

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAIJAN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE
SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Oruj BAYRAMOV

EKONOMİ VE FİNANS ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

TEZ DANIŞMANI: YRD. DOÇ. DR. RAMAZAN KURTOĞLU

MAYIS 2015

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAJCAN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE
SONUÇLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Oruj BAYRAMOV

Y1312.160025

EKONOMİ VE FİNANS ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

TEZ DANIŞMANI: YRD. DOÇ. DR. RAMAZAN KURTOĞLU

MAYIS 2015

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz Ekonomi ve Finans Ana Bilim Dalı Uluslararası İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı Y1312.160025 numaralı öğrencisi **Oruj BAYRAMOV**'un "BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAIJAN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE SONUÇLARI" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 26.05.2015 tarih ve 2015/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından *aybirtug* ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak *Kabul* edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi :16/06/2015

1)Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ramazan KURTOĞLU

2) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Güneri AKALIN

3) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ercan EYUBOĞLU

[Handwritten signatures in blue ink over dotted lines]

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE SONUÇLARI” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografiya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (14/05/2015)

Aday/İmza

Değerli aileme,

ÖNSÖZ

Araştırmalarım da yönlendirici katkılarından dolayı Tez danışmanın Yrd. Doç. Dr. RAMAZAN KURTOGLU ve İstanbul Aydın Üniversitesi Uluslararası İktisat Hocalarıma Teşekkür ederim.

MAYIS 2015

ORUJ BAYRAMOV

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	vi
ÇİZELGE LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
1.GİRİŞ	1
1.1 Azerbaycan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgi.....	2
1.2 Bağımsızlık Öncesi Azerbaycan Ekonomisi.	4
1.3 Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi.	6
1.3.1 Birinci Dönem: Buhran Yılları (1991-1994)	7
1.3.2 İkinci Dönem: İstikrar Çabaları (1995-2000)	11
1.3.3 Üçüncü Dönem (2001 yılı sonrası).....	13
2. DIŞ TİCARET POLİTİKASI	19
2.1 Dış Ticaret Politikası Kavramı.	19
2.2 Tarihsel açıdan Dış Ticaret Politikası.	20
2.3 Dış Ticaret Politikasının Amaçları.	29
2.3.1. Dış Ödeme Dengesizliklerinin Giderilmesi.....	30
2.3.2 Dış Rekabetten Koruma.....	30
2.3.3 Ekonomik Kalkınma.	30
2.3.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi.	30
2.3.5. Ekonominin Liberalleştirilmesi.	31
2.3.6. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması.....	31
2.3.7. Hazineye Gelir Sağlamak.	31
2.3.8. Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma.	31
2.3.9 Otarişi.....	31
2.3.10. Sosyal ve Siyasal Etkenler.	32
2.3.11. Dış politika amaçları.....	32
2.4 Dış Ticaret Politikasının Araçları.....	32
2.4.1 Gümrük Tarifeleri.	32
2.4.2. Tarife Dışı Araçlar	34
2.4.3. İhracatın Özendirilmesi.....	36
2.4.4. Bağlı Ticaret.	36
3. AZERBEYCANIN DIŞ TİCARET POLİTİKASI	37
3.1 Bağımsızlık sonrası Azerbaycanın Dış Ticaret Politikası.....	37
3.1.1.Azerbaycanın Ticaret İlişkileri.	42
3.1.2. Azerbaycanda Gümrük Tarifeleri.	47

3.1.2.1. Azerbaycanda Uygulanan Gümrük Vergileri.....	49
3.1.2.1.1 Katma Değer Vergisi (KDV).....	50
3.1.2.1.2 Yol Vergisi.	51
3.1.2.1.3 Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)	53
3.2 Azerbaycanın Dış Ticaretinde İhracat	55
3.2.1 . Petrol ve Doğalgaz Sektörü	59
3.2.1.1. Boru Hatları.....	65
3.2.1.1.1 Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı.....	65
3.2.1.1.2 Bakü –Supsa Petrol Boru Hattı	65
3.2.1.1.3 Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....	65
3.2.1.1.4 Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı	67
3.2.1.2 Petrol Ve Dogal Gaz Üretimi	68
3.2.2 Petrol Dışı Sektör	70
3.3 Azerbaycanın Dış Ticaretinde İthalat	74
3.4 Azerbaycandaki Yabancı Yatırım	77
3.4.1 . Yatırım ve Ticaret Alanları.....	82
3.5 Azerbaycan Türkiye Ticaret İlişkileri	85
4. SONUÇ	91
KAYNAKLAR	94
ÖZGEÇMİŞ	99

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ABEŞ	:	Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi.
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIKB	:	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
AKB	:	Asya Kalkınma Bankasına
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	:	Birleşmiş Milletler
BP	:	British Petroleum
BTC	:	Bakü Tblisi Ceyhan Perol Boru Hattı
CNODC	:	Çin Milli Petrol Şirketi
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
EİT	:	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GUÖAM	:	Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova.
IBRD	:	Uluslararası İmar ve Kalkınma Banka
İKB	:	İslam Kalkınma Bankası
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
KDV	:	Katma Değer Vergisi
KEİÖ	:	Karadeniz Havzası Ülkelerinin Ekonomik İşbirliği Örgütü
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖTV	:	Özel Tüketim Vergisi
SOCAR	:	Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
SSCB	:	Sovyetler Birliği
TANAP	:	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi
TCF	:	Trilyon Cobic Feet
TDİK	:	Türk Devletlerinin İşbirliği Konseyi
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1: Azerbaycan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgi.....	4
Çizelge 1.2: Ekonomik Göstergeler: 1989-1993	9
Çizelge 1.3: Genel Makro Ekonomik Göstergeler. 1995-2000	13
Çizelge 1.4: GSYİH (2001-2013 yılları arası).....	16
Çizelge 2.1: Gümrük Vergilerinin Tasnifi.....	34
Çizelge 3.1: 1991-2014 Yılları Arası Azerbaycanın Dış Ticareti (milyon ABD doları ile)	39
Çizelge 3.2: 2014 Yılı İçin Azerbaycanın Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD doları)	44
Çizelge 3.3: Binek Otomobilleri İçin Alınan Vergiler	52
Çizelge 3.4: Otobüsler İçin Alınan Vergiler.....	52
Çizelge 3.5: Yük Araçları İçin Alınan Vergiler.....	53
Çizelge 3.6: Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Alınan Araçlar	54
Çizelge 3.7: Azerbaycanın 2010-2014 Yılı Arası İhracatı (Bin ABD doları ile.)....	58
Çizelge 3.8: "Asrın Anlaşması" da Mevcut Şirketlerin Payı.....	61
Çizelge 3.9: Petrol Üretimi (milyon ton).....	69
Çizelge 3.10: Doğalgaz Üretimi. (milyar m ³)	70
Çizelge 3.11: Toplam İthal Olunan Mallar (Bin ABD doları ile).....	75
Çizelge 3.12: BDT ülkelerinden İthalat (Bin ABD Doları ile).....	76
Çizelge 3.13: İthalat Yapılmış İlk 10 Ülke (Bin ABD Doları ile).....	77
Çizelge 3.14: Yabancı Yatırımlar (milyon ABD doları ile)	81
Çizelge 3.15: Azerbaycanda Yabancı Sermaye (Min Azerbaycan Manatı ile)	82
Çizelge 3.16: 1994-2000 yılları arası Azerbaycan Türkiye Ticari İlişkileri.....	88
Çizelge 3.17: 2001-2007 Yılları Arası Azerbaycan Türkiye Ticari İlişkileri.....	89
Çizelge 3.18: 2008-2014 yılları arası Azerbaycan Türkiye Ticari İlişkileri.....	90

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

- Şekil 3.1:** Ülke Ekonomisinin Yapısı. 71
Şekil 3.2: 2014 Yılı İçin GSYİH Üretimi ve Petrol Dışı Sektörün Dinamikleri 72

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAJYCAN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE SONUÇLARI

ÖZET

Bu alıőmada Bağımsızlık Sonrası Azerbaycanın Dış Ticaret Politikası ve Sonuçları araştırılmış, detaylı incelenmesi yapılmaya çalışılmıştır. İlk önce Azerbaycan ekonomisi hakkında genel bilgiler verilmiş, Azerbaycanın Sovyetler Birliği ve sonrasındaki ülke ekonomisi dönemlere ayrılarak incelenmiőtır. İkinici bölümde dış ticaret politikası kavramı, dış ticaretin tarihsel yapısı, amaç ve araçları açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuncu bölüm olan üçüncü bölümde Azerbaycanın Dış Ticaret Politikası araştırılmış, ülkenin Dış Ticaretinde İthalat, İhracat ve Yabancı Yatırımlar gerekli tablolarla analiz edilmiş ve yıllara göre karşılaştırmalar yapılmıştır. Azerbaycanın Dış Ticaret politikasında önemli yeri tutan Pertol ve Doğal Gaz sektörü detaylıca araştırılmış ve ülke ekonomisine verdiği katkılar deęerlendirilmiőtır. Bunun yanı sıra Petol Dışı sektör hakkında da gerekli araştırmalar ve incelemeler yapılmaya çalışılmıştır.

Aynı zamanda bu bölümde Azerbaycanın Ticari İlişkileri ayrıca bir alt baőtık olarak araştırılmış, bir çok ticari kurumlarla yapmış olduğu anlaőtımlar hakkında kısa bilgiler verilmiőtır. Bunun yanı sıra Azerbaycanda Gmrk Tarifeleri adı altında ayrıca baőtık konulmuş ve Azerbaycanda uygulanan Gmrk Vergileri incelenmeye alınmıő, gerekli maddelerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bağımsızlık sonrası Azerbaycanın dış ticaretinde önemli yerlerden birini tutan Yabancı Yatırımlara da baőt vurulmuő ve gerekli tablolarla açıklanmaya çalışılmıştır. Ülkede ki yatırım alanları değerlendirilmiş, kısa alt baőtıklaarlara bölünerek gsterilmiőtır.

Son olarak Azerbaycan-Türkiye Ticari İlişkileri araştırılmış, karőılaőtırmalarla incelenmeye alınmıştır. Sonuç kısmında Azerbaycanın Dış Ticaretin Politikasındaki sorunlara deyilmiő, gerekli nlemlerin uygulanması ngrlmőtr.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret Politikası, İhracat, İthalat, Yabancı Yatırım, Ticari İlişkiler

THE CONSEQUENCES AND POLICY OF AZERBAIJANI FOREIGN TRADE AFTER THE INDEPENDENCE

ABSTRACT

It has been investigated and attempted to get a detailed research in this thesis about Azerbaijan Foreign Trade Policy and its results after the independence of the Azerbaijan Republic. Firstly, it has been given general information about Azerbaijan economy, then the economy of the Azerbaijan Republic has been investigated in dividing to the period of The Soviet Union and after this term. In the second section, the concept of foreign trade policy, the historical structure, tools and goals of foreign trade have been explained. In the third or last section, foreign trade policy of Azerbaijan has been researched, in the foreign trade of the country Import, Export and Foreign Investment have been analysed with the related tables and have been given comparison of different annual economic results. Petrol and Gas sectors which hold an important places in Azerbaijan's foreign trade policy have been investigated in detail and its contributions to the country's economy has been assessed. As well as the necessary researches and studies about non-oil sector has been attempted.

Also in this section (chapter), The Trade Relations of Azerbaijan has been searched as a separate title, and short information about the agreements of trade corporates has been given. However, The Custom Tariffs in Azerbaijan entitled separately. The Custom Taxes practiced in Azerbaijan are analyzed and explained with brief statements as needed.

It has been made study of foreign investments with the related tables which hold one of the most important place in the economy of the country after the period of Independence. The Investment fields in the country has been evaluated and presented with short titles.

Finally, Azerbaijan-Turkey trade relations have been investigated and examined by comparison. In conclusion, problems of foreign trade policy has been shown and given ways of solving these problems, in other words, it has been envisaged the implementation of the necessary measures about economic difficulties.

Keywords: Foreign Trade Policy, Export, Import, Foreign Investment, Trade Relations

1.GİRİŞ

Bağımsızlığını yenice kazanmış olan Azerbaycan Cumhuriyeti son yıllarda dünya ticaret sistemine entegre olunması yönünde önemli adımlar atmaktadır. Bunlarda Azerbaycanın gelişimini hızlandırmakta, ekonominin büyümesini sağlamaktadır. Ülkede dış ticaretin gelişmesi, yatırımların artmasına ve işsizliğin azamasına olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu yapmış olduğumuz çalışma bağımsızlık sonrası dış ticaret politikasında kazandığımız başarıların daha da artmasını ve daha önce yol vermiş olduğumuz hatalardan ders çıkarmaya, gelecekte bunların bir daha yaşanmamasına dikkat çekmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucu hiç bir devletin ekonomisinin ithalat ve ihracatsız kalkınmadığı belli olmuştur. Ama ithalat ve ihracatın her bir dönem için optimal sınırı, etkili yapısı olmalıdır. Bunun içinde bu konunun araştırılması Azerbaycanın Dış Ticaret politikası ve ekonomisi için önem taşımaktadır.

Dış Ticaret Politikası ve onun oluşumu entegrasyon sorunlarının bazı yönleri her zaman dünya iktisatçılarının dikkatini çekmiştir. Dünyanın ünlü iktisatçıları bu sorunların çözüm yollarını aramış, kendi fikirlerini savunmuşlardır.

Çalışmamın teorik ve metodolojik temellerini Azerbaycan İstatistik Komitesinin, Azerbaycan Cumhuriyeti Sanayi ve Ekonomi Bakanlığının, Azerbaycan Devlet Petrol Fonunun açıkladığı ticaretin kalkınması ve korunması hakkındaki makaleler, bilimsel araştırmalar ve bir çok istatistik göstericiler oluşturmaktadır.

Tez çalışmamda Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycanın Dış Ticaret Politikasının oluşması ve mevcut sorunlarının aşkarlanması ve çözüm yollarının araştırılması yer almaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak Azerbaycan Cumhuriyeti hakkında özet bilgi verilmiştir. Sonra Azerbaycanın ekonomik yapısı incelenmiştir. İlk önce Sovyetler Birliği (SSCB) döneminde Azerbaycan ekonomisi değerlendirilmiş, bu dönemde ülke ekonomisinin hangi sorunları yaşaması, yıllarca tek bir sistemin

kontrolü altında kendi kaynaklarından yeterince yararlanabilmesi ve kendi ekonomi politikasını SSCB'ye bağımlı kalarak yürüttüğü anlatılmıştır.

Ardınca Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Azerbaycan ekonomisi üç dönem olarak ele alınıp incelenmiştir. Birinci Dönem: Buhran Yılları (1991-1994), İkinci Dönem: İstikrar Çabaları (1995-2001), Üçüncü Dönem : Büyüme Yılları (2001 sonrası).

İkinci Bölümde: Dış Ticaret hakkında genel bilgiler verilmiştir. İlk olarak Dış ticaret kavramı açıklanmıştır. Sonrasında Tarihsel açıdan dış ticaretin geçtiği yollara başvurulmuş, bir çok ünlü iktisatçıların teorileri incelenmiştir. Sonunda Dış Ticaret Politikasının amaçları ve araçları alt başlıklara ayrılarak açıklanmış, bunlar hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Üçüncü Bölümde: Bağımsızlık sonrası Azerbaycanın Dış Ticaret Politikası incelenmiş, alt başlıklarla açıklanmıştır. Burada Azerbaycanın Ticaret İlişkileri, Ülkenin Dış Ticaretinde Gümrük Tarifeleri, Gümrük Vergileri ve bunlar hakkında bilgiler verilmiştir. Sonrasında Azerbaycanın Dış Ticaretinde yapmış olduğu İhracat ve ihracatın alt başlıkları olan Petrol ve Doğal Gaz sektörü, Petrol Dışı sektörler araştırılmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Ardınca bu bölümde Azerbaycanın Dış ticaretinde önemli payı olan İthalatın tablolarla analizi yapılmış, yıllara göre karşılaştırmalar olmuş, Azerbaycanın yapmış olduğu İthalatta ilk on yeri tutan ülkeler tablolarla verilmiştir.

Azerbaycan Dış Ticaretinde ve ekonomisinin kalkınmasında Yabancı Yatırımların büyük katkısı olduğu için bu bölümde Azerbaycandaki Yabancı Yatırım ile bağımlı alt başlık yazılmış ve bunlar hakkında geniş açıklamalar ve tablolar verilmiştir. Şu anda ülkedeki yatırım mühiti değerlendirilmiş ve önemli yatırım ve ticaret alanları gösterilmiştir.

Son kısımda ise bir millet iki devlet olan Azerbaycan-Türkiye Ticari İlişkileri değerlendirilmiş, karşılıklı yatırım alanları hakkında açıklamalar verilmiştir.

1.1 Azerbaycan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgi.

Azerbaycan Cumhuriyeti Sovyetlerin yıkılmasının ardından Bağımsızlığını 18 Ekim 1991 yılında kazanmış bir ülkedir.

Coğrafi olarak Güney Kafkasyanın güneydoğu kısmında, Avrupa ve Asya kıtalarını ayıran sınırdaki yerleşmekte , 44'-52' doğu ve 38'-42' kuzey meridyenleri arasında yer almaktadır. Güneyden İran İslam Cumhuriyeti ile Kuzeyden Rusya Federasyonu ile Doğudan Hazar denizi ile Batıdan ise Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye Cumhuriyetleri ile sınırlanmıştır. Sınırlarının toplam uzunluğu 3472 kilometredir. Bunun 825 kilometresi su sınırıdır.

Azerbaycanda bulunan Hazar denizi dünyanın en büyük gölü olarak bilinmektedir. Fakat Hazar'ın boyutu ve hidrolojik özellikleri onun deniz adlandırılmasına olanak verir. En yüksek dağ zirvesi: Bazardüzü-4466 metredir. En büyük nehirleri: Kür (1515 km) ve Araz (1072 km) nehridir. Dünyadaki 11 İklim kuşağından 9-u Azerbaycanda bulunmaktadır. Ormanlık alanı %12, su havzası %1,6 yararlı toprak alanı %54,9, deniz seviyesinden yüksekliği ise 657 metredir. (Web 1)

Azerbaycanın Baş Kenti Bakü Şehridir. Hazar denizinin batı sahillerinde, Abşeron yarımadasının güneyinde yer alan tarihi bir şehirdir. Bunun yanı sıra Azerbaycanın Sumgayıt, Gence, Nahçıvan, Şeki, Gebele, Lenkeran, Zakatala, Guba, Mingeçevir,, Şamahı gibi iri şehirleri vardır.

Devlet yapısı olarak Azerbaycan Hukuki, Demokratik, Dünyavi, Üniter Cumhuriyettir. Etnik yapısı Türklerden ve Müslümanlardan ibarettir (Web 2)

Aşağıdaki Çizelge 1.1'e baktığımızda Doğuda ilk Cumhuriyet olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti 28 Mayıs 1918 yılında kurulmuştur. Ardından Sovyetlerin Azerbaycanı işgal etmiş, ve sonradan Azerbaycan yine Bağımsızlığına kavuşmuştur. Para birimi Manatdır. Dini İslam dini, Nüfusu yaklaşık 9 milyondur.

Çizelge 1.1: Azerbaycan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgi.

Kuruluş tarihi	28 Mayıs 1918
Bağımsızlık günü	18 Ekim 1991 Yılı
Başkenti	Bakü
Yüzölçümü, bin kv ²	86.6
Nüfusu, bin kişi (2014)	9477,1
Nüfus Yoğunluğu	95.5(kişi/km ²)
Devlet dili	Azerbaycan Dili
Din	İslam
Parası	Manat
Özerk Cumhuriyet sayısı	1
İl sayısı	66
Şehir sayısı	11

Kaynak: <https://www.e-gov.az> Elektron Hükümet Portalı. Erişim Tarihi 28.04.2015

1.2 Bağımsızlık Öncesi Azerbaycan Ekonomisi.

Öncelikle Azerbaycan ekonomisini incelerken genellikle 1991 yılında bağımsızlığın kazanıldığı zamanlar ve yıllar ele alınıp incelenmesi gerekir. Çünkü bu zamanlarda yani 1991 yılından önce Devlet ekonomisi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) içerisindeydi ve tek merkezli sisteme bağlıydı. Ardından bağımsızlığın kazanılmasıyla ekonomi serbest pazar ekonomisinin oluşturduğu kapitalizme uyumlaştırılmaya çalışılmıştır.

Genel olarak ülkenin ekonomik verilerini incelersek Azerbaycanın eski SSCB içerisinde belirli bir ekonomik rifah düzeyinde olduğu göze çarpmaktadır. Ama bu döneme iyice baktığımızda görüyoruz ki, Azerbaycanın faydaları zararından daha az olmaktadır. Zira ekonominin bu dönemde merkezde yapılması, Azerbaycanın ekonomik şartlarının yeterince dikkata alınmaması sonucunu doğurmaktaydı.

Kaynaklar açısından bakıldığında, hammadde veya yarı mamul olarak ayrı-ayrı Birlik üyesi ülkelere ucuz fiyata satılan kaynaklar, sonradan Azerbaycana pahalı bir ürün olarak geri dönmekteydi. Başka bir taraftan ülke ekonomisine fazladan gelir

sağlayan petrol sektörü ve tarım sektörü ürünlerinden gelen paralar SSCB' de monopol olan merkezi sisteme bağlandığından, toplanan gelirler de eşit bölünmemektedir. Bu zamanlarda Azerbaycan öz kaynaklarında mülkiyet haklarına sahip çıkamamaktaydı.

Öncelikle bu durumda, Azerbaycan öz kaynaklarından yeterince istifade edememekte ve gelen geliri lazımcıca kullanamamakta sonucu doğurmuştur. Bir diğer yandan ise daha önemlisi ülke ekonomisi hammadde ve yarı mamul üretiminde yeterince uzmanlaşınca, nihai ürün üretiminde geri kalmakta, imkanları sınırlanmış olmaktadır. Birliğin yıkılmasının ardından Bağımsızlığın kazanıldığı zamanlarda, bu durum kendisini kısa zaman diliminde üretimin keskin şekilde olumsuz olarak düşmesi ve ülke ekonomisinin küçülmesi şeklinde göstermiştir.

Tüm bu olanlara bakmayarak ülke ekonomisi SSCB'de belirli bir büyüme göstermiştir, ama şimdiki ekonomik koşullarla değerlendirme yaparsak bu model kendini doğrultmamaktadır. Bağımsızlıktan önceki yıllara baktığımızda ülke ekonomisinin normal dönem geçirmemesi görülmektedir. Örneğin ülkede 1960-1970 yılları arasında ortalama ekonomik büyüme oranı %5.2 faiz iken, 1970-1980 yılları arasında artarak %7.4'e yükselmiştir. Ardından 1980-1990 yılları arasında ise bu oran keskin bir azalma trendi göstermiştir. Ülke ekonomisi 1981-1985 yıllarında ortalama % 4.9, 1986-1990 yılları arasında ise %5-6 oranında azalma göstermiştir. Özellikle, doğal kaynakların, ucuz ve bol ekmeğin daha yoğun kullanımına dayalı enerji sektörü gibi alanlara öncelik verilmesi, ekonomik çerçeveli kriz için olumlu bir ortam yaratmıştır. (Emiraslanov, 2001)

Yukarıdaki analizleri dikkate aldığımızda, Sovyetler Birliği'nin dağılma nedeninin sadece siyasi olaylardan değil, hatta ekonomik sorunlar nedeniyle baş verdiğini görürüz. Ayrı-ayrı Cumhuriyetlerden oluşmuş bir birliğin idari şubesinin sosyoekonomik geliştirmeyi uygulamak açısından da ciddi sorunlar yarata biliyordu. Eski SSCB'nin ekonomisini şimdiki zamanla karşılaştırıp incelersek şu anda kalkınmakta olan ülkelerden bile arka sıralarda olduğunu göre biliriz.

Azerbaycanın Bağımsızlık kazanması ile sonuçlanan SSCB'nin tek sistemli ekonomisinden geriye Azerbaycana ekonomisine bıraktığı sorunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir: (Hasanov, 2001)

- Ülkenin ekonomisinin çökmesi ve devletin mevcut durumuna yardım edebilmemesi.
- Sanayi üretiminin durması ve bölgelere eşit durumda üretim gücünün sektörel dağılmaması.
- Üretimin kalitesinin düşük olması, GSYİH'nın SSCB zamanından yaklaşık %50 kadar azalması.
- 1980'li yılların sonlarında mevcut ekonomik durumun kötü olması, ülkenin dış ticaretinde ithalın ihracattan %30-40 faiz düşük olmasında neden olmuştur. Bu durum ülkenin coğrafi ve doğal kaynak bakımından önde olmasına rağmen, ülke ekonomisini olumsuz etkilemekteydi. İhrac edilen malların %55-60 faizi ham maddeler ve ara mallar oluşturmaktaydı, ülkenin dış ticaretinin % 45-50'si genellikle Rusya ile hayata geçirilmesi, sonradan ekonomik gelişmeyi geciktiren sebeplerden biri olmuştur.

Azerbaycanın yeniden siyasi Bağımsızlık kazanmasının, Sovyetler Birliğinin dağılmasından önce Azerbaycan ekonomisinde yaşanan olumsuzlukların sonucu olan ekonomik krizin derinleştiği bir döneme rastladığı görülür.

1.3 Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi.

SSCB yıkıldıktan sonra, Azerbaycan 1991 yılında kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında çok ciddi sonuçlara varan ekonomik krizle karşı-karşıya kalan Azerbaycan ekonomisi tüm yönler itibariyle bir ekonomik bürhan dönemi geçirmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş yıllarının ilk zamanlarında Ermenistanla Karabağ bölgesinde çıkmış olan savaş, önemli iki petrol hattının Çeçenistandaki savaş nedeniyle patlaması, Rusyanın Azerbaycana ambargo uygulaması, bunun yanı sıra askeri ve siyasi sorunlar ülke ekonomisinin büyümesine neden olmuştur. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından 1991-1994 yılları kısaca olarak ekonominin tüm sorunlarla karşı karşıya kaldığı, savaşla birlikte ekonomik ve siyasi krizin patlak vermesi, yolsuzlukların yaşanması geçiş döneminin ilk yıllarında yaşanmaktaydı . (İsmayılov, 2007)

Bağımsızlığın ilk 4 senesinde savaş ve siyasi istikrarsızlıkla uğraşan Azerbaycan, 1995'ten itibaren önce siyasal istikrar yakalamış ve ardından bununla birlikte ekonomik sorunlara zaman itibariyle çözüm bulma olanaklarını elde etmiştir. İlk önce bu dönemde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşta ateşkes anlaşması,

birçok uluslararası kurumlarla iş birliği süreci ve en önemlisi devreye giren Petrol anlaşmaları ülkenin karşı-karşıya kaldığı ekonomik krizi atlatmağa zemin yaratmıştır.

Bağımsızlığın kazanılmasından bu yana Azerbaycan ekonomisini incelersek onu aşağıda gösterilmiş olan üç döneme ayırır ve inceleyebiliriz. Bunlara:

- Birinci Dönem: Buhran Yılları (1991-1994)
- İkinci Dönem: İstikrar Çabaları (1995-2001)
- Üçüncü Dönem: Büyüme Yılları (2001 ve sonrası)

1.3.1 Birinci Dönem: Buhran Yılları (1991-1994)

Bağımsızlıktan sonraki ekonomik gelişme döneminin doğru olarak değerlendirilebilmesi için özellikle bağımsızlığın kazanıldığı şartların ve bağımsızlığın elde edildiği ilk yıllarda yaşanan gelişmelerin dikkate alınması gerekir. Şu nedenle bu başlık altında yukarıda bahsedilen ve Sovyet sisteminin Azerbaycan'a bıraktığı sorunlarla baş başa geçen bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllarda ve bu ilk yıllarda yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. (Hasanov, 2001)

1989-1991 yılları siyasi bağımsızlığın elde edilmeye çalışıldığı dönemdir. Bu dönemde bağımsızlığı kazanmanın karşısındaki sorunlarla mücadele edilmiştir.

SSCB'nin yok olması ile Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmişti ve bağımsızlığın korunması için devletin karşısında büyük sorunlar vardı. Öyle ki, 1980'li yılların sonlarına doğru Azerbaycanda siyasi krize baş vermiş, ülke yönetiminde beklenmeyen değişiklikler yaşanmış, yasal aksaklıklar, ülkede etnik zeminde bölünmeler yaşanmış, ekonomide ve sanayide olumlu beklentiler yerine ciddi anlamda olumsuzluklar yaşanmıştır. Bütün bu sorunları çözebilmek için, kapsamında mantıklı, ekonomik ve siyasi politikanın hazırlanması ve bu politikanın uygulanması için gerekli ekonomik, entelektüel kapasite, siyasi ve sosyal güvenlik, enerjinin faydalı yönden kullanılması gerekirdi. (Aliyev, 2001)

Serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde ülkede büyük krizin ve bununla birlikte siyasi istikrarsızlığın yaşanması ülkeni yaşanmaz hale getirmiştir. Bu kriz kendisiyle birlikte büyük bir işsizlik oranını ve hiper enflasyonuda getirmişti. Sanayi, tarım,

ve bir çok sektörlerinde büyümesi yavaşlamış, hiper enflasyon ve siyasi istkrarsızlık ülkenin geleceğini olumsuz etkilemekteydi.

1988 yılında artık halen SSCB'nin bünyesinde olmasına bakmayarak Azerbaycan Ermenistanın silahlı saldırısına uğrayarak sonunda topraklarının %20'sini kaybetti ve 1994 yılının 12 Mayıs tarihinde 20 yıllık ateşkesin bağlanmasıyla 1.Karabağ savaşı sona yetdi. Ekonominin genel dengesi için gerekli reformların hayata geçirilmemesi, devlet bütçesinin büyük bir kısmının savaş için harcanması, topraklarının % 20'si işgal edilerek 1 milyondan fazla nüfusun mülteci durumuna düşmesi, yabancı sermayenin ülke ekonomisine çekilememesi ve özelleştirmenin sanayi sektöründeki eksiklikler Azerbaycan ekonomisini bu dönem içerisinde ciddi bir krize götürmüştür. (Aras, 2003)

Ekonomideki negatife doğru en keskin hal ise, 1992 yılında ortaya çıkmıştır. 1992-1994 yıllarında GSYİH iki defadan fazla azalarak 1991 yılının %48 -i oranında olmuştur. 1990-1994 yıllarında GSYİH her yıl ortalama %13-20 azalarak 1994 yılında 1629,3 milyon ABD doları olmuştur. (Nadirov, 2001)

1994 yılı 1990 yılı ile karşılaştırıldığında bu yılda GSYİH %53 faiz, sanayi %62 faiz, tarım- çiftlik %44 faiz, tüketimler %75 faiz ve vergiler ise %45 faiz azalması görülmektedir. Sonuca bakarsak milletin yaşam standartı %3.6 kez, gerçek asgari ücret düzeyi ise, %80 faiz azalmıştır. Yine bu dönemlerde uygulanan yanlış ekonomik politikalar banka-finans sisteminde ve dış ticarete de ciddi sorunlar yaratmıştır. (Hasanov, 2001)

Ocak 1992'de 1991 yılına nisbeten üretimde %20'lik bir azalma yaşanmıştır. Devlet tarafından 1992 yılının Ocak ayında üretim fiyatlarının %90 faizi ve tüketici fiyatlarının %80 faizi serbest bırakılırken elektrik, petrol, doğalgaz taşımacılığı ve temel tüketim mallarını da içeren 14 grup mal ve hizmetin fiyatları gerekildiği kadar kontrol altında tutulmaya devam edilmiştir. Buna rağmen, kontrol altındaki malların fiyatlarında 2-8 kat artış gerçekleşmiştir. Piyasaya serbest bırakılan malların fiyatları ise önceki düzeyin 3-12 misli kadar artmıştır. (TİKA, 1996)

O dönemi incelersek bazı ekonomik göstergeleri aşağıda bulunan Çizelge 1.2' de görebiliriz.

Çizelge 1.2: Ekonomik Göstergeler: 1989-1993

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993
Cari Fiyatlarla GSYİH*	15484	14697	26676	183186	1500000 ^a
Sabit Fiyatlarla ^b GSYİH	13691	13672	14595	17298	14997 ^a
Nüfus (milyon)	7,01	7,12	7,12	7,2	7,2
İhracat ^c (yerel fiyatlarla) *	7126	6429	12204	207756	350.9 ^d
İthalat ^c (yerel fiyatlarla)*	5188	5752	11011	131580	241.0 ^d
Ticari Denge ^{c*}	1938	677	1193	76176	109.9 ^d

Kaynak: The Economist Intelligence Unit, Azerbaijan Country Report, 1994

*: Milyon Ruble

^a: EIU Ölçümleri

^b: Bir önceki yılın fiyatları

^c:SSBC Dönemi (merkezi sistemle oluşturulmuş iç piyasa) fiyatları

^d:SSCB ülkeleri dışındaki ülkelerle ticaret (Dolar)

Çizelge 1.2’de da görmüş olduğumuz gibi Azerbaycan’da GSYİH düzeyi SSCB’nin dağılma sürecinin başladığı 1989 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Fakat bu azalmalara bakılırsa, ilk yıllarda pekte önemli sayılabilecek boyutlara varılmaması görülmektedir. Önemli azalma 1992 yılında görülmektedir. Bu yıldan itibaren azalışlar birinci dönemin sonuna kadar devam etmiştir. Genel olarak, 1992-1994 yılları arasında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla 2 kat azalarak 1991 yılının %48 faizi nisbetinde gerçekleşmiştir.

Yine tabloya baktığımızda 1993 yılında tüketim pazarında fiyatlar 18 kat yükseldiği görülmektedir. 1994 yıl için ilk on ayı ile 1993 yılının ilk on ayı için kıyaslama yaparsak açık şekilde görürüz ki, bu dönem itibariyle nüfusun gelirleri 8.4 kat yükseldiği halde gıda ürünlerinin fiyatı 20.1 kat, gıda dışı ürünlerin fiyatı 16 kat, ekmeğin fiyatı 19 kat, hizmetlerin fiyatı ise 28 kat pahalılaşmış ve enflasyon düzeyi 1460’lara ulaşmıştır. (İsmayılov, 2007)

Enflasyon oranı 1992-1994 yılları arasında dört haneli rakamlara yükselmiştir. Para politikalarındaki sorun ve eksiklikler ekonomik krize neden olmuştur. Krediler ise, daha çok banka yöneticilerinin şahsi çıkarları doğrultusunda verilmiştir. Ekonomik kriz üretimin hızla azalmasına, fiyatların artmasına, bundan ek devlet bütçesinin ciddi ondalık vermesine neden olmuştur. Vergi birikmesi sistemindeki eksiklikler, vergi oranlarının enflasyon nedeniyle erozyona maruz kalması gibi nedenlerle devlet bütçesindeki gelir dilimi keskin bir biçimde azalmıştır.

Devlet kurumlarına ve tarım sektörüne verilen büyük miktardaki kredinin faydasız ve kontrolsüz kullanımı ekonomik durumu daha da olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde dış ticarete ilişkin rakamlar da gittikçe olumsuz eğilim kazanmaya, tediye muvazenesindeki kesiyorlar gittikçe artmaya başlamıştır. Ekonomik krizin acı sonuçlarından bir diğeri ise, ulusal para biriminin değer kaybı şeklinde ortaya çıkmıştır.

1993-1994 yıllarında da devam eden savaşın etkisiyle reform sürecinde yavaşlamalar olmuştur. 1993 yılının Ocak ayında küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesiyle ilişkin bir yasa yürürlüğe binerken, 1994 yılının Ocak ayında manatın tek para birimi olmasına karar verilmiştir. Mayıs ayında Ermenistan ile ateşkesin imzalanması ile ekonomik geçiş dönemi tekrar hız kazanarak, Haziran ayında İflas Kanunu kabul edilmiş, bankaların Birleşimi sürecine başlanmıştır.

Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına çıkarılmasını sağlayacak dönemin en önemli gelişmesi 'Asrın Anlaşması' olmuş ve dünyanın en büyük petrol şirketleriyle olan bu anlaşma tarihe geçmiştir. Bundan başka belirtilen olumsuz gelişmelerle beraber, 1991-1994 yılları arasında ülke ekonomisinin piyasa ekonomisine geçişi ile ilgili bazı reformlar da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Azerbaycan devleti tarafından aşağıdaki 'Ekonomik Reform Programı' çerçevesinde ilgili olan bazı kanunları yürürlüğe koymuştur.

- Özel Mülkiyet Kanunu 1991 yılının Haziran ayında kabul edilmiştir.
- 1992 yılın başlarında fiyat liberalizasyonuna gidilmiş, aynı yılın Ocak ayında Katma Değer Vergisi uygulamasına geçilmiştir. Nisan ayında Yabancı Sermaye Kanunu, Ağustos ayında ise Ulusal Bankacılık Kanunu yürürlüğe binerken, para birimi olarak lira piyasada faaliyete başlamıştır.

- Toprak Kanunu' ile çiftçilerin toprak sahipliği yasal temele oturtulmuştur.

Kısaca, 1991-1994 yılları arasında ekonomik geçiş dönemi oldukça yavaş çalışırken, ticaretin ve piyasanın liberalleşmesini içerecek reformlar geçirilmeye çalışılmıştır. Bankacılık, özelleştirme, dış ticaretin liberalleşmesi ve diğer bazı struktur değişiklikleri ise 1995-2000 yılları arasında hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

1.3.2 İkinci Dönem: İstikrar Çabalar (1995-2000)

Seçimler sonucunda 1993 yazında 30 yılı aşkın yöneticilik tecrübesi olan Haydar Aliyev Cenaplarının Azerbaycan Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte Azerbaycan yönetiminde belirgin değişiklikler olmuştur. Bu dönemde çağın gereklerine uygun olarak ekonomide serbest piyasanın teşekkül ettirilmesi, özelleştirme ve özel girişimciliğin geliştirilmesi, yeni ekonomik yapının, gümrük, vergi ve finans sisteminin yeniden yapılandırılması, ticaretin serbestleştirilmesi, toprak ve tarım reformlarının uygulanması, halkın sosyal durumunun artırılması, eğitim ve sağlık koşullarının geliştirilmesi için gerekli hukuki altyapının oluşturulması amacıyla ile önemli yasalar kabul edilmiştir. (Ceferzade, 2001)

Ekonomide serbest piyasa şartlarının oluşturulmaya çalışılması, fiyatların, dış ticaretin ve döviz kurunun serbestleştirilmesi yönünde atılan adımlar ile birlikte enflasyon oranı belirgin derecede azalmaya başlamış, bütçe kesirleri minimuma indirilmiştir.

Alınan önlemler sayesinde küçük işletmelerin özelleştirilmesi tamamlanmış, hizmet sektörü daha çok özel teşebbüse verilmiş, orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi başlanmış, makroekonomik istikrar elde edilmiş, ekonomide durgunluk dönemi sona ererek yeni gelişme aşamasına konulmuş, toprak reformu gerçekleştirilerek özel mülkiyete verilmiş, kolhoz ve sovhozların emlakları özelleştirilmiş, Tarım sektöründen toprak vergisi hariç diğer vergilerin 5 yıl alınmaması kararlaştırılmış ve vergi borçları silinmiş, endüstrülere tercihli yakıt ve enerji satışı sağlanmıştır. Tarım sektörü özelleştirilmesi planlanan mülkiyet 93,2 % -i özelleştirilmiş Sonuçta, 1997 yılından itibaren tarım ve hayvancılık ürünlerinde yılda % 7 artış elde edilmiştir. (Yaqubov & Mahmudzade 2001)

1994-2000 yılları arasında petrol yataklarının müşterek üretimi amacıyla bağlanan sözleşmelerde yer alan şirketler tarafından yaklaşık 3,4 milyar dolar yatırım

konmuştur. Aynı dönem arasındaki dış sermayenin hacmi ise 15,9 milyar dolar teşkil etmiştir. Bu miktarın 22,8% -i finansal kredi, 56,3% -i petrol sanayisine, 20,9% 'i ise diğer sektörlere konulan sermaye şeklinde olmuştur. (Musayev, 2001)

Azerbaycan ekonomisi petrol sektörüne harcanan büyük miktarlardaki dış yatırım sonucunda eski SSCB genelinde en hızlı büyüyen ekonomiler biri olmuştur. GSYİH daki artış oranı 1998 yılında% 10, 1999 yılında ise 7,2% teşkil etmiştir. Azerbaycan ekonomisindeki bu büyüme petrol sektöründen ve petrol sektörüne ilişkin inşaat faaliyetlerinden, iletişim alanlarından ve az miktarda tarım sektöründen kaynaklanmıştır.

Başka bir açıdan bakıldığında, 2000 yılı sonunda GSYİH 1990 yılına nazaran 2 kez, bu kapsamda sanayi sektöründe üretim 3,3 kez, tarım sektöründe 2,4 kez düşük olmuştur . 1996 yılına kadar yatırım hacmi 2,3 defa azalarak birlikte daha sonraki dönemde yaşanan artış sonucunda 2000 yılı sonunda yatırım hacmi 1989 yıla göre %55 artmıştır. (Eyyubov, 2001)

Öte yandan bu dönemde uygulanan kur ve para politikaları yüksek fiyat artışlarının önüne alırken, yerel para birimi olan manatın diğer para birimleri karşısında istikrarlı bir durum elde etmesine temin edilmiştir. 1994 yılında %17 kadar yükselen enflasyon 2000 yılında %1,8 -e düşmüştür.

Ülkenin ekonomik gelişiminde dikkate alınması gereken önemli bir nokta da aynı geçiş ve gelişmenin; topraklarının % 20'nin Ermenistan'ın işgali altında olduğu, bunun sonucu olarak üretim potansiyelinin çok büyük bir kısmından (1/5) mahrum olduğu, 300 bin iş yerini kaybettiği ve bu topraklarda daha önce yaşayan halkın (nüfusun yaklaşık %12'si) taşınmak zorunda kaldığı son derece ağır şartlarda elde edilmesidir.

Aşağıdaki Çizelge 1.3'e bakarsak dönemin genel makroekonomik göstergeleri net bir şekilde görülmektedir.

Çizelge 1.3: Genel Makro Ekonomik Göstergeler. 1995-2000

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Reel GSYİH önceki yıla oranla%	-11,8	1,3	5,8	10	7,4	11,4
Sanayi üretimi önc. yıla oranla %	-21,4	-6,7	0,3	2,2	3,6	6,9
Tarım üretimi önc. yıla oranla %	-7	3	-6,1	3,9	7,1	12,1
Yatırım hacmi önc. yıla oranla %	83,7	71,4	81,8	13,8	-17,6	31
Reel ücret(1995=100) ön.y.orn. %		18,9	52,9	19,9	20,2	30,7
Enflasyon (tüketici fiy.) önc.y.o. %	411,8	19,9	3,7	-0,8	-8,5	1,8
Dış tic. dengesi (mlyn ABD dolları)	-373	-693	-566	-1,04	-408	319
Dış tic. Deng. GSYİH'da %	15,4	21,8	14,3	25	10,2	6
Döviz kuru (USD/AZM)	4414	4298	3986	9369	4113	4550

Kaynak: TASİS-Azərbaycan'ın İqtisadi İcmalı, Bakü, 1999, s.35;

Sonuç olarak ülke ekonomisinde istikrar arayışları yılları olarak değerlendirilen 1995-2000 yılları, serbest piyasa ekonomisine geçişin temellerinin atıldığı, ekonomik krizin derinleşmesinin sona ermesi, ekonomide şeffaflık elde edilmeye gayret edildiği dönem olmuştur. (Aras, 2002)

1.3.3 Üçüncü Dönem (2001 yılı sonrası)

Azərbaycan ekonomisini 2001 sonrası Büyüme yılları olarak değerlendire biliriz. Çünkü bu makroiktisadi istikrar bu dönemde de devam etmiş, daha önceleri yapılmış olan anlaşmaların sonuçları ülke ekonomik ortamına dinamizm kazandırmış, yabancı sermayeyle birlikte yerli sermaye de devreye girmiştir. (Aras, 2005)

Bu dönem bağımsızlıktan sonraki üçüncü dönem olarak değerlendirile bilir. Haydar Aliyev okulunun takipçisi İlham Aliyev'in iktidara gelmesi ile siyasi ve ekonomik kurs daha da sağlam temellere, Azərbaycanın gelişimine katkı vermişti. Bu dönemde;

- Ekonomik büyümenin hız kazanarak devam ettirilmesi ve ekonomik politikaların güçlendirilmesi,
- İkinci devlet özelleştirme programının kabul edilmesi ile enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve kapasitesinin artırılması,
- Elde edilen ilerlemeye göre, ekonomik politikaların sosyal yönünün güçlendirilmesi, sosyal refah seviyesinin artırılması, bunun içinde mevcut

vadede hükümetin ekonomik politikalarında enerji sektörünün hızla gelişmesi sonucunda elde edilen kaynakların diğer sektörlere yönlendirilmesi, gerçekleştirilmesi gibi önemli amaçlar önümüzde duruyordu.

Azerbaycan hükümetinin uluslararası kuruluşlarla yaptığı görüşmeler sonucunda amaçlardan biri de hazırladığı orta vadeli yeni eylem programı ile refah seviyesinin artırılması idi. Bu nedenle bu aşamada uygulanacak ekonomik politikaların amacı ile daha çok petrol sektörünün gelişimi öne amaç olarak konulmuştur.

Hammadde petrol ve petrol ürünlerinin üstün olduğu petrol işleme, kimya, sanayi ve elektrik alanları petrolün ekonomideki rolünü daha da artırır. Gerekli önemin verilmesi halinde Azerbaycan'da dünya çapında petrol ürünleri pazarı oluşturulabilir.

Stratejik öneme sahip olan bu alanlara son dönemde büyük miktarda yabancı yatırım yer almıştır. Sanayi sektöründeki üretim alanları modernleştirme ve yeniden inşaat için gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

Elektrik enerjisi sektöründe petrol ve gaz ürünlerinin kullanımının faydalılığını artırır. Bu alana yabancı yatırım daha fazla girmektedir. Ekonomik gelişme stratejisinin yakın vadede temel amacı; ekonomik ayarlamaları, modern pazar ekonomisi ve uluslararası sanayi sisteminin gelişmesinin temellerinde, devletin ekonomik kurumlarının yeni gelişme seviyesine ulaşması olacaktır.

1994 yılında başlayan ekonomik kalkınma stratejisi 2009 yılında da devam etti. Ülkedeki gelişme hızı, kişi başına GSYİH hacminin 5,9 bin liraya ulaşması ile sonuçlandı.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 11 Şubat 2004 tarihinde, Azerbaycan bölgelerinin 2004-2008 yılları kapsayan sosyoekonomik gelişimi ile ilgili "Devlet Programı" onaylandı. İşte bu yazılım, Azerbaycan'da bölgelerin ekonomik potansiyellerinin ve doğal kaynakların verimli bir şekilde değerlendirilmesi ile başta tarım sektörü olmak üzere, gayri-petrol sektörlerini canlandırmak ve geliştirmek, böylece ülkede istihdam seviyesini artırarak halkın gelir düzeyinin ve yaşam standardının artırılmasına ulaşmak için atılan en önemli ve geniş adımlardan biridir. Devlet programı 2011 yılına kadar ülkede kişi başına düşen GSYİH'nı 7 bin dolara, özel sektörün ekonomideki payını ise %85 'e yükseltmeyi amaç olarak koymuştur. (Aras & Süleymanov 2010)

Azerbaycan'da gayri-petrol sektörünün gelişimi ile ilgili son birkaç yılda oldukça önemli başarılar kazanılmıştır. Yoksulluğun azaltılması ile ilgili çalışmalara özellikle bölgelerin ekonomik gelişimine daha fazla önem verilmiştir. Öyle ki, Bakü dışında petrol sektörünün gelişmesi önemli ölçüde artmıştır.

Her ne kadar uluslararası örgütler başta olmak üzere dışarıdan büyük etki olsa da, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve ülke ekonomisinin, üstünlük batıya olmak üzere dünya ekonomisine entegrasyonu Azerbaycan'ın kendi tercihi olmuştur. Öte yandan Azerbaycan kendi varlığını ve gelişimini kendisi finansman konusunda da büyük yol kat etmiştir.

Geçiş döneminde elde edilen konum dikkate alındığında, ekonomik bağımsızlığın en temel göstergeleri Azerbaycan'da teşekkül ettiği görülmektedir: Artık ülke çapındaki tüm doğal kaynaklar, sermaye ve ekonomik potansiyel büyük oranda Azerbaycana aittir. Ülkenin uluslararası düzeyde tanınan ulusal para birimi (Manat) vardır. Manat en az Güney Kafkasya'nın en güçlü para birimi olma yönündedir.

Makroekonomik açıdan ülkede kat edilen mesafe ise kısaca şöyle belirtilebilir olabilir: Son 15 yılda ülkede GSYİH 4 kez yani %400, sanayi üretim hacmi %30, tarım ve hayvancılık sektöründe üretim hacmi% 61, yatırım hacmi 18,8 kez, nakit geliri 4,5 kez, ortalama aylık ücreti 7,6 kez, dış ticaret hacmi 5,5 defa, devlet bütçe gelirleri 8,6 kat artmıştır.

Geçen dönem içinde 17 orta ve uzun vadeli devlet programı kabul edilerek uygulanmıştır. Bu da ülkede sürekli gelişim aşamasını ve iklimini yarattı. son kabul edilen bölgesel sosyo-ekonomik kalkınma programı ise bölgesel ve sektörel gelişme açısından atılan en önemli adım olmuştur.

Uluslararası kurumlarla yeni dönemde yapılan görüşmelerin sonucunda hazırlanmış olan orta vadeli yeni faaliyet programının yanı sıra refah düzeyinin artırılması da amaçlanmıştır. Bu aşamada yaşanan temel sorun ise ülkede süregelen makroekonomik büyümeye rağmen çoğunlukla halkın büyük kısmının fakirlik sınırında yaşaması olmuştur.

Dünya Bankasının 2001 yılı verilerine bakarsak Azerbaycan'da halkın % 40-50'sinin günlük geliri 1 ABD dolarından aşağı olmuştur. Söz konusu olan dönem itibari ile halkın % 40-50'sinin fakirlik düzeyinde yaşadığı anlaşılmaktadır. (Eldaroğlu, 2001)

Bağımsızlıktan sonraki üçüncü dönemde GSYİH aşağıdaki Çizelge1.4' de açıkça verilmiştir. Tablodanda görüldüğü gibi kişi başına düşen milli gelir en yüksek düzeyine 2013 yılında çatmıştır. Böyleki 2001 yılında bu rakam 661.7 manat, 2002 yılında 747,5 manat, 2005 yılında 1579,8 manat, 2008 yılında 4603,7 manat, 2010 yılında 4753,0 manat, 2011 yılında 5752,9 manat ve nihayet 2013 yılında bu rakam 6207,3 manat olmuştur. Çizelgeden de görüldüğü gibi GSYİH yıllar itibariyle artmaktadır.

Çizelge 1.4: GSYİH (2001-2013 yılları arası)

	Toplam			Kişibaşına			1\$= manat	1euro= manat
	milyon manatla	milyon dolarla	milyon euro ile	manatla	dolarla	euro ile		
2001	5315,6	5707,7	-	661,7	710,5	-	0,9313	0,834
2002	6062,5	6235,9	6 603,3	747,5	768,9	814,2	0,9722	0,9181
2003	7146,5	7276,0	6 431,9	872,7	888,5	785,4	0,9822	1,1111
2004	8530,2	8680,4	6 980,0	1030,4	1048,5	843,2	0,9827	1,2221
2005	12522,5	13238,7	10 603,3	1494,3	1579,8	1 265,3	0,9459	1,181
2006	18746,2	20983,0	16 713,8	2208,2	2471,6	1 968,8	0,8934	1,1216
2007	28360,5	33050,3	24 126,3	3296,6	3841,7	2 804,4	0,8581	1,1755
2008	40137,2	48852,5	33 174,0	4603,7	5603,3	3 805,1	0,8216	1,2099
2009	35601,5	44297	31 738,9	4033,2	5018,2	3 595,6	0,8037	1,1217
2010	42465	52909,3	39 952,0	4753,0	5922	4 471,7	0,8026	1,0629
2011	52082	65951,6	47 377,4	5752,9	7285	5 233,3	0,7897	1,0993
2012	54743,7	69683,9	54 180,2	5966,1	7594,3	5 904,7	0,7856	1,0104
2013 *	57708,2	73560,5	55 371,5	6207,3	7912,5	5 956,0	0,7845	1,0422

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 15.11.2014

Diğer taraftan geçiş döneminde geçen 15 yıldan fazla bir süre boyunca elde edilen konumda makroekonomik göstergeler itibariyle ekonomide istikrar de elde edilmiştir: Manatın kuru stabildir, enflasyon çok düşük orandadır, bütçe açığı çok

düşüktür, GSYİH reel olarak tatminkar oranda ve istikrarlı olarak artıyor. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, BM Kalkınma Programı ve Asya Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar, hükümet tarafından ülkedeki makroekonomik istikrarın muhafazasına yönlendirilen politikası olumlu değerlendirirler. Bu kurumlar, tekellilik, kanunsuzluk, ekonomide dengeli sektörel ve bölgesel gelişme ile ilgili sorunların ise, halen devam etmekte olduğunu ifade ediyorlar.

Bağımsızlık sonrası 3. Döneme baktığımızda ekonomik süreçlerin yönetilmesi ve teşkilinde devletin müdahalesi güçlenmektedir. Bu dönemde sosyal politika, dış politika, bilimsel-teknik siyaset, girişimcilik politikası, enflasyon aleyhine doğru politikalar uygulanmaktadır.

Bu dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti piyasa ekonomisine geçitle ilgili bir çok zorluklarla karşılaşsa da devlet quruculuğunun güçlendirilmesi yönünde çok büyük çalışmalar yapılmış, serbest piyasa ekonomisi ilişkilerinin kurulması, ekonomik reformların uygulanması artık başarılı bir sürece dönüşmüştür.

Böyleki, 2001-2013 yılları Azerbaycan ekonomisi için unutulmaz olup, bu yıllarda GSYİH 16 kat artmıştır. Kişi başına GSYİH son on yılda 10 defaya yakın büyüdü ve diğer makroekonomik göstergelerde de artış olmuştur. Son 5 yılda hem ekonomik büyüme, hem de aynı zamanda ekonominin dağılımı kendini yükseltmektedir. Buna rağmen, 2010 yılından petrol sektöründe azalma görülsede de bu azalmalar GSYİH deki artış temposunun azalmasına engel olamamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyetinde bağımsızlıktan sonra uluslararası finans-kredi ve ekonomik kurumlarla olan ilişkiler dış ekonomik politikasının önemli yönlerinden olmuştur. Bu alanda geçtiğimiz dönemde önemli çalışmalar yapılmıştır. Azerbaycan birçok nüfuzlu uluslararası kuruluşlara ilişkiler kurmuştur. Uluslararası Para Fonu'na, Dünya Bankası'na, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'na, İslam Kalkınma Bankası'na, Asya Kalkınma Bankası'na üye kabul edilmiştir.

Dünya ekonomisine entegrasyonun sağlanmasında Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyevin başarıyla sürdürdüğü yeni çararlarla zenginleştirilmiş sosyoekonomik politikaların amaçları, serbest piyasa ilişkilerine ve sosyal odaklı kendini geliştirme yeteneğine sahip ulusal ekonominin oluşturulmasının büyük rolü olmuştur.

GSYİH 'da 3.4 kez, petrol sektöründe 2.7 kat (2003-2013 tarihleri arasında) artım olmuştur. Azerbaycanda döviz rezervlerinin 30 kat artmasıyla 50 milyar dollara

ulaşmıştır. Gerçekleştirilen amaçlı olaylar neticesinde nüfusun refahi daha da yükselmiş, gelirler de 6,1 defa artış olmuş, açılan iş yeri sayısı 1,2 milyon olmuştur. Bu tarihte yoksulluğun seviyesi %6 faiz, istihdam da %5,2 faiz azalma göstermiştir.

Azerbaycan ekonomisine yatırılmış olan yabancı yatırımların değeri 132 milyar dolar, dışa olan ticaret 6,4 kez, petrol sektöründe ihrac 4,5 defa artmıştır. Halihazırda toplam iç üründe özel bölmenin payı %83,0 istihdam ise %73,0 faizdir. Bu süreçte 19 bine yakın girişimciye 1,2 milyar manat tutarında tercihli devlet kredisi ayrılmıştır. Ayrılmış olan krediler sayesinde 113 bin yeni işyerlerinin aşılmasına imkan sağlanmıştır.

Son 10 yılda devlet bütçe geliri %14 faiz, vergideki makbuzlar %7,2 kez, devlet bütçesinin giderleri %13,8 faiz, nüfusun emaneti %24 faiz , banka aktifleri de %18 faize kadar yükselmiştir.

2009 Doing Business raporunda Azerbaycan dünyadaki en reformcu ülke ilan edilmiştir. Geçen yılın Ocak-Eylül aylarında GSYİH'nın reel büyüme oranı % 2.5 düzenlemiş, cari fiyatla 44.1 milyar manat olmuştur. Kişibaşına göre GSYİH'nın hacmi 5887.9 ABD Doları teşkil etmiştir. (Web 2)

2. DIŞ TİCARET POLİTİKASI

2.1 Dış Ticaret Politikası Kavramı.

İktisatın oluőtuđu dönemden Őimdiye kadar ekonomistler iőbölümü ve ixtisaslaőmanın faydaları ve ölkelerin geliőimi üzerinde yarattığı olumlu etkileri vurgulamıőlardır. Genellikle devletlerin sahip oldukları doğal kaynaklar, teknik potansiyelleri diğer açısından her metanın imalı için yeterli imkanlara sahip olmadığını dūőündüğümüzde, dıő ticaretin, belirtilen bu prensibin dünyada farklı ölkelerde gerçekleőtirildiđini söylemek doğru olur.

Küreselleőmenin getirdiği trendler gittikçe uluslararası ticaretin kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Uluslararası ticaret toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık, benzerlikler oluşturmakta ve toplumları aynılaőtırmaktadır. Ticaret ilişkileri her Őeyden önce toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık ve benzerlik oluşturuyor. Dış ticaret ayrıca uluslararası ilişkileri derinleőtiriyor, derinleően uluslararası ilişkiler de ölkeyi kendi içinde belli bir transformasiyaya zorlar. Bunun yanı sıra, dış ticaretini başarıyla sürdüren ölkelerin milli geliri ve refahı yükselen çizgiyle artıyor.

Modern dış ticaret kavramları esasen dış ticaretin ölkelere nasıl fayda sağlayacağını yorumluyor. Dış ticaret devletlerin belirli ürünlerin imalatında uzmanlaőmasını sağlayarak, tecrübe edinme ile beraber yenilikleri hızlandırır, devletlere ölçek geniőliđinden faydalanma fırsatı verir, Bundan başka dünyada üretim kaynakları, iş gücü ve zaman kazandırır. Bunun yanı sıra, küresel anlamda dış ticaret en iyi alıcıların ve satıcıların buluőmalarını sağlamaktadır. (World Investment Report 2006)

Dış ticaret, gelişmekte olan ekonomiler (emerging economies) için eőtli faydalar sağlamaktadır. Gelişmekte olan ekonomiler sadece ölkelerinde üretim yaptıklarını tüketmeye mecbur edildikleri halde, bilim, teknoloji, yönetim ve mali önlemlerini doğru zamanda, doğru biçimde gerçekleőtirmeleriyle baőarısızlıklarını dikkate alırsak, yüksek uzmanlaőmaya gidemeyecek, belirli ürünleri yüksek fiyata satın almak mecburiyetinde olacaklar ve bu da toplumun refah seviyesinin azalmasına sebep olacaktır.

2.2 Tarihsel açıdan Dış Ticaret Politikası.

Tarihi malzemelerin araştırılması, dış ticaret politikaları sektörü ilk kavramsal bakışlar gerçek piyasa ilişkilerinin şekillendiği ve milli pazarın meydana çıktığı döneme denk eder. Tarihi-kronolojik açıdan dış ticaret politikasının temel konseptlerini aşağıdaki gibi toplanabilir:

- Merkantilizm
- Serbest ticaret politikası
- Proteksiyonizm

Sanayi Devrimi'ne kadarki tarihsel süreçte özellikle tarıma dayalı dış ticaretin sebebi, oluşumu ve etkileri Merkantilizm ile açıklanabilir. Merkantilizm'den sonra gelen Klasik Dış Ticaret teorisi, üretim faktörüne dayalı emeği esas almasına ve üretim maliyetini emeğin miktarıyla ölçmesine rağmen, Neoklasik iktisatçılar "alternatif maliyet" anlayışıyla yatırımı da bir üretim faktörü ve maliyet olarak değerlendirmişlerdir. Neoklasik konseptten yararlanarak uluslararası ticaretin vazgeçilmez şartı olan ülkeler verimlilik farklılığının nedenini ve refaha etkilerini Etken Tedarik ile açıklama yapan teorilerde çift-ölkeli, çift-faktörlü modellerinde işgücüne ve sermayeye esaslanılmışlar. 1960'lı yıllarda gelişen Yeni Dış Ticaret teorisi ile emeğin niteliği, teknolojinin gelişimi ve üretim sürecini etkileyen bir uluslar arası ticaret modeli ileri sürülmüştür.

Bu açıdan dış ticaret konseptlerine modern bakışın sunulması için ilk önce klasik döneme kadarki geleneksel görüşlere kısa göz edilmeli ve sonra klasik görüşlere modern görüşlere kadar dış ticaret teorisinin esas gelişme yönleri analiz edilmelidir.

İktisat tarihinde, Batı Avrupa da ticaretin gelişmesinin önem verilmesine ideolojik olarak "merkantilizm" ekonomik olarak ise "kapitalizmin ticareti" ifadeleriyle kavramsallaştırılabilir.

Merkantilizm de, dış ticaret politikasının temeli devlet hazinesinin altın rezervlerini artırmaya dayalıdır. Bunun için de devletin para stoklamasını desteklemektedirler. Devlet hazinesinin altın rezervi ekonomik ve siyasi bir gücün temelini oluşturmaktadır.

Bir ülkenin diğer ülkeye oranla daha fazla mal satmasıyla dış ticaret bilançosunda kar elde etmesi, diğer ülkelerin daha az ihracat yapması ve ticaret dengesi kesri

anlamına gelmektedir. Bu yüzden merkantilizm de dış ticaret “toplam sıfır” (zero-sum) bir ideolojidir. Böylelikle, dış ticarete bir ülkenin kazancı diğer ülkenin kaybına sebep olmaktadır ve toplam sıfıra eşittir diyebiliriz. (Appleyard & Field 1992)

Merkantilistler ülke içerisinde ticareti kısıtlayıcı engellerin ortadan kaldırılmasının taraftarı olmuşlardır. Onlar hesap etmiştir ki, ülke genelinde ticaret serbest olmalıdır. Dış ticarete gelince, devlet tediyeye dengesinin olumlu bakiyesine ulaşmak için gerekli tedbirleri almakla sert gümrük kontrol mekanizması oluşturmalıdır. (Aydemir & Güneş 2006)

Bu amaçla gerçekleştirilen etkinliklere ithalata harcanan değerli metalleri en düşüğe indirmek, ihracat yoluyla ülkeye altın ve gümüş girişleri maksimuma ulaştırmak ise temel hedeflerdir. Dolayısıyla yüksek derecede işlenmiş malların ihracatı teşvik edilmiş ve bunun yerine ithalat yasaklanmıştır. Aynı zamanda hammaddenin ithal edilerek imal edilmesi ve ihracı teşvik edilmiş, hammadde ihracına ise engel oluşturulur. (İyibozkurt, 1989)

Mekantilistler, ülkenin altın tahsilatlarını artırılması için ticaret biriminin inkişafına da ayrıca önem vermişlerdir. Diğer taraftan da Pazar payı yüksek olan sömürgelerle ticaret yollarının genişletilmesi ve güvenli olması için bir takım tedbirler alınması bildirilmiştir. Bu ticaretin en önemli kalemlerinde, hammadde ve ülke üretimi durmaktaydı. (Seyidoğlu, 2001)

Merkantilizmin eleştireleri çerçevesinde Fransa'da ileri sürülen Fiziokratizm, ticari algısı "yalnız piyasaya sürülen malların mübadelesi amaçlanıyor" fikrini esas alarak verimli bir faaliyet olarak kabul etmemiştir. Onlar düşünüyor ki, merkantilist sistemde ileri sürülen "olumlu dış ticaret bakiyesi yaratma" çabaları ulusal zenginliği negatif etkilemesi, talebin azalmasına bağlıyordu.

Fiziokratlar reel zenginliği, halk olarak tüketim ürünlerin gereğinden fazla çok olması ve bu ürünlerin yüksek fiyata pazarlaya bilmesinde yatıyordu. Ticaretleri ürünlerin mübadelesi ile gerçekleşiyordu ve fiziokratyalılar arasında yayılmış inanca göre ürünü almadan almak bir ‘akıl tutulması ve siyasi bir yoksulluk’ olarak inanılıyor. Onların Ticareti ürün mübadelesinden ibaret olduğu için artı bir katkı sağlaması mümkün değildi, ancak tarımsal alanda fayda sağladığı için iktisadi bakımdan da fayda sağladığı kabul edilir. Bundan dolayıdır ki, merkantilizmde

işleyişte olan dış iktisatta proteksiyonizme ihtiyaç duymuyorlar. Onlar doğal düzen arayışları doğrultusunda dış ticaretin de serbest olması gerektiğini vurgulamışlardır. (Yılmaz, 1992)

Yeni nesil iktisat teorisinin değişimini sağlayan klasik okulun ilk hamlesi 1776 yılında Adam Smithin yazmış olduğu "Ulusların serveti" isimli kitapla koyulmuştur. Bu eser şimdiki iktisatın biliminin, aynı zamanda ise yeni uluslararası ticaret teorisinin temelini oluşturur.(Bachetta & Jansen 2003)

A.Smit bu kitabında serbest ticaretin faydalarını vurguluyor, merkantilistlerin aksine, kümülatif dünya sermayesinin değişken olduğunu, dış ticaretin uzman hale gelmesini, emek ayrımını oluşturarak verimi artıracak ve buna bağlı olarak ta refahı artıracakını gösteriyor. Diğer taraftan da merkantilizmin ticaret felsefesi teorisini de eleştiriyor. Merkantilizmin ticarete bir taraf kazançlı çıkıyorsa, diğer taraf kaybeder fikrine karşı çıkararak, aslında ticarete her iki tarafın da kazançlı olabileceğini vurguluyor.

O, serbest ticaret ve uzmanlaşmanın faydalarını Mutlak Üstünlükler Teorisi (The Theory of Absolute Advantage) ile anlatıyor. Devletin dış ticarete müdahalesinin gerekliliğini ileri süren merkantilizmə işaret ederek yazıyor: " Bize gerekli olan içkini Özgür ticaret devlete bağlı kalmadan sağlayacaktır. Bununla birlikte ürünlerimizin artış hacmi için veya başka işler için bize her zaman gerekli olan altın ve gümüşleri özgü ticaret elde edecektir." (Smith, 2002)

Mutlak Üstünlükler Teorisine göre çift ekonomili modellerde, devletlerden birisini başkasıyla karşılaştırıldığında bu mallardan her hangi birini düşük fiyata üretiyorsa, devlet olarak bu malların üretiminde uzmanlaşmalı, ucuz maliyetlerle üretim yaptıklarını ihracat yaparken dahili masrafları (Buradaki maliyet kavramı. Ancak homojen olduğu varsayılan emek faktörünü kapsamaktadır.) yüksek malları ithal etmelidir. Seyidoğlu (2001, s. 17)

Aslında A.Smit, kitabında yer verdiği "Gerçi en zengin milletler üretime kadar olan zamanda bile tarımda da komşu devletlerden ırelidedirler, ama daha fazla manufaktüradaki (emalatdaki) avantajları ile seçilirler. Smith (2002, s. 21)

Bu görüşleri ile karşılaştırmalı üstünlükler (comparative avantajları) prensibine fazla yaklaşmıştır. Ama karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kadar olmasa bile A.Smitin

mutlak üstünlükler teorisi aktiflerin rasyonel dağılımı açısından avantaj sağlayarak serbest ticaretin üzerinde duruyor. (Nonaka, 1991)

A.Smitdøn yaklaşık 40 yıla yakın bir zaman içerisinde ünlü bir ekonomist olan David Ricardo "Ekonomi Politigin ve vergilendirmenin İlkeleri" (Principles of Political Economy and Taxation, 1817) kitabında Mutlak Üstünlük teorisinde öngörülmeleyen bir devletin bu malların ikisinin de yapımında mutlak üstünlüğe sahip olması durumu kısmen tahlil etmiş ve serbest ticaretin böyle durumlarda her ülkenin menfaatine uygun olacağı sonuçlarına vardığı Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini (Theory of Comparative Advantage) geliştirmiştir.

Uluslararası ticaretin mutlak üstünlüklere dayanması sınırlı yaklaşım olduğunu gören Ricardo (1996, s.338-341) devletler arasında üretim harçı farkları yerine, bu farklılıkların derecesi üzerinde durmuş,ve savunmuştur. Bir devlet birden fazla mallarda üstünlük sağlasada, karşılaştırmalı olarak avantaj sağlayacağı mallarda uzmanlaşarak, diğer malları ithal ederek refah seviyesini yükseltme fikrini ileri sürmektedir. Yani Rikardoun söylediği gibi tercih hiçbir zaman önemli olmamıştır, aksine üstünlük derecesi önemlidir. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine uygun olarak devletler arasındaki ticaretin karlı olabilmesi için gerekli koşul ülkelerin üretim birbirine benzer olmamasıdır. (Husted & Melvin 1993)

Genellikle Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin emek-değer teorisine esaslanması buna uygun bir modelin oluşturulmasını ortaya çıkarmıştır. Zamanla modeldeki eksiklikler gösterilse de, modelin yarandığı günden bu yana yaklaşık 200 yıl sonrasına kadar güncelliğini korumuş, dayanıklı teori olmuş ve dünya ticaretinin başlangıcını koymuş olduğu bilinmektedir. (Caves, Frankel & Jones 1999)

Klasik iktisatçılar, emekden başka üretim için yatırım, sermaye ile beraber mali rezervlerin varlığının farkında olmakla beraber, doğal kaynakları, Tanrının lütfu, sermayesi ise maddileşmiş emek biçiminde algılama yolunu seçmişlerdir. Dış ticaret kazançlarını belirlemek açısından diğer klasik iktisatçıların gözden kaçırdığı talep unsurunu tahlillere içeren C.Mill daha sonra neoklassikler tarafından geliştirilen karşılıklı talep kanununu ortaya koymuş, ayrıca karşılıklı talep yolu ile dış ticaretin teknolojik gelişmelere etki göstereceğini belirtmiştir. (Bayraktutan, 2003)

C.Mille göre ihraç malları arasına yeni birinin katılması veya ihraç malının üretim maliyetini azaltıcı yenilik biçiminde ortaya çıkan teknolojik gelişme, ihraç

mallarında verimliliği artırarak ülkenin karşılıklı talepte belirtilen ithal mallarını daha ucuz elde etmesini sağlar ve böylece dış ticaret kazancını artırır.

Klasik dış ticaret teorileri ile ilgili temel eleştiri, onun emek-değer teorisine dayanması, emekten başka üretim faktörlerinin harcamalar ve dış ticaret üzerindeki etkisini dikkate almamasıdır.

A.Smit dış ticaretin veya devletlerin ticaret avantajlarının kökenini aslında sadece üretim faktörleri unsurunda kalite farklılıkları ile değil, miktar farkları ile de açıklama getirilmiştir. Bu açıdan A.Smitin nüfus sayısını bir ülkenin ihracat potansiyelinin temel dayanağı gibi gösteren ve yeterli ölçüde geliştirilmemiş olan bu teori, ünlü ekonomistler Heckscher ve Ohlini oldukça etkilemiş ve Faktör Donanımı (Heckscher-Ohlin) Teorisi'nin oluşmasına hizmet etmiştir. Bununla birlikte karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde görülen temel eksiklikler (Uluslararası emek verimliliğine farklar doğuran faktörlerin dikkate alınmaması ve ülkeler arasında iç fiyat farklarının sebeplerini açıklamaması) da teorinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Genel olarak baktığımızda, Faktör Donanımı Teorisi her ülkenin nispeten bol (ucuz) olan üretim faktörünün yoğun şekilde kullanıldığı malları ihraç etmesi, diğer malları ise ithal etmesini öngörüyor. Bu teoride ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri miktarı esas alınarak, emek ve sermaye dikkate alma geleneği de sürdürülüyor. Bu çerçevede ülkeler emek-bol ve sermaye bol, ürünler ise emektutumlu ve kapitaltutumlu formda farklı olduğu halde, ülkelerin faktör donanımı ve malların faktor tutumlulukları açısından farklı olduğu öngörülüyor.

Ayrıca bir ürünün üretim fonksiyonunun, dolayısıyla üretim teknolojisinin tüm ülkelerde aynı olduğu, üretimde istikrarlı verimlilik şartlarının geçerli olduğu ve ülkelerin talep koşullarının biri birbirinin aynı olmasa da benzeri olduğu varsayılıyor. Seyidoğlu (2001, s. 64)

Heckscher-Ohlin modelinden faktör donanımı teorisinden başka, ayrıca uluslararası faktör fiyatları eşitliği, gelir dağılımı ve Ribçinski teoremleri de türemiştir.

Heckscher-Ohlin modeli dış ticaret teorilerinin analitik mahiyetini geliştirmesi ve mantıksal tutarlılığına göre uluslararası ekonomik literatürde tamamen geniş bir şekilde kabul edilmiştir. Ancak 1950'li yılların başlarından itibaren bir yandan ampirik testlerin faktör donanımı teorisine duyulan güveni sarsmaları, diğer yandan

da bilginin toplumsal dönüşümler ve özellikle üretim süreçlerine kesin şekilde etki göstermesi ile dış ticaret teorileri önemli gelişme yönleri seçmiştir. Öyle ki, Leontyev paradoksunun 1947 yılında ortaya çıkması, faktör donanımı teorisini diskusiyaya nesnesine dönüştürerek birlikte, emek ve sermaye dışındaki unsurların ve özellikle "bilgi" nin üretim ve dış ticaretteki rolünü vurgulayan yeni teorilerinin gelişim sürecini de başlatmıştır.

A.Smith'in dış ticaretin varolma sebebini, günümüz çağdaş kavramlarıyla ölçek ekonomilerine (economies of scale) ya da kapsamına göre artan gelirlere (increasing returns to scale) bağladığı kuram (Dış ticaretin – üretim miktarı artışının etkisiyle iç pazar alanının geçilmesi anlamında- ekonomik büyüme çapında yarattığı pozitif etkilerini belirleyen etkin yaklaşım), son dönemlerde Yeni Ticaret Teorisi adıyla bilinir. Bu teorik görüşün bilinen temsilcileri Pol Krugman ve Elhanan Helpman gibi ekonomistler de ciddi derecede bu teoriyi desteklemiştir.

Bununla birlikte Faktör Tedarik Teorisi'nin, uluslararası ticaret modellerinde belirgin olan son trendleri açıklama edebilmesinde yetersizliklerinin daha bariz şekilde ortaya çıkması, "yeni ticaret teorileri" kavramıyla malum gelen ve önemli ölçekte eksik rekabet, ürün çeşitlendirmesi ve ölçek ekonomilerinin var olmasına değer gösteren modellemelerin gelişmesine neden olmuştur. (Krugman, 1980)

Krugman ile Grossman ve Helman'ın deneyleri ile meydana gelen "yeni ticaret teorisi", geleneksel ticaret teorisini diğer tarafa koymakla birlikte, ticareti yalnızca nispi faktör donanımına veya geniş şekilde tesadüf edildiği gibi mukayeseli üstünlüklere kapatma zorunluluğu olmadığını vurguladığı halde, ölçek ekonomileri ve azalan maliyetler çerçevesinde duruyor, çeşitlendirilmiş ürünler ve pazar yapısının ürünü geliştirme hızı ve dış ticarete etkilerini araştırıyor.

Yeni teori, sektör dahilindeki ticaretin ve sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin fazla bir kısmının çeşitlendirilmiş ürünlerle ilgili olduğunu ve bu ticarete konu olan malların tekel karakterli üreticiler aracılığıyla oluşturulduğunu iddaa ederler. Mikro iktisat düzleminde monopoliya-oligapoliya tartışmaları, bu piyasa çeşitlerini tam rekabet piyasasıyla karşılaştırarak olumsuz taraflarına dikkat düşürdüğü halde, yeni dış ticaret teorisi inhisarçı rekabeti, ticareti artırma ekseninde mücbir sebep şeklinde kabul eder. Ticaretin olmadığı durum halinde tekel gücü kalitesi dikkate alınmayıp, fiyatı kendiliğinden artırma potansiyeli taşıdığı halde, ticaret sayesinde hükümet

müdahaleleri ile mehdudlaştırılsa da rekabet intensivleşir, ürün oluşturma oranı veya teknolojik gelişme hızlanır. Yeni teorinin temel yapıtaşlarından biri de kapsama uygun olarak yükselen verimlilikler ve bunların ticari gelirlerine etkisi meselesine verdiği önemde anlaşılıyor.

1960'lı yıllardan başlayarak ortaya çıkan alternatif dış ticaret teorileri içerisinde Yüksek Yüksek İş Gücü Teorisi, Teknoloji açığı Teorisi, Tipik Talep Teorisi, Ürün Yaşam Dönemi Teorisi de dış ticareti yeni dönemin ihtiyaçlarına uygun yorumlama açısından önemlidir.

Keessing ve Kenen tarafından ortaya atılan Yüksek İş Gücü Teorisine göre yüksek nitelikli iş gücü açısından zengin olan ülkeler bu iş gücünü gerektiren ürünlerde, vasıfsız iş gücü bol olan ülkeler ise bu iş gücünü gerektiren ürünlerin üretiminde uzmanlaşmıştır. Yüksek nitelikli emek kapasiteli ürünler, bununla birlikte yatırım kapasiteli olduğu için, adı geçen Teori Neo-Faktör Donatımı Teorisi olarak da ifade edilir. Seyidoğlu (2001, s. 81-82)

Linder'in (sektör dahili ticareti de tanımlamaya başladığı) Tipik Talep Teorisine uygun olarak üretici, yabancı ya da öğrenci gözetmeksizin geri yurtiçi talebi kayda alır. Sektör içi ticaret, sanayileşmiş devletlerde az olması yüzünden işçi faktöründen kısıntı eden sistemlerle meydana getirilen kompleks ve değerli son ürünlerle birlikte, yarı mamül gibi ara mallar ticaretinden oluşur. Kişi başına gelir, tipik talebin kaynağı olan başlıca unsurlar olarak kabul edilir.

Raymond Vernon tarafından ortaya atılan Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi oluşturma ve yeni aşamaya kadar bir çok üretimin gelecekte daha kolay hale geleceği fikrine varmıştır. Raymond.V kısaca bir çok az gelişmiş ve yeni kalkınmakta olan devletlerdeki dış ticaret artışlarını anlatmaya çalıştığı modelde, bazı ürünlerin 3 yaşam dönemi geçtiğini anlatmıştır. (Vernon, 1996)

Aynı zamanda o da belirtmelidir ki, globalleşme ile beraber dünya arenasındaki artan değişimler dış ticaretin ana varsayımlarında değişiklik göstermiştir. Çapta göre değişmeyen gelir yerini kapsama uygun yükselen gelire, Tüm rekabet piyasaları ise yerini eksik rekabet piyasasına devretmiştir.

Mutlak ve Mukayeseli meziyetlerle baş gösteren dış ticaret modellerinin geçirdiği evrimsel yapı ile birlikte bundan böyle uluslararası fiyatın iki ülkenin teklif eğrileri ile belirlenmesi ortadan kaldırılmış, üretim faktörlerinin dinamikliği sağlanmış,

devletler aynı malın hem ihracatçısı, hem de ithalatçısı konumuna gelmiş ve bütün bunlarla birlikte, sektörler arası ticaretin yerini sektör içi ve firma içi ticaret almıştır. Burada özellikle, sektör içi ve firma içi ticarete dikkat etmekte fayda vardır.

Bilindiği gibi mukayeseli avantajlara dayalı faktör donanımı modeline uygun olarak, her devlet, bol miktarda sahiplendiği faktörleri etkin şekilde kullanan malları ihraç ediyor. Bu açıdan ülkeler arasındaki ticaretin, değişik kaynak bolluklarına sahip ülkeler arasında gerçekleştirilmesi bekleniyor. Bu süreçte ise klasik dış ticaret teorisi açısından ülkeler arasındaki ticaret handikaplarının ortadan yok etmesinin, kaynakların devletin ithalatı yerine, devletin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ihracat sanayilerine taraf yönelmesine neden olacağı ileri sürülüyor. Bu hal ise sektörler arası ticareti teşvik ediyor. Sektörler arası ticaret değişik etken teçhizatlarının sonucudur ve faktör donanımı teorisi aracılığıyla öngörülen uzmanlaşma ile son şeklini alır.

Tarih olarak baktığımızda bütün savaşlardan sonra hep yeni bir sistemler, teoriler ortaya atılır ve eski teoriler geri planda kalır. Ekonomi, iktisat da bundan nasibini en başta alanlardan gelir. Buna bağlı olarak da 2.Dünya Savaşından sonra da ekonomi ve ticaret yapısında oldukça ciddi reformumlar yapılmış. Artık eski ekonomik ve ticaret yapısı yeni istekleri karşılayamamakta idi. Bunun için de bir çok alternatif teoriler ortaya atılmıştır.

Yapılan bazı araştırmalarda Frankle ülkeler için uluslararası ticaret içinde aynı mal grubu içerisindeki ürünler ihracat ve ithalatta önemli bir paya sahip olduğunu görmüşlerdir. Verdoorn 1960 ta yaptığı araştırmada Benelüks ülkelerinin ticaret yapısında ortaya çıkan değişiklikleri saptamış. Bu değişiklikler üye ülkelerin birbiri arasındaki ticaretin artması farklı ürün gruplarından ziyade aynı ürün gruplarında olduğunu gözlemlemiştir. Mişali 1962 de yaptığı araştırmada ise gelirleri yüksek olan ülkelerin birbiri arasındaki yapmış oldukları ticaretin ürün gruplarının çok benzerliğini ve bunun diğer gelişmiş ülkeler için de geçerli olabileceğini ileri sürmüştür. (Walther, 2002)

En önemlisi de son dönemlerde Asya ülkelerinin ihracat imkanlarında dış ticaret teorilerinde değişiklik olduğu biliniyor. Sektörler ticaret biri birinden hepsi farklı bir yapıdaki malların mukayeseli liderliği veya mukayeseli elverişsizliği halinden kaynaklanan ihracat ve ithalat yapılmasıdır. Her hangi bir ülkenin sektörler ticaret

hali onun mukayeseli üstünlüğüne bağlı kalarak oluşur. Mukayeseli üstünlüğün ortaya çıkmaması belirlenmiş sektörde sektör içi ticaretin düzeyin fazla yüksek olması demektir. Bu nedenle sektör dahili ticaret mukayeseli üstünlüğü yansıtmaz.

Sektörler dış ticaretten elde edilen kar ile uzmanlaşır. Bu durum da ürünlerin değişimine bağlı olduğu ileri sürülmektedir. Diğer taraftan da sektör içi ek kazançlar elde edile biliniyor. Bu da uluslararası ticaretten mukayeseli liderlik yolu ile olmaktadır. Çünkü uluslararası arena da sektörler daha fazla ülke ile ticaret yapıyor. Bu da ek kazançlarının artmasına sebep oluyor.

Ekonomik entegrasyonda olan ülkelerde sektör içi ticaretin artması bir sıra faktörlere bağlı olarak gerçekleşiyor. Bu faktörler arasında bu ülkelerdeki faktör donanımının genellikle benzer çerçevede olması, kişi başına düşen gelir seviyesinin genelde çok yakın düzeyde seyretmesi, ticarete engel olan sebeplerin aradan kaldırılması, üretim maliyetlerinin azalmasının tespit edilmesi, yabancı sermayenin yatırımlarda artan payı gibi faktörler sıralanabilir. Sektör içi ticaret seviyesini etkileyen diğer faktör bu ülkeler arasında gerçekleştirilen ekonomik entegrasyonun düzeyidir.

Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde, Klasik Dış Ticaret Teorisi sektörler ticaretini öngörüyor. Bu teori tam rekabet koşullarının olduğu pazarı öngörerek oligopol rekabeti ve ölçek ekonomilerini gözardı ediyor. Sektör içi ticaret teorisinde ise oligopol rekabet piyasa yapısı ile ölçek ekonomileri da dikkate alınır.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi dünya ticaretinde büyümüş ve büyümekte olan ülkelerin ticari ilişkilerinin yıllar itibariyle yükselişini gösterse de, yıllar bazında (1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar) ortaya koyulan istatistiksel veriler bu beklentinin doğru olmadığını kanıtlamıştır. Kısacası sermaye- emek veya yüksek vasıflı- vasfi olmayan emek ayrımı dünya ticaretini açıklamakta yetersizdir. Çünkü dünya ticareti esasen bu açıdan birbirine benzeyen yüksek düzeyde gelişen ülkeler arasında yapılı ve sektör içi ticaret şeklini temsil eder. Ama son yıllara bakarsak gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik gelişim ve yeni sanayileşme olan ülkelerin de etki etmesiyle dış ticaretin bu şeklinin coğrafi bölümünde değişiklikler görülmektedir.

"Bir ülkenin aynı sektör ürünlerini senkron ihraç ve ithal etmesi" anlamı taşıyan sektör içi ticareti Etken Tedarik (Heckscher-Ohlin) Teorisi'nin açıklaya bilmemesi, onu Yeni Dış Ticaret teorilerinin temel referans noktalarından birine dönüştürmüştür.

Bununla birlikte, bugün dünya ekonomisinde devletlerle rekabet edebilecek çapta büyük şirketler ortaya çıkmıştır. Şirketler hangi ülkede üretim, dolayısıyla yatırım yaparak menfaatlerini maksimum yapacakları ile ilgili kararı kendileri verir. Bu durumda bu büyük şirketlerin kendi içlerinde de bir “firma içi ticaret” de ortaya çıkıyor. Örnek olarak Sınırtaşan özellikle makine ve ekipman teçhizatı sektörlerinde istenen bir ülkeye yatırım yapmasından sonra yeni şirket ve birleşmenin gerçekleştirildiği diğer ülkelerin firmaları arasında ikili ticaret ilişkileri başlıyor. Neticede şirketlerin rekabete dayanıklılık gücünün dünya ölçeğinde öne çıkması ile ülkelerin mukayeseli gücünden konuşmanın bir önemi kalmıyor. Makine ve ulaşım araçları tipli endüstrilerde üretim alanında uzmanlaşma ve ürün çapında üretimin paylaşılması daha elverişli olduğuna göre, şirket içi ticaret daha geniş çapta olur ki, bu da esasen gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti çok ciddi bir şekilde etkilemektedir.

2.3 Dış Ticaret Politikasının Amaçları.

Dış ticaret politikası kavramı altında ülkenin değişik araçları kullanarak farklı devletlerle ticari ilişkilerini amaçlı etkisi anlaşılabilir. Dış ticaret politikası devletin genel ekonomi politikalarının önemli bir parçasıdır. Çiftlik gelişiminin iç yönleri ile yoğun ilişkide olduğundan dış ticaret politikasının temel görevi ülkenin iç üretiminin genişletilmesi ve milli servetin artırılması için elverişli dış ekonomik ortamın oluşturulmasıdır.

Dış ticaret politikası geniş açıdan ülke hükümetinin üretim faktörlerinin hareketi ve yönüne, ticaretin hacmi, yapısı ve coğrafi yönümüne vb. müdahale amacı güden tedbirler kompleksi olarak yorumlanmaktadır.

1. Ekonomik refah;
2. Ekonomik güvenlik;
3. Ödemeler bilançosunun olumlaştırılması ;
4. Ülke ekonomisinin kalkınması.

Ülkenin bu veya diğer dış ticaret politikalarını seçmekte belli amaçları olur ki, onları da genel olarak aşağıdaki gibi alt başlıklara ayırmak olur. Seyidoğlu(2009, s.140)

2.3.1. Dış Ödeme Dengesizliklerinin Giderilmesi

Ödemeler bilançosu açıklanmış olan, dünya ekonomisi üzerinde önemli olan bazı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle ekonomisinde dış ticaret açığı olan ülkeler bu konuya uygun olarak her zaman bir baskı içerisindedirler. Bu baskı Devlet rezervlerini de tehlike ile yüz-yüze bıraka bilir, yanı ani bir beklenmedik anda rezervler tükenebilir. Kısacası böyle ülkelerde dış ticaret politikasının amacı, döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi veya ithalat ve öteki döviz gideri doğuran işlemlerin kısıtlanması ile dış açıkların giderilmesine yöneliktir.

2.3.2 Dış Rekabetten Koruma.

Ülkeler dış üreticilerin rekabetine dayanamayarak yerli sanayileri savunma için ithalatı sınırlama yoluna gide bilirler. Az gelişmiş ülkelere bakarsak, kurulmakta olan veya birkaç yıla kurulacak olan endüstriler, belirli bir noktaya ulaşınca kadar dış rekabetten korunmaya ihtiyaç duyarlar. Sanayi açısından kalkınmış ülkeler, hatta az gelişmiş ülkelerin bile ihraç ettikleri tekstil gibi emek, yoğun bir kısım sanayi mallarıyla rekabete dayanamayan bazı yurtiçi endüstri dallarını koruyucu politikalar ile izlemektedirler.

2.3.3 Ekonomik Kalkınma.

Ülkeler dış ticaret politikasından ekonomik büyümenin bir aracı olarak kullanmaya çalışıyorlar. Gelişmekte olan ülkeler dış ticaret politikalarını sanayileşme stratejilerinin bir aracı olarak kullanmak için çaba göstermektedirler. Böyleki,İthalat-ikamesi gibi içe dönük bir sanayileşme stratejisi izlemekte olan ülkelerde, dış ticaret politikasının temel amacı kendi endüstrilerini korunmaktadırlar, dışa ekonomiye açık politika uygulayan ülkelerde ise temel amaç, ülke ihracatının özendirilmesidir.

2.3.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi.

Dış ticaret iç pazarın yapısının iyileştirilmesi için yaygın olarak kullanılır. İç ekonomide tekelci kuruluşların yaygınlaşması, iç üretimde kaynak etkinliğini olumsuzlaştıra ve tüketicileri az kaliteli yerli mallara yüksek fiyat ödemek zorunluğu ile başabaş bırakabilir. Böyle durumlarda hükümet, genel olarak ya gümrük tarifelerini yada öteki kısıtlamaları azaltmak yolu ile iç piyasada rekabeti geliştirme

yoluna gidebilir. Bu gibi durumlarda monopoller yok olabilir ve kaynakların dağılımı olumlu olabilir.

2.3.5. Ekonominin Liberalleştirilmesi.

Bu gün bir çok ülkelerde ekonomik politikaların temel amacı serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kuralları ile uygulamaktır. Böyle ülkeler liberal bir dış ticari politikasını izleyerek yerli ekonominin global ekonomi ile bütünleşmesini uygulamaya çalışırlar.

2.3.6. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması.

Dış ticaret politikası işsizlik ve enflasyon gibi olumsuz eğilimlerin kaldırmak için kullanılır. Belli olduğu gibi iç ekonomik istikrarın dengesini kaybetmesi, işsizlik veya enflasyon şeklinde kendisini göstermektedir. İşsizlik olan ülkelerde ekonomik çalışma düzeyinin artırılması için dış ticaret politikasından yararlanmaktadırlar. Yani, ülkeler yabancı mallara gümrük tarifeleri ve kotalar uygulayarak toplam talebi yerli mallara doğru kaydırabilirler. Ama bu durumlarda karşı ülkenin ihracatı keskin azaldığı için, işsizlik oranı artış gösterebilir.

2.3.7. Hazineye Gelir Sağlamak.

Bazen ithalat ve ihracat uygulanan sayısız vergiler devlet bütçesinin gelirler bölümünde önemli paya sahip olur.

2.3.8. Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma.

Bazen dış ticaret politikasının amacı dünya piyasalarında tekel pozisyonu elde etmek olur. Böyle durumlarda ülke, tek üretici olduğu ürünlerin ihracatına sınırlandırmalar koyabilir, yada benzer malı üreten az sayıda öteki ülkelerle anlaşma yapabilir ve birlikte kartel kurma yoluna gidebilir, ve bu üretilen malın yüksek fiyatlara satılmasına neden olabilir.

2.3.9 Otarşi.

Bir çok ülkeler geride bıraktığı dönemlerde ekonomik ve siyasal rejimlerinin bir gereği olarak otarşi diye bilinen politikaları uygulamışlardır. Otarşi, ekonomik açıdan kendi kendine yeterlilik anlamına gelir. Kısaca bu politikayı kullanmak isteyen ülkelerde dış ticaret politikasının temel amacı global dünya ile ekonomik bağların en düşük seviyeye indirmeye çalışılmasıdır. Bir gerçekte şudurki, ülke ne

kadar zengin olursa olsun bu politikayı uzun süre uygulayamaz. Sovyetler Birliği buna örnek ola bilir.

2.3.10. Sosyal ve Siyasal Etkenler.

Dış ticaret politikasından çevrenin korunması, ÷lke nüfusunun sağlığının ve genel genefondun savunması aracı olarak kullanılabilir. Belirli zamanlarda devler sosyal ve siyasi anlamda bir üreticini iflasa ittiğinde bu sektörle ilgili olan malların İthalından alınan gümrük vergilerini atırır. Bunun tam aksine eğer gelir dağılımının eşitliğini isterse gümrük vergilerini düşürebilir.

2.3.11. Dış politika amaçları.

Dış ticaret politikası genel dış politikanın bir parçası olmak üzere direkt olarak onun da amaçlarına hizmet edebilir. Yukarıda gösterdiğimiz gibi, dış ticaret politikası, izlenen dış politika ile yakından ilgilidir. Bu da dost ÷lkelere gümrük verimleri sağlana bildiğinde, diğer ÷lkelere bu sağlanmaz. Askeri bakımdanda bazı ürünlerin ihracı düşman ÷lekelere yasaklanabilir.

2.4 Dış Ticaret Politikasının Araçları.

Devlet dış ticarete müdahalesini genellikle gümrük tarifeleri ile hayata geçirir. Ama günümüzde gümrük tarifelerinin etkisi azalarak yerine bir çok araçlar ve düzenlemeler uygulanmaktadır. Dış Ticaret politikalarını Gümrük tarifeleri ve Tarife dışı araçlar olarak iki gruba ayırabiliriz.

2.4.1 Gümrük Tarifeleri.

Dış ticaret politikasını hayata geçirirken esas kullanılan araçlar tarif araçlarıdır ki, bu da Gümrük tarifinin çeşitli tür uygulanmasında yer buluyor. Ticaret politikasının hangi tarafının önem taşımasından bağlı olmayarak gümrük tarifinin birbirini tamamlayan birkaç tanımını gösterebiliriz.

Gümrük tarifesi kontekste uygun olarak aşağıdaki gibi tespit edilebilir:

- Ticaret politikasının ve dünya pazarı ile karşılıklı faaliyette olan iç pazarın devlet yönetimi aracıdır;

- G mr k sınırından geçirilen  mt l r  uygulanan ve dış ekonomik faaliyetin ticari nomenklaturasına uyarınca sisteml şdiril n gümrük vergileri oranının mecmusudur;
- Belirli bir metanın ülkenin gümrük sınırlarından çıkarılması veya bu bölgeye getirilmesi sırasında ödenen gümrük görev somut derecesidir: bu halde gümrük tarifesi anlayışı gümrük vergisi anlayışı ile örtüşmektedir.

G mr k vergisi gümrük organları tarafından tutulan zorunlu ödemedir. G mr k vergileri   temel fonksiyonu üstlenmektedir.

1. Mali fonksiyon: bu fonksiyona hem ithalat, hem de ihracat vergileri aittir, unk  devlet bütçesinin gelir maddelerinden biri olarak görev yapmaktadır.
2. Proteksiyonist fonksiyon: bu işleve ithal vergileri aittir, unk  onların yardımı ile devlet yerli üreticileri istenmeyen dış rekabetten korur.
3. Balanslaştırma fonksiyonu: bu fonksiyona ihracat vergileri aittir, unk  onların yardımı ile i fiyatları bu sebepten dolayı dünya fiyatlarından d şuk olan emtiaların ihracını önlenir.

G mr k vergilerinin tasnifi izelge 2.1'de verilmiştir.

Çizelge 2.1: Gümrük Vergilerinin Tasnifi.

Çeşitler	Türler		
Alınmasına göre	Spesifik	Advalorem	Kombine edilmiş
Nesnesine göre	İthalat	İhracat	Transit
Karakterine göre	Mevsimsel	Anti dumping	Tazminat
Kaynağına göre	Otonom	Sözleşme	Tercihli
Tipine göre	Düzenli	Değişken	-
Hesaplama yöntemine göre	Nominal	Etkili	-

Tarife derecesi o kadar yüksek olabilir ki, ithalatı tamamen durdurabilir ve bu ülkeye ihracatı yabancı üreticiler için faydasız olabilir. Bu nedenle ortaya tarifin optimal düzeyinin belirlenmesi meselesi ortaya çıkıyor. Tarifin optimum deyince ise genellikle ulusal ekonomik refahın maksimum seviyesini sağlayan tarif seviyesi anlaşılmaktadır.

İthalat tarifi özünde içsel bir çelişki taşımaktadır. Bu çelişki kendini yerli üreticilerin ve tüketicilerin çıkarlarının üst üste düşmesinde gösteriyor. Bir yandan üreticiler tarifin uygulanmasında meraklıdırlar. Bu onlara istenmeyen uluslararası rekabetten korunmaya imkan verirdi. Öte yandan işten öte sürede tüketici olarak hareket eden bu üreticiler ithal tarifinde ilginç değillerdir.

2.4.2. Tarife Dışı Araçlar

Uluslararası ticaretin devlet yönetimi tarif yöntemleri ile birlikte, hükümetler sivil tarif metodlarından-miktar, gizli ve finans araçlarından de geniş biçimde kullanırlar. Sigara tarif yöntemlerinin çoğunu tarifelerden farklı olarak miktar açısından ölçmek zor olduğundan, onları istatistikde yansıtmak karmaşık bir konudur. Sigara tarif

metodlarının işte bu özelliği ticaret politikasının belirlenmiş amaçlarına ulaşmak için ülkeleri onlardan kullanmaya sevk etmektedir.

Sigara tarif yöntemlerinin en yaygın türü miktar kısıtlamalarıdır. Miktar limiti deyince ihracına ve ithaline izin verilen metaların nomenklaturasını ve miktarını belirlemeyen tarif idari biçimi öngörülüyor. Tarife dışı araçların bazıları aşağıdaki gibidir:

1. *Miktar Kısıtlamaları:* Kota deyince metanın ihracını veya ithalını belli süre içinde tespit edilmiş miktar veya miktar sınırında kısıtlayan niceliksel olmayan tarif aracı anlaşılmaktadır. Kendi faaliyet yönüne göre kotaları ihracat ve ithalat kotaların bölünürler. İhracat kotaları veya belirli mala ilişkin genel ihracda her ülkenin payını belirleyen uluslararası anlaşmalara uygun olarak, ya da iç piyasada eksik emtiaların ihracı önlemek amacıyla ülke hükümetleri tarafından uygulanır.

Kendisine göre kotalar ikiye ayrılır: Küresel ve Bireysel kotalar. Küresel kotalar zamanla kısıtlanmış süre içinde tespit metanın ithalatına ve ihracatına uygun olarak yapılır. Bireysel kotalar küresel kota çerçevesinde belli edilmekle emtiayı ithal veya ihraç eden her ülke için kotanın hacmini gösterir.

Dış ekonomik faaliyetin diğer türü lisans kotalaştırma ile ilgilidir. Lisans deyince dış ekonomik faaliyetin devlet organları tarafından belirlenen süreye verilen ve tanımlanmış nicel meta ihracını veya ithalını öngören izinler aracılığıyla düzenlenmesi öngörülüyor. Lisans dünyanın birçok ülkeleri tarafından, özellikle de gelişmekte olan ülkeler ithalat devlet düzenleme amaçları için yaygın olarak kullanılır. XX yüzyılın 1970'li yıllarından başlayarak uluslararası ekonomik kuruluşların proteksiyonizm eğilimi ve onun gerçekleştirilmesinin esas araçları ile ciddi biçimde mücadeleye başlamaları ülkeleri proteksiyonizm politikasının aletlerini genişletmeye ve yeni araçlardan kullanmaya sevk etti ki, bu süreçte ekonomik literatürlerde neo- proteksiyonizm eğilimi denir. Ticaret politikasının bundan sonra bakılacak araçları neo proteksiyonizm eğiliminin etkisi altında oluşmuştur.

2. *Tarife benzeri faktörler:* Bunlarda gümrük tarifi gibi ithalatı pahalılaştırarak yerli üretimin kar oranını artırmaktadır. Şu anlama gelmektedir, fiyat mekanizması yolu ile serbest ticarete müdahale niteliğinde olan önlemlerdir.

3. *Görünmez engeller:* Devlet bu engeller yolu ile, halk sağlığı, çevre korunması veya kamu güvenliği gibi nedenlerle çıkartmış olduğu idari, teknik düzenleme ve ya diğer standartları içermektedir. Günümüzde bu tür engeller hızla artmaktadır.
4. *"Gönüllü" ihracat kısıtlamaları:* İhracatın "gönüllü" sınırlandırılması deyince ticaret partnerlerinden birinin metanın ihracına kota konulması hakkında resmi veya gayri resmi anlaşma temelinde ihracatın hacmini sınırlamak ve en az genişletmek üzere yükümlülük anlaşılmaktadır. İç pazarı ithaldan koruyan uluslararası ticaretin miktar ve gizli yöntemleri ile birlikte, uluslararası ticaret uygulamalarında ihracatın genişletilmesi yöntemlerinden de geniş biçimde kullanılmaktadır.

2.4.3. İhracatın Özendirilmesi.

Her zaman dış ticaret politikası ithalatın sınırlandırılmasına yönelik olamaz. Çoğu zaman ihracatın, yada döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi ola bilir.

Bu gün bir çok gelişmiş ülkelerin, gerekirse gelişmekte olan ülkelerde bile ihracatın özendirilmesi için hükümetlerin almış olduğu bir çok önlem vardır. Öncelikle dış piyasalara yeni açılmış olan az gelişmiş ülkelerin bu önlemlere başvurusu artan yöndedir. Çoğunlukla bunlar ihracatçıya , ülkeye kazandırdıkları dövizlerden de daha fazla para ödemesi ve ya ihraç malları üretiminde düşürülmüş maliyetlere yönelik bir uygulamadan oluşur.

2.4.4. Bağlı Ticaret.

Çoğu zaman döviz tasarrufu saklamak, serbest dövizle satılabilmeyen yerli düşük kaliteli ürünün ihracatını gerçekleştirmek için, yabancı yatırımlar yolu ile büyük sanayi tesisleri kurmak için bağlı ticarete başvuru yapılabılır. Genellikle bu ticaret ülkelerarası anlaşmalarla yapılabılır ve taraflardan birisi devlet kuruluşu niteliğindedir. Eskiden takas ve kliringden oluşan bağlı ticaret günümüzde, karşısatınım, dengeleme gibi farklı yöntemleri de kendinde bulundurarak hayli büyümüştür.

3. AZERBEYCANIN DIŞ TİCARET POLİTİKASI

3.1 Bağımsızlık sonrası Azerbaycanın Dış Ticaret Politikası

1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti dünya ekonomisinde tuttuğu elverişli doğal-coğrafi konum, bir yandan dış ekonomik iliőlkilerin ulusal çıkarlar rakursundan geliştirmeye, diğer yandan onu yabancı ülkelerin stratejik çıkarlarının gerçekleşmesi mekanına, dolayısıyla, dünyanın önemli güç merkezlerinin çoğu zaman birbirine zıt olan menfaat ve çıkarlarının rekabet merkezine dönüşmesine yol açmıştır.

Dış ekonomik ilişkilerin gelişmesi farklı ülkelerin milli ekonomisinin uluslararası ekonomik ölçekte entegrasyonunun hızlandırılmasının önkoőuldur. Ülkeler ekonomik entegrasyon akımlarına katılarak bu yolla kendi üretim güçlerini, üretimin verimliliğini ve tüm bunların sonucunda ise nüfusun genel refah seviyesini arttırmağa çalışırlar. Uluslararası iş bölümünün üstünlüklerinden maksimum kullanılmadan, dış iktisadi ilişkilerin tüm biçimleri yoğun şekilde genişlendirilmədən ülke ekonomisinin gelişiminde əsaslı dönüş yapmak mümkün değildir. Azerbaycan Dış Ticareti Sovyetler döneminde bağımlı bir ekonominin içerisinde olmuştur. Merkezin izni olmadan dış dünyayla bağlantı kuramayan ülke, bağımsızlık sonrası yeni bir sistem oluşturma sürecine girmiştir. (Bayramov, 1997)

Bununla birlikte, aynı zaman aralığında gerçekleşen diğer olaylar Ermenistan'la savaş, ölkədaxilində bölücülüğün güçlenmesi ve aynı yıllarda iktidarda olan kuvvetlerin beceriksizlik cumhuriyeti yok olma derecesine yol açmıştır. Haőiyeye çıkararak, belirtelim ki, işte Ulu önder Haydar Aliyev'in iktidara geliőisi ile (1993) ülke dağılmak tehlikesinden kurtulmuş, üniter devlet kurulmuş ve ulusal kalkınma stratejisinin temel sütun prensipleri uygulamaya başlanmıştır.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycanda gerekli düzenlemeler edilmeden ülke ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonu oluşturmak amacı ile dış ticaretin tamamen liberallaőtırılması, ağırlıklı olan üretim alanlarının çökmesini hızlandırmıő, iç üretimi bir hayli azaltmış ve iç pazarı tamamen ithaldan bağlı hale getirmiştir. İç üretimin korunması ve kalkınmasını sağlamak amacı ile hayata geçirilmesi dikkata

alınan etkinlikler İMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere,uluslararası kurumlar tarafından itirazla karşılanmıştır.

Bununla birlikte, bağımsızlık elde edildikten sonraki yıllarda ülke ekonomisinde, özellikle GSYİH’de arama ve son tüketim oranının birincinin lehine değişmesi, ihrac ve ithalın bünyesindeki olumlu yönlü yenilenme, ticaret şartlarının iyileşmesi vb. yönlerinde de ciddi gelişmeler baş vermiştir.

Araştırmalarımız gösteriyor ki, 1991-2010 yılları arasında dış ticaret ilişkilerinin hacmi, ticaret hacmi, ticaret ilişkileri kurulan ülkelerin sayısı ve ticari hacmi, aynı zamanda ithalat ve ihracatın yapısında köklü değişiklikler gözlenmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ticareti, ilişkilerinin dinamiği, Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra dış ekonomik politikasını artık kendisi belli etmeye başlamıştır. Ülkemizin Asya ve Avrupa'nın kesiştiği çok elverişli coğrafi konumda yerleşmesi bu politikanın başarıyla uygulanmasına olumlu etkisini göstermiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra yönünü batıya çevirmiş bir ülkedir. Azerbaycan, 1992 yılında BM'e katılmış ve AGİT, AK, İKT, IBRD, EBRD üyesidir. Azerbaycan aynı zamanda IMF, Dünya Bankası, NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programının da bir üyesidir. (Memmedov, 2004)

Azerbaycan'ın büyük enerji tesisleri, petrol ve petrol yan sanayisi, kimya, elektronik ve şarapçılık sanayisi, ulaştırma altyapısı, hammadde kaynaklarının zenginliğine rağmen teknoloji potansiyelinin zayıflığı, üretimin yeterli düzeyde olmaması, ucuz işgücü gibi faktörler Dış Ticaret sistemini yönlendiren esas etkenler olmuştur. Özellikle petrol anlaşmalarından sonra Azerbaycan'a yapılan yabancı sermaye yatırımlarında büyük artış kaydedilmiştir.

Azerbaycanın 1991-2014 yıllar arası yapmış olduğu Dış Ticareti aşağıdaki Çizelge 3.1’de tam şekilde görülmektedir. Böyleki tabloya baktığımızda bir çok yıllarda dış ticaret dengesi olumsuz rakam göstermektedir.

Çizelge 3.1: 1991-2014 Yılları Arası Azerbaycanın Dış Ticareti (milyon ABD doları ile)

Yıl	Dış Ticaret Cirosu	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Bakiyesi
1991	4 002,2	1 881,2	2 121,0	239,8
1992	2 423,8	939,8	1 484,0	544,2
1993	1 353,5	628,8	724,7	95,9
1994	1 430,6	777,9	652,7	-125,2
1995	1 304,9	667,7	637,2	-30,5
1996	1 591,9	960,6	631,3	-329,3
1997	1 575,7	794,4	781,3	-13,1
1998	1 682,6	1 076,5	606,1	-470,4
1999	1 965,6	1 035,9	929,7	-106,2
2000	2 917,3	1 172,1	1 745,2	573,1
2001	3 745,3	1 431,1	2 314,2	883,1
2002	3 832,9	1 665,5	2 167,4	501,9
2003	5 216,6	2 626,2	2 590,4	-35,8
2004	7 131,4	3 515,9	3 615,5	99,6
2005	8 558,4	4 211,2	4 347,2	136,0
2006	11 638,9	5 266,7	6 372,2	1 105,5
2007	11 771,7	5 713,5	6 058,2	344,7
2008	54 922,8	7 166,6	47 756,2	40589,6
2009	20 818,2	6 119,7	14 698,5	8578,8
2010	27 960,8	6600,6	21 360,2	17759,6
2011	36 326,8	9755,9	26 570,8	16814,9
2012	33 560,8	9652,8	23 907,9	14255,1
2013	34 687,9	1071,2	23 975,4	22904,2
2014	31 016,3	9187,6	21 828,6	12641

Kaynak: <http://www.stat.gov.az> Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumunun Resmi İnternet Sitesi
26.04.2015

Azerbaycan geçiş döneminin spesifik özellikleri açısından, bölgesel ekonomik entegrasyona katılımı imkansızdır. İşte bu yüzden de, serbest ticaret bloklarına dahil olmaq doğrudan modern gerçeklikten doğan sonuçtur. Günümüzde Azerbaycan

Avrasya mekanında tek ülke olarak , aynı zamanda 5 bölgesel gruplaşmada yer alıyor:

1. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)
2. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)
3. Karadeniz Havzası Ülkelerinin Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)
4. Türk Devletlerinin İşbirliği Konseyi (TDİK)
5. GUÖAM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova).

Azerbaycan'ın dış ticaret konsepti tamamen ülkenin Ekonomik güvenlik sistemine, öncelikle ulusal rekabet avantajlarının formallaştırılması ve gelişmesine dayanmalıdır.

Bahsedilen şekilde dış ticaret konseptinin referans noktası belirlenerek, onun yönlerini aşağıdaki gibi formallaştırmaolar: (Şekeraliyev, 2009)

I. Stratejik yönler:

- ✓ İhracatın devlet teşvik sisteminin düzenlenmesi;
- ✓ Pazar konularında rekabet etkinliğini yükseltmek amacı ile devlet programlarının hazırlanması;
- ✓ İç piyasanın milli menfaatlere uygun koruna bilmesi .

II. İhracat faaliyetleri:

- ✓ Ülkenin ihracat potansiyalının oluşturulması ve geliştirilmesi;
- ✓ İhracat yapısının iyileştirilmesi, esas ağırlık merkezinin hazır ürün ve hizmetler üzerine geçirilmesi;
- ✓ Ülkenin ihracat potansiyalının karşılaştırmalı üstünlük ilkesi temelinde değerlendirilmesi;
- ✓ Teknoloji kapasiteli ürünlerin ihracatının artırılması;
- ✓ İhracat odaklı üretimin gelişmesi ve yenileştirilmesi sürecinde yabancı yatırımların aktif biçimde dahil edilmesi.

III. İthal sektörü için:

- ✓ Önemli ürün türlerinin iç talebi karşılamak çapında üretiminin teşkili;
- ✓ Ülkenin Ekonomik bağımlılığının azaltılması;

- ✓ İthalat yapısının kontrol edilmesi.

Malumdur ki, Azerbaycan'ın dış ticaret konsepti gösterilen yönlerin organik vahdetine dayalı formalaştırılmalı ve ülkenin dış ticareti bu ilkeler bazında yapılmalıdır.

Dış ticaret politikası devlet politikasının önemli bölümlerinden biridir. Hatta, son dönemlerde EİT-in dış politika kontrolleri de uluslararası Ekonomik ilişkilerde, özellikle dış ticaret ilişkilerinin düzenlenmesinde yer almalıdırlar. Aynı zamanda, dış Ekonomik problemlerin kompleks karakteri, onların ümumİqtisadi gelişmeyle yoğun bağılılığı bazı ülkelerde özel teşkilatlararası orqanların oluşmasına neden olur. Dış ticaret ve genellikle, dış Ekonomik ilişkilerin kurumsal yapısı üzere dünya ülkelerinin tecrübesinin analizi gösteriyor ki, dış ticaret politikalarının, hem de dış Ekonomik faaliyetin etkin uygulanması için bu yönde gerekli olan kurum yapıları - bakanlar arası dış Ekonomik ilişkiler komitesi, uluslararası çiftlik kooperasyonu vb. oluşturulmalıdır. Fakat bu hiç de o demek değildir ki, dış ticaret ilişkileri topyekün devlet inhisarına alınmalıdır. Kayıt ettiğimiz gibi, dış Ekonomik aktivitenin inhisarlandırılması ve aynı zamanda iç piyasada ilişkilerin serbestleştirilmesi gerçek piyasa ilişkilerinin teşekkülü yönünde bir takım problemlerin oluşmasına neden olabilir. EİT in dış ticaret politikası sferasındaki tecrübesi gösteriyor ki, burada 2 yön kendini açıkça göstermektedir:

1. Özgür ticaret politikası
2. Proteksiyonizm (velilik).

Azerbaycan Cumhuriyeti mevcut Ekonomik gerçeklik açısından dış ticaret politikasının maksimum serbestleştirilmesini uygulamaya mecburdur. Şöyle ki:

1. Ülkede gerçek piyasa ilişkilerinin formalaşması ve tam değerli dış Ekonomik faaliyetin gerçekleştirilmesi için tüm sınırlamaların götürülmesi talep olunur.
2. Azerbaycan'ın kendi imkanları çerçevesinde yatırım ve ekonomide yapısal değişiklikleri siyaseti yapmaya, esas fondların ve çeşitli üretim alanlarının yeniden kurulmasını hayata geçirmeye, yeni teknikler ve teknolojiye ulaşamaz.
3. Ülkenin ürettiği sanayi ürünleri çoğunlukla dünya standartlarına cevap vermiyor.

4. Azerbaycan Cumhuriyeti ihracatında petrol ve petrol ürünleri yüksek özel bir ağırlığa sahiptir.

Bağımsızlığın elde edildiği günden başlayarak gerçekleştirilen etkinlikler ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinde "açık kapı" politikasının hayata geçirildiğini gösterir.

Ulu önder Haydar Aliyev'in dahi uzak görenli sayesinde 20 Eylül 1994 yılında imzalanan "Asrın Anlaşması" Azerbaycanın kendi doğal kaynaklarına sahip çıkması ve dünya ekonomi sistemine bağımsız şekilde entegre etmesi yönünde önemli dönüm noktası olmuştur. Bu anlaşma ile Azerbaycan Hazarın kendisine ait bölümünde petrol yataklarını karşılıklı kullanmak için dünyanın ileride gelen 11 petrol şirketi ile anlaşma yapmıştır . Bu ve daha sonra imzalanan anlaşmalar Azerbaycanın dünya politikası ve dünya ekonomi sisteminde önemli yer tutmasında büyük olanaklar sağlamış oldu. (Bölek, 2014)

Azerbaycanın BM üyesi olarak dünyanın tüm ülkeleri ile birlikte karşılıklı olumlu ilişkilerin sağlanması yönünde ciddi çabalar göstermektedir. Azerbaycan hükümeti dünyanın bir çok siyasi-ekonomik teşkilatları ile yoğun ilişkiler kurmuş, dünya pazarında kendi pozisyonunu tutmağa çalışmakla tüm yönlerde uluslararası ilişkilerin kurulması için bağımsız politikalar oluşturmakta, ülkenin ekonomik gelişimi için dış yatırımları ve kredileri kendisine çekmektedir. Dış ticaret ilişkilerinin ve karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi için yakın ve uzak ülkelerin birçoğu ile iki taraflı ve çok taraflı anlaşmalar bağlanmıştır.

3.1.1.Azerbaycanın Ticaret İlişkileri.

Dışa dönük ekonomik ilişkilerin ilerlemesi, değişik ülkelerin milli ekonomisinin uluslararası ekonomik ölçekte uyum sağlama seviyesinin artırılmasının önkoşuludur. Devletler ekonomik bütünleşme trendlerine uyum sağlayarak bu metotla kendi üretim kaynaklarını, üretimin randımanlığını ve tüm bu olguların sonucunda ise nüfusun genel refah düzeyini geliştirmeye çalışırlar. Uluslararası iş bölümünün faydaları maksimum oranda kullanılmadan ve dışsal ekonomik ilişkilerin tüm çeşitleri etkin biçimde arttırılmadan, ülke ekonomisinin kalkınmasında keskin bir hamle yapmanın mümkünatı yoktur. Hiçbir dünya ülkesi, kendi ekonomik gelişimini dış ülkelere izole olmuş bir biçimde gerçekleştirmediğine göre, kendi aralarında

uluslararası ve lokal seviyede ekonomik ilişkiler inşa etmeye gayret etmektedirler. (Alizade, 2011)

Bir devlet olarak Azerbaycan bağımsız olduktan hemen sonra dışsal ekonomi politikasını kendi ekonomi politikaları dahilinde belirlemeye çalışmıştır. Azerbaycanın Avrupa ve Asya'nın kesiştiği çok uygun bir coğrafi koordinatta yerleşik olması, bu politikanın başarıyla pratiğe dökülmesinde pozitif etkisini göstermiştir.

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çeşitli mülkiyet biçimlerinin gelişmesi, ekonominin yüksek lojistik üsse sahip olması, işbölümü ve kooperasyonunun geniş kapsamı alması vb. ülke ekonomisinin uluslararası işbirliğinde konumun daha da artmasına objektif zorunluluk yaratır.

Böylece, Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin yakın yıllarda gelişmesi Azerbaycan Cumhurbaşkanının Petrol Stratejisi kapsamında imzalanan sözleşmelerle sağlanmıştır. Petrol sektörünün tüm önemine rağmen, genel iç ürünün olgunlaşmasında onun payı şimdilik %18-19 faizdir. Ayrıca, Azerbaycan'da yabancı yatırım bankacılık sektörüne da bastırılmıştır. Ülke topraklarında yabancı sermayenin katılımı ile 23 banka faaliyet göstermektedir. Yabancı bankaların yerel şube sayısı ise 2'ye eşittir. Ayrıca "Nabucco" projesinin gündemde olması ülke topraklarına yabancı yatırımcıların ilgisini daha da artırıyor. (Aliyev, 2003)

Hazırda dünya piyasasında Azerbaycan'da üretilen ürünlere oldukça büyük ilgi vardır ve bu ilgi her geçen yıl artmaktadır. Şuan Azerbaycanın ticaret yapmış olduğu ülke ve kurumların sayısı yaklaşık 150 civarındadır. (Web 2)

Geçmişte Azerbaycan'ın temel ticaret ortakları BDT ülkelerinden ibaret olsada, günümüzde bu nicelik Avrupa Birliği ülkelerinin lehine değişmiştir. BDT ülkeleri içerisinde Azerbaycan ile en fazla ticaret hacmine sahip olan ülke Rusya Federasyonu'dur. Rusya'nın, Azerbaycan'ın ticaret hacmindeki sahip olduğu pay % 50 dir. Öteki BDT ülkeleri ile karşılaştırıldığında Rusya'nın daha fazla ticari üstünlüğe sahip olmasının sebebi, bu ülkenin Azerbaycan'ın tarım ürünleri için geniş bir ticari pazara ve hacme sahip olmasıdır. Azerbaycan'la Rusya arasında geçmiş dönemlerde gerçekleşmiş ekonomik ve ticari ilişkiler de bu nicel payın artış yakalamasında ciddi bir etken haline gelmiştir.

Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesinin açıklamalarına göre, 2013 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toplam dış ticaret hacmi 34687,92 mln. ABD doları, dahili ithalat hacmi 10712,50 mln. ABD Doları, ihracatın hacmi ise 23975,42 mln. ABD doları teşkil etmiştir. Bu dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti 149 ülke ile ticaret alanında karşılıklı işbirliği yapmış ve dış ticaret bakiyesi olumlu 13262,92 mln. ABD doları olmuştur. İhracatda ilk sırada olan ülke İtalyadır. 5989,6 Milyon ABD doları ile İtalya İhracatda %24.9' lik paya sahiptir. İthalatda ise Rusya 1505,1 Milyon ABD doları ile ilk sırada yer almakta, toplam İthalatdaki payı ise % 14.05 faizdir. Türkiye ise 2013 yılının verilerine göre Azerbaycan İhracatıda %2,9 ile 11. sırada, İthalatda ise %13,6 faizlik pay ile 2. sırada yer almaktadır. Aşağıdaki Çizelge 3.2'de ise 2014 yılı için bu Azerbaycanın dış ticaret göstergeleri açıklanmıştır.

Çizelge 3.2: 2014 Yılı İçin Azerbaycanın Dış Ticaret Göstergeleri (Bin ABD doları)

	Dış Ticaret Cirosu	İthalat	İhracat	Dış ticaret Bakiyesi
İthalat ve İhracat yapılmış tüm ülkeler için				
Mallar- istatistik verileri	39462102	9187697,6	30274404	21086706,8
Gömrük verileri	31016306,5	9187697,6	21828609	12640911,3
BDT ülkeleri için Toplam Mallar	2921244,1	2083187,9	838056,2	-1245131,7
Diğer ülkeler için Toplam Mallar	28095062,4	7104509,7	20990553	13886043

Kaynak: <http://www.stat.gov.az> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Adresi
27.04.2015

Bunların yanı sıra Azerbaycan Dünya Ticaret Örgütü ile de karşılıklı anlaşmalara girmiştir. İlk olarak DTÖ hakkında bilgi verelim. DTÖ 1995 yılında kurulmuştur. Kurumun merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunmaktadır. En genç uluslararası kuruluşlardan olan DTÖ üssü 1947 yılında konulmuş Tarife ve Ticaret üzere Genel Anlaşmanın (GATT) devamçısıdır. Halihazırda dünyanın 160 ülkesi DTÖ üyesidir. Ayrıca, 24 ülke ve birkaç uluslararası örgüt DTÖ-de gözlemci statüsüne sahiptir. Dünya ticaretinin% 98 den fazlası DTÖ 'ye üye ülkelerin payına düşüyor.

DTÖ çok taraflı ticaret anlaşmaları temelinde uluslararası ticaret ilişkilerinin düzenlenmesini gerçekleştirir. Kurumun düzenleyici hukuki altyapısını taraflı ticaret

anlaşmaları oluşturuyor. Bu anlaşmalar mal ve hizmetlerle ticareti, fikri mülkiyet, ticaret politikasının ses ve uyumsuzlukların çözümü konularını düzenler.

DTÖ-nin temel amacı uluslararası ticaretin azami serbestleştirilmesi ve sağlam temellerinin oluşturulması, böylece ekonomik gelişmenin artırılması ve insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesidir.

Kurumun temel görevi taraflı ticaret görüşmelerinin Uruguay raundu (1986-1994) sonucu oluşmuş Sazişlər Paketi temelinde üye ülkeler arasında ticari-ekonomik ilişkilerin düzenlenmesidir. (Azerbayjan Ekonomik Research Center, 2005)

DTÖ-nin fonksiyonları kurumun hukuki temelini oluşturan çok taraflı ticaret anlaşmalarının kabulüne ve kabul olunan anlaşmaların yerine getirilmesi kontrolünün gerçekleştirilmesidir.

- ✓ Üye ülkeler arasında ticaret görüşmelerinin düzenlenmesi,
- ✓ Üye ülkeler tarafından gerçekleştirilen ticaret politikasının gözlenmesi,
- ✓ Diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin gerçekleştirilmesi,
- ✓ Üye ülkeler arasında ticaret uyuşmazlıklarının çözülmesine yardım gösterilmesi,
- ✓ Uluslararası ticarete ve ticaret politikasına ilişkin bilgilerin toplanması, öğrenilmesi ve takdim olunmasıdır.

Çağdas dünyadaki yerini almak için çaba gösteren Azerbayjan Cumhuriyeti, 23 Haziran 1997 tarihinde adaylık için DTÖ Sekreterliği'ne başvuruda bulunmuştur. Azerbayjan'ın DTÖ'ne üye olma amacı su başlıklar altında özetlenmiştir. (Bulut, 2007)

- Dünya ekonomik sistemine entegrasyon sürecini hızlandırmak,
- DTÖ'ne üye olan ülkelerin kendi aralarında uygulamış oldukları indirimlerden faydalanmak,
- Ticari faaliyetlerini DTÖ tarafından kabul edilmiş genel kurallar çerçevesinde gerçekleştirmek,
- Ülkede gerçekleştirilmeye çalışılan iktisadi yenilikler için, gerek uluslararası teşkilatlardan gerekse değişik ülkelere yardım alma imkanı elde etmek,
- DTÖ kurallarını uygulayarak daha çok doğrudan yabancı sermaye çekebilmek,

- Muhtemel problemlerin çözümünde DTÖ'nün mekanizmalarından faydalanmaktır.

Bu ve benzeri amaçlar için yapılmış olan başvurular olumlu değerlendirilmiştir. 2008 yılında ilk defa olarak bir yıl içerisinde Çalışma Grubunun 2 oturumu gerçekleştirildi. Öyle ki, 2008 yılının 6 Mayıs ve 11 Aralık tarihlerinde Cenevre'de Çalışma Grubunun 5. ve 6. toplantıları organize edildi. 5. oturumun sonunda Azerbaycan üzere ilk ümumileşdirici belgenin - Gerçekler İcmalının - hazırlanmasına dair karar alınmıştır. Belge DTÖ Sekretaryası tarafından hazırlanarak Azerbaycan tarafına sunulmuştur. Belgeye ilişkin ilgili kurumlar tarafından görüş ve öneriler bildirilmiştir. Belgenin sonraki seçeneği Görüşmeler Grubu'nun üyelerine görüş bildirilmesi için dağıtılan ve çalışma grubunun son 10. oturumunda yeniden müzakere edilmiştir.

2012 yılında Cenevre'de bir çalışma grubunun yine de 2 oturumu yapıldı: 24 Şubat tarihinde 9. oturum ve 7 Aralık tarihinde 10. oturum.

Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği ile ilgili son, 11. oturum 21 Şubat 2014 tarihinde Cenevre kentinde yapıldı. Toplantıda Azerbaycan Temsilci Heyeti Başkanı, Dışişleri Bakan Yardımcısı Mahmud Memmedguliyev ülkenin son sosyoekonomik göstergeleri, mallar ve hizmetler için ikili konuşmalarla ilgili son durumu, ticaret politikası ile ilgili mevzuatta ilerlemeleri, DTÖ Sekreterliğine sunulan son belgeler (Yasama Eylem Planı, SPS ve TBT üzere tablolar, mallar ve hizmetler için genel öneriler) hakkında konuşma yapmış ve ticaret rejiminin DTÖ taleplerine uygunlaştırılacağı konuda Azerbaycan'ın yükümlülüğünü bir daha kaydetmiştir.

Çin, Avrupa Birliği, Hindistan, Japonya, Norveç, ABD, Pakistan, İsviçre, Türkiye, Kanada, C.Koreya, Brezilya, Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan ve s. ülkelerden temsilciler Azerbaycan'ın örgüte üyelikle ilgili adımlarını desteklemişlerdir. Görüşme sırasında üye ülkelerin temsilcileri Azerbaycan üzere hazırlanmış İşçi Grup Raporu'nun Projesini gözden geçirmiş ve ticaret politikası ile ilgili olan vergi azadolmaları, yatırım alanında indirimler, yabancı şirketlerin faaliyetleri, özelleştirme, sağlık ve fitosanitar tedbirler, ticarete teknik bariyerler, fikri mülkiyet meseleleri, subsidiyalaştırma, transit ve s. konuları tartışmışlardır. (Web 3)

Toplantı sonunda çalışma grubunun yöneticisi sayın Walter Levalter tartışmaların yararlı geçtiğini bildirmiş, bir sonraki adım olarak üye ülkelerin soru ve açıklamalarının Azerbaycan tarafına ünvanlanacağını kaydetmiştir.

Azerbaycan'ın görüşmeler sırasında tutacağı pozisyon 4 temel yönde belli olmuştur :

1. Malların ticareti üzere
2. Hizmet ticareti üzere
3. Fikri Mülkiyet üzere
4. DTÖ-nin kurallarından ötesindeki konularda

Bu pozisyonların ilkelerinin açıklanmasından önce belirtmek gerekir ki, görüşmelerin yürütülmesi ile aynı zamanda ülkemizin ekonomik çıkarlarına uygun olmayan yükümlülüklerin kabul olunmasının önlemek amacıyla, bir takım tedbirlerin sırasında iş çevreleri ile sürekli konsültasyon ve bununla da üzvolma sürecinde şeffaflığın sağlanması durmalıdır. (Bayramov, 2010)

Böyleki, bu örgüte kabul olmanın kayıplardan daha çok kazançlar getirmesi, üye olmuş ülkenin ekonomik yapısına ve kalkınma seviyesine cidden bağlıdır. DTÖ' ye üyelik vasıtasıyla bir çok ekonomi için olumlu gelişmeler sağlanacaktır. Bunlardan dış ticaretin liberallesmesi, dünya ekonomisine entegrasyon, tarifelerin azaltılması, bariyerlerin kaldırılması gibi bir çok gelişmeler ola bilir. Bu sonuçların elde edilmesi için Azerbaycan içerisinde bulunduğu şartları çok taraflı değerlendirmesi gerekmektedir.

3.1.2. Azerbaycanda Gümrük Tarifeleri.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ekonomik politikası deyince, uluslararası ekonomik ilişkilerde öne sürdüğü amaçların gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet öngörülüyor. Dış ekonomik siyaset ekonomik kavram olup genel ekonomik politikanın bir parçasıdır ve ülkenin sosyo-ekonomik programı ile doğrudan ilgilidir. Azerbaycan hükümetinin dış ekonomik faaliyet alanında aldığı kararlar ekonominin tüm yönlerine etkisini gösterir. Serbest piyasa geçişteki ortamında devletin iç ve dış ekonomik politikasını birbirinden tecrit etmek mümkün değildir. (Şekeraliyev, 2006)

Dış ticaret politikası Azerbaycan'ın dış ekonomik politikasının önemli bir parçası olarak görür ki, o da özünde iki yaklaşımı yansıtır: Devletin mal alışverişi sektörü

müdahalesi derecesine bağı olarak serbest ticaret veya proteksiyonizm. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında serbest ticaret ilkeleri avantaj teşkil etse de, şu anda giderek her iki yaklaşımın optimal oranından kullanıma çalışılıyor.

Azerbaycan'ın sosyoekonomik gelişme programında dış ekonomik politika esasen 4 yönlerde gerçekleştirilir. Onlar şunlardır:

1. Dış ticaret politikası;
2. Ödeme dengesi siyaseti;
3. Yabancı yatırım politikaları;
4. Dış yardım politikası.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ticaret politikaları yeni finans kaynaklarının yaratılması ve kullanımına hizmet etmektedir. Bu politikanın temel etki aracı tarif ve sivil tarif düzenlemeleridir. Ülke ekonomisinin ve halkın günlük ihtiyaç mallarına olan ihtiyacının karşılamada dış ticaretin tarif yönetimi bağımsızlık elde edildikten sonra büyük önem verilir. Gerçek hayatta devletler dış ticarete bu veya diğer şekilde müdahale ederler. Dış ticarete müdahale etmek için kullanılan en önemli araçlardan biri gümrük tarifeleridir.

Azerbaycan'da dış ticaret politikasının hukuki teminatı "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaret etkinliğinin artırılması tedbirleri hakkında" 1994 tarihli Cumhurbaşkanı fermanı ile oluşturulmaya başlanmıştır. Fermanın verilmesinde temel amaç ekonomisi geçiş sürecinde ülkenin ihracat potansiyelini kullanarak verimliliği artırmak, hesaplaşmalar sisteminin düzene düşürülmesi ve iç pazarın mühafizesinin güçlendirilmesinden ibaret olmuştur. Takas işlemlerinin sınırlandırılması ve stratejik malların ihracatı sadece başkanın izni ile yapılmaktadır. Söz konusu kararname piyasa ekonomisine geçiş döneminin başlaması ile ilgili olarak dış ticaret sektörü gözetlenen eğilimin giderilmesine yöneliktir. (Aliyeva, 2013)

10 Haziran 1997 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Gümrük Kodu kabul edildikten sonra 20 Haziran 1995 yılında kabul edilmiş "Gümrük Tarifesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya esasen, iç piyasanın dış pazarla etkin ilişkisini sağlamakla, dış ticaretin devlet yönetimi önemli aracı olan gümrük tarifinin oluşturulması ve uygulanması, ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gümrük sınırından geçen mallardan vergi tutulması kurallarını belirler. Gümrük tarifinin amaçları şunlardır: Şekeraliyev (2006, s. 181)

- İthalat emtia yapısını etkinleştirmek;
- Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde malların getirilmesi ve çıkarılmasının döviz gelirleri ve giderlerinin elverişli oranını sağlamak;
- Döviz servetlerinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gümrük arazisine getirilmesi ve bu araziden çıkarılması üzerinde etkin kontrol etmek;
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde malların üretim ve tüketim yapısında ilerici değişiklikleri için ortam yaratmak;
- Ekonomisi dış rekabetin olumsuz etkisinden korumak ve onun dünya çiftlik verimli entegrasyonuna ortam yaratmak.

Gümrük tarifesi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gümrük sınırından geçirilen mallara uygulanır ve dış ekonomik faaliyetin ticari nomenklaturasına uygun olarak sistematize gümrük vergisi oranlarının mecmusudur.

İthalat ve ihracat, gümrük vergilerinin oranları ve aynı zamanda elverişli ticaret rejimi uygulanan ülkelerin listesi Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir. Uygun ticaret rejimi uygulanmayan ülkelerin mallarına ve ülke kökeni oluşturamayan mallara ithalat gümrük vergisi oranları iki kez artırılır.

Gümrük vergilerinin aşağıdaki çeşitleri vardır.

1. Advalorem - malların gümrük değerine göre yüzde hesaplanan gümrük vergisi;
2. Spesifik rüsum - mal birimine göre belirlenen değerle hesaplanan gümrük vergisi;
3. Karma - her iki türü birleştirmekle hesaplanan gümrük vergisi.

Malların ihracını ve ithalını operatif ayarlamak için bazı mallara, mevsimsel vergilerin 6 aya kadar uygulanmasına kanun izin vermektedir.

3.1.2.1. Azerbaycanda Uygulanan Gümrük Vergileri.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik çıkarlarını korumak için ithal edilen mallara geçici olarak aşağıdaki özel tür vergiler uygulanabilir: özel vergiler, antidamping vergileri, telafi vergileri.

Kanunda gümrük vergilerinden, gümrük oranlarının düşürülmesi durumları somut olarak belirlenmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nden ihraç edilen mallar, onların türünden bakılmaksızın gümrük ihracat fiyatlarına dahil değildir. Ülkeye getirilen mallara gümrük ithal vergisi basitleştirilmiş, gümrük ithalat fiyatlarına dahil olunan malların türlerinden bağılı olarak malların gümrük değeri% 15 civarında kabul edilmiştir.

Mülkiyet ve kurumsal-hukuki biçiminden bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüzel kişileri stratejik ürünleri ülke sınırları dışına serbest konvertibl para satarken ihracat vergisine aşağıdaki ürünler dahildir: petrol ve petrol ürünleri, yüksek basınçlı polietilen, sulfanol, kostik soda, ham alüminyum, alüminyum prokatı-kırıntısı , çelik borular, demir konsantresi, bronz mamulü, pamuk mahlucu, siyah havyar. Milli Meclisle mutabakata Bakanlar Kurulu bu listeye değışiklikler yapabilir. İhracatçı stratejik ürünleri kendi sınırları dışına satarken aynı ürün katma değeri vergisini, tüketim vergisini, gümrük vergisini, devlet yol fonu ayırmaları yapılmamaktadır.

Sigara tarif düzenleme dış ticaretin liberallaştırılmasına ve olmayan ekonomik faktörlerin kısıtlanmasına odaklanmıştır. "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dış ticaretin düzenlenmesi hakkında" 6 Ağustos 1996 tarihli fermana 24 Eylül 1996 tarihli kararnameyle yapılan değışiklik ve ilaveler ülkede dış ticaretin liberallaştırılmasının sistemli şekilde uygulanmasına imkân vermiştir. Dış ticaretin devlet tarafından idari düzenlemesi önemli ölçüde düşürülmüş, ithalat-ihracat işlemlerini gerçekleştiren subyektlerin etkinliği hafifletilmiş, stratejik malların sayısı 17'den 4'e indirilmiştir. Aynı biçimde ithali ve ihracı Bakanlar Kurulu kararnamesi esasında yapılan malların listesi uluslararası standartlara uyarlanmıştır.

Azerbaycanda uygulanan gümrük vergileri Azerbaycan Cumhuriyeti vergi kanununa göre düzenlenmektedir. Azerbaycanda uygulanan gümrük vergiler aşağıdaki gibidir.

- KDV
- Yol
- ÖTV

3.1.2.1.1 Katma Değeri Vergisi (KDV)

Katma değeri vergisi (KDV) kendi ekonomik mahiyetine göre tüketime uygulanan, mal ve hizmetlerin üretiminin ve tedavülünün her aşamasında oluşan katma değeri bir bölümünün devlet bütçesine alınmasıdır. KDV dolaylı vergi olmak üzere bu vergi türü için vergilendirme nesnesi gibi malların satışı, üretim ve olmayan üretim nitelikteki hizmetlerin değeri esas alınır. Böyle bir ortamda KDV somut üretim için

nötr karakter taşımaktadır. Ayrıca KDV evrensellik taşıyarak üretim ve tedavül prosesinin her aşamasında alım ve satım arasındaki farktan ödenen vergi olarak görülür. (Web 4)

Azerbaycan vergi kanununun 162. maddesinde gösterilmiştir. Bu maddeye göre vergiye tabi ithalat değeri malların Azerbaycan Cumhuriyeti gümrük mevzuatına uygun olarak tespit edilen gümrük değerinin ve malların Azerbaycan Cumhuriyeti'ne getirilirken ödenecek vergilerden oluşmaktadır. Vergi kanununun 164. maddesine göre ise İthalatın aşağıdaki çeşitlerinden KDV tutulmamaktadır.

- ✓ Kamu mallarının kiralanmasından
- ✓ Maliye hizmetinin gösterilmesinden
- ✓ Değerli kağıtların gönderilmesi veya ithal edilmesi;
- ✓ Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu varlıklarındaki yerleştirilmesi için öngörülen altının yanı sıra Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası döviz servetlerinin, yurtdışında üretilmiş Azerbaycan Cumhuriyeti para simgelerinin, yıldönümü sikkelerinin ve buna benzer İthalatdan

Bu kanuna göre ithal mallarından alınan Katma Değer Vergisi (KDV) oranı %18 faizdir.

3.1.2.1.2 Yol Vergisi.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergiler Kanununun 209. maddesine göre Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına dahil olan ve bu araziden yolcu ve yük taşımacılığı için kullanan oto-araç sahipleri olan olmayan yerleşik kişiler, ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde otomobil benzininin, dizel yakıtının ve sıvı gazın üretimi veya ithalatı ile uğraşan kişiler yol vergisi ödeyicileridir.

Yol vergisi ilgili kanun 211. maddesine göre düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Oto-araç türünden, motorlarının hacminden, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kaldığı süre, koltuklarının sayısından, okların sayısından ve oto-aracının yüklerle birlikte genel çekisinden, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında katedilen mesafeden, tehlikeli yüklerin taşınmasından bağlı olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisine dahil olan ve Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarını terk eden yabancı devletlerin oto-araçlarından, ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında

üretilek iç tüketime yönelik (toptan satılan) ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına ithal edilen otomobil benziniñe, dizel yanacağına ve sıvı gaza göre yol vergisi aşğıdaki oranlarda hesaplanır:

Çizelge 3.3: Binek Otomobilleri İçin Alınan Vergiler

Ülke sınırlarında kaldığı süreç	Motorun hacmi 2000 sm ³ -ekadar oldukça	Motorun hacmi 2000 sm ³ -den 4000 sm ³ -e kadar oldukça	Motorun hacmi 4000 sm ³ -den çok oldukça
1 aya kadar	15 ABD doları	20 ABD doları	40 ABD doları
3 aya kadar	30 ABD doları	40 ABD doları	60 ABD doları
1 yıla kadar	40 ABD doları	80 ABD doları	120 ABD doları
1 yıldan fazla	40 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 0.5 ABD doları	40 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 0.6 ABD doları	40 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 1.2 ABD doları

Kaynak: <http://taxes.gov.az> Azerbaycan Devlet Vergiler Bakanlığının Resmi İnternet Adresi
27.04.2015

Otobüsler için koltuk yerlerinin sayısına ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kaldığı süreye bağılı olarak tutulan vergiler aşğıdaki Çizelge 3.4 de verilmiştir.

Çizelge 3.4: Otobüsler İçin Alınan Vergiler.

Ülke sınırlarında kaldığı süreç	Koltuk sayıları 12 oldukça	Koltuk sayıları 13-30arası oldukça	Koltuk sayıları 31 ve fazla oldukça
1 gün için	15 ABD doları	40 ABD doları	50 ABD doları
1 haftaya kadar	30 ABD doları	40 ABD doları	60 ABD doları
1 aya kadar	100 ABD doları	140 ABD doları	175 ABD doları
3 aya kadar	300 ABD doları	400 ABD doları	500 ABD doları
1 yıla kadar	1050 ABD doları	1400 ABD doları	1750 ABD doları
1 yıldan fazla	1050 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 12 ABD doları	1400 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 15 ABD doları	1750 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 20 ABD doları

Kaynak: <http://taxes.gov.az> Azerbaycan Devlet Vergiler Bakanlığının Resmi İnternet Adresi
27.04.2015

Yük araçları, römorklar ve yarım -römorklu oto-taşıma araçları için okların sayısından ve Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde kaldığı süreye bağlı olarak vergiler aşağıdaki Çizelge 3.5’de verilmektedir.

Çizelge 3.5: Yük Araçları İçin Alınan Vergiler.

Ülke sınırlarında kaldığı süreç	4(dört) oka kadar oldukça	4(dört) ve fazla oldukça
1 gün için	20 ABD doları	30 ABD doları
2 haftaya kadar	40 ABD doları	80 ABD doları
1 aya kadar	140 ABD doları	280 ABD doları
3 aya kadar	400 ABD doları	800 ABD doları
1 yıla kadar	1400 ABD doları	2800 ABD doları
1 yıldan fazla	1400 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 15 ABD doları	2800 ABD doları+1 yıldan artık kaldığı her gün için 30 ABD doları

Kaynak: <http://taxes.gov.az> Azerbaycan Devlet Vergiler Bakanlığının Resmi İnternet Adresi 27.04.2015

İlgili kanunun 212.5. maddesine göre oto -ulaşım araçlarını devlet tesciline alan ilgili yönetim otorite her çeyrek raporu çeyreğinden sonraki ayın 20'den geç olmayarak, yeni kayıtlı ve kayıt üretilmiş oto-ulaşım araçları hakkındaki bilgileri ilgili yönetim organının belirlediği formda ilgili yönetim organına sunuyor.

3.1.2.1.3 Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)

Azerbaycan Cumhuriyeti vergiler kanununun 183. maddesine göre Bu bölümde başka durumlar öngörülmediği takdirde, Azerbaycan Cumhuriyetinde aksizli malların üretimi veya ithalatı ile uğraşan tüm işletmeler ve bireyler, ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti ötesinde bizzat kendisi veya yüklenici aracılığıyla ÖTV mallar üreten ve ürettiği yerde mükellef gibi kayıtda olmayan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin rezidentleri ÖTV ödeyicileridir. (Web 4)

Vergi kanununun 183.2. maddesine uygun olarak müşteri gönderdiği hammaddeden Azerbaycan Cumhuriyetinde mallar üretildiği durumlarda, malların üreticisi ÖTV miktarını siparişçiden almalıdır. İlgili kanunun 187 maddesine göre ihrac malları

için ÖTV alınmaz, bu mallar için vergi tutumu sıfırdır. Bu kanun 190.1 maddesine göre aşağıdaki ürünlerden ÖTV alınmaktadır:

- ✓ Tüm alkollü içecekler
- ✓ Tütün memulleri
- ✓ Petrol ürünleri
- ✓ Binek otomobilleri
- ✓ İthal olunan platin, altın, ondan hazırlanmış takı ve diğer ev eşyaları
- ✓ İşlenmiş ve çeşitlenmiş elmas

Bu ürünlerden sigara için 1000 adedine 10 manat, İthal olunan platinin her gramına göre 2.0 manat, şaraplar ve şarap malzemeleri için her litreye 0, 1 manat vergi tutulmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi kanununun 190.4 maddesine göre aşağıdaki araçlara ÖTV gösterilmiştir.

Çizelge 3.6: Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Alınan Araçlar

Vergilendirme nesnesinin adı	Tutulmuş ÖTV
Binek otomobilleri: -motorun hacmi 2000 sm ³ olduğunda - motorun hacmi 3000 sm ³ olduğunda	Motorun hacminin her sm ³ -e göre 0,2 manat. 400 manat+motorun hacminin 2001-3000 sm ³ bölümü için her sm ³ –e göre 1,5 manat
motorun hacmi 4000 sm ³ -e kadar olduğunda	1900 manat+ motorun hacmi 3001-4000 sm ³ bölümü için her sm ³ –e göre 4 manat
motorun hacmi 5000 sm ³ -e kadar olduğunda	5900 manat+ motorun hacmi 4001-5000 sm ³ bölümü için her sm ³ –e göre 8 manat
motorun hacmi 5000 sm ³ –den fazla olduğunda	13900 manat+ motorun hacmi 5000 sm ³ –den fazla olan bölümü için her sm ³ –e göre 10 manat
Dinlenme veya spor için yatlar ve bu amaçlar için öngörülen diğer yüzen araçlar	motorun hacminin her sm ³ –e göre 3 manat

Kaynak: <http://taxes.gov.az> Azerbaycan Devlet Vergiler Bakanlığının Resmi İnternet Adresi
27.04.2015

Özel Tüketim Vergileri ilgili kanununun 191. maddesine göre sonraki ayın 20 sine kadar ödenmelidir. Aksizli mallar ithal edildiğinde, tüketim gümrük organları tarafından gümrük vergilerinin tutulduğu gibi tutulmaktadır. ÖTV devlet bütçesine ödenmektedir.

3.2 Azerbaycanın Dış Ticaretinde İhracat

Azerbaycanın dış ticaret politikaları bütünüyle ülkenin ekonomik güvenlik sisteminin temel bölümlerinden biri olmakla öncelikle rekabet avantajlarının oluşumu ve gelişimine esaslanmalıdır. Geçit ekonomileri ülkelerde ihracat politikası özünde şunları temsil eder:

1. Üretim alanlarının ihracat yönümlülüğünün teminatı.
2. İhracat odaklı üretim sferaları için elverişli koşulların yaratılması.
3. Bu veya diğer alanların amaçlara uygunluğunun değerlendirilmesi ve ithalat rekabet bilmeyen alanlarda etkinliğin durdurulması.
4. Gömrük korunması.

İhracat-ithalat politikasında metodiki araçların seçilmesi bir takım faktörlerden doğrudan bağlı kalmaktadır. Onların reddedilmesi sadece olumsuz vasıflara neden biler. Böyle ki, bu durumda somut mal ve onun üretiminde oluşan durum, aynı malın iç pazarda ve ihracattaki payı uluslararası emek bölgesi sisteminde potansiyel mutlaka dikkate alınmalıdır.

Dış ticaret politikasının olmayan tarif nitelikteki finansal yöntem dampireyle bağlıdır. DAMPİNG ihracat mallarının normal fiyatlardan düşük düzeyde satışı demektir. Dış piyasalarda dampirenden erişime sadece o ülke sahip olabilir ki, evvela büyük ülke olsun. Yani onun kümülatif talebinde meydana gelen değişiklikler dünya fiyatlarına etki gösterebilir; standartlaştırılmış kitle üretimi (herhangi bir ürün için) uygulamak mümkün olsun; üçüncüsü, bu ürün türü için dış pazarlarda mal teklifinin şekillendirilmesini etkileyebilir; dördüncüsü, söz konusu malzemenin orta ve uzun dönem içinde üretimini temin edebilir ve b.

Ülkenin sınırları içerisinde üretilen veya ithal edildikten sonra yeni bir üretim sürecine sokularak mamul hale getirilen malların ihracatı gerçek ve tüzel kişiler tarafından serbestçe yapılabilir.

Bakanlar Kurulu tarafından yapılan veya ilgili devlet organlarından izin alınarak gerçekleştirilen bu ihracat işlemleri dışında kalan bütün diğer malların ihracatı gümrük organlarına ilan edildikten sonra gerçekleştirilmektedir.

Kredili ihracat işlemlerinde ihracatı yapan şirketin devlet şirketi olması veya en az %50'si devlete ait olan şirketler olması halinde, yapılmış olan anlaşmaların mutlaka

Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı'nda kaydedilmesi gerekmektedir. Diğer hallerde ise kredili ihracat mutlaka gümrük organlarına önceden beyan edilerek gerçekleştirilebilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet kuruluşlarında üretilmiş olan malların ihracı ancak, üretimi gerçekleştirenlere ürün bedelleri tam olarak ödendikten sonra mümkün olabilmektedir.

Yeniden yapılan ihracat işlemlerinde ise (Reeksport) ihracat işlemleri ile ilgili yapılan anlaşmalar Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası yükümlülükleri gereğince belirtilen durumlarda Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı'nda kayıttan geçirilmesi, diğer hallerde ise gümrük organlarına belirtilerek gerçekleşmektedir.

Konsinye ticaretinde tanımlanan süre, malların gümrük organlarına bildirilmiş olduğu günden itibaren en fazla 180 gün olarak kabul edilmektedir. Satıştan elde edilmiş gelir malların satışından itibaren 10 iş günü içerisinde Azerbaycan Cumhuriyetindeki banka hesabına yatırılmalıdır. Geçici ihraç amacıyla gönderilmiş olan mallar Gümrük Vergileri tam ödenmek şartıyla gönderildikleri ülkelerde satılabilir. Aksi takdirde mallar 30 gün içerisinde tekrar geri getirilmelidir. (Koçak, 2005)

Geçiş devrinin ilk zamanlarında mevcut ve oluşan sorunların keskinlik derecesini azaltmak için söz konusu ülkeler grubu ihracatın artışına çalışıyordu ve bu artış özellikle ve ağırlıklı olarak fiziksel kapasitesinin yükseltilmesi çerçevesinde yapılar, ihracatın orta fiyatlarının düşmesi ve ülkenin ticaret koşullarının kötüleşmesine önem verilmemekteydi. Bu durum Azerbaycan Cumhuriyeti'nde da benzeri içerik taşımaktaydı. Yalnız makroekonomik istikrara ulaşıldıktan sonra dış ticaret ilişkilerinin değerce hacminin artışı, onun coğrafyasının genişlemesi yönündeydi.

İstatistiklere bakıldığında 1998-2002 yıllarında ülkenin ihracat yapısının kabarık şekilde olduğu görülmektedir. Böyle ki, 2002 yılının son verilerine göre mineral yakıt ihracatı toplam ihracatın %88,9 -ni teşkil etmiştir. 1998 yılına kıyasla söz konusu mal grubunun ihracatı 4,6 kez yükselmiştir.

Genelde ülke ihracatında her hangi bir diğer ürünün önemli bir rolü yoktur. Ürünler içerisinde en yüksek özel bir ağırlığa kimyasal mallar (%1,8), gıda dışı hammaddesi (%2,1), gıda ürünleri (%1,8) sahiptirler.

1998 yılına kıyasla sadece mineral yakıt ağırlığı (% 20) artmıştır. Diğer ürünlerin - kimyasal malların ağırlığı %1,2, gıda dışı hammaddesi üzere %7,3, gıda ürünleri %1,2 azalma göstermiştir. Dönem içinde ülkenin ithalat ve ihracat işlemlerinde tekelleşme eğilimi güclenmektedir. İhracın tekelleşmesinde önemli rolü, petrol ve petrol ürünleri tutmaktadır. Onu da belirtmek gerekir ki, petrol sektörüne ait olan ürünlerin toplam ihracatta ağırlığı durmadan düşmektedir.

En kötüsü ise işleme sanayi ürünlerinin ihracat potansiyelinin azaltılmasıdır. Örnek olarak, 1998-2002 yılları arasında elektrik malları, ekipmanları ve mekanik cihazların ihracattaki payı %5,2, araçlar ve parçaları üzere %0,26 faiz azalmıştır. Araştırılan dönem boyunca (mineral yakıt hariç olmakla) toplam ihracatta sadece eczacılık ürünlerinin ağırlığı % 0,03 den % 0,17 'e kadar, yani % 0,14 yükselmiştir.

Bu dönem içinde Azerbaycan'ın ithalat ve ihracatında 13 mal grubu için güçlü temerküzleşme getmiştir. Aynı mal grubuna genel ihracatın % 97,07 -i düşmektedir. (Web 2)

1998-2002 yıllarında ülkenin genel ihracatının %77,4 -i Avrupa ülkelerinin payına düşüyor. Avrupa Birliği'ne yöneltilen ihracatın %94,8 -ni mineral yakıt, petrol ve petrol ürünleri teşkil etmektedir. Bunun da %71,35-i İtalyan'ın payına düşüyor. Petrol Dışı sektörün bu ülkelere yönelik genel ihracattaki payı toplam 78,6 milyon dolar olmuştur. İhracatın önemli kısmını meyve ve kuruyemiş (%0,6), et ve balık ürünleri (% 0,1), kimyasal hammadde (%0,3), siyah metalden eşya (%0,2) ve başkaları oluşturmuştur.

Bu yıllarda ülkenin toplam İhracatında birinci yeri İtalya, ikinci ise Fransa tutmaktadır. BDT ülkelerine yönelik ihracatın %45,8 -i veya 111,7 milyon ABD doları petrol ve petrol dışı ürünlerinin payına düşüyor. Petrol Dışı sektörün ürünlerinde Azerbaycan'ın esas satış pazarları Rusya, Türkiye, İran ve Gürcüstandır. Bu yıllarda dış ticaret koşulları birçok gıda ürünleri için kötü olmuştur. Sorunun artmasının temel nedeni petrol ve petrol dışı ürünlerin ihraç fiyatlarının önemli ölçüde yükselmesidir.

Böyle ki, bu yıllarda ham petrolün ihraç fiyatı 2,4 kez, dizel yakıtı üzere %70,6, mazot üzere 2,8 kez yükselmiş ve söz konusu mal grubunun ihracatın önemli bölümünü oluşturduğu için belirtilen artışın ülkenin dış ticaret politikasına güçlü olumlu etkisi olmuştur. (Yıllık Rapor, Bakü 2006)

2014 yılı verilerine göre, ihracat miktarı 21828,6 milyon ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. İhracatın %3,8'i BDT ülkelerine, %96,2'si ise diğer ülkelere yapılmıştır. Aşağıda genel olarak 2010-2015 arası en fazla ihracat yapılan ülkeler sıralaması ile yer almaktadır.

Çizelge 3.7: Azerbaycanın 2010-2014 Yılı Arası İhracatı (Bin ABD doları ile.)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014
İtalya	7044153.9	9340999.1	5547994.0	5989658.2	4805617.6
Fransa	1856523.6	4036652.6	1775643.8	1131117.5	1523482.8
Rusya	773551.8	1187357.2	959838.1	1077844.4	640271.3
Türkiye	170893.7	455761.0	600025.1	525985.8	502492.8
Endonezya	782160.9	913152.7	1757317.8	2771821.1	2012316.5
Almanya	9906.3	523363.9	964767.3	1356735.3	1925563.4
A.B.D	1627999.8	1804637.8	1600829.6	990279.9	745827.0
İsrail	1744821.9	817575.1	1666619.3	1260698.7	1766949.6
Tailand	194397.1	135374.5	343709.0	1665485.4	839912.2
Hindistan	299642.6	366848.4	1890655.6	1098412.5	778250.0

Kaynakça: <http://www.stat.gov.az> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Adresi.
26.03.2015

Çizelgeden de görüldüğü gibi, 2010-2015 yılları arasında ihracat da önemli yeri İtalya tutmaktadır. Bundan başka, Endonezya,Fransa, Rusya, A.B.D, Hindistan, özellikle son yıllarda Almanya Azerbaycan'ın ihracatında önemli yer kazanmaktadır. Böylece 2014 yılında İtalyanın İhracatdaki payı %22,0 Endonezyanın %9.2, Almanyanın % 8.82, İsrailin %8.1, Fransanın % 6.97, Türkiyenin ise %2.3 oranındadır.

Tahillere de görüldüğü gibi, günümüzde ülkenin dış ticaretinin coğrafyası gittikçe daha geniş alanları kapsamaktadır.

3.2.1 . Petrol ve Doğalgaz Sektörü

Hazar bölgesi (Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Rusya ve İran) 10 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir. Tahmini petrol rezervlerinin hacmi 233 milyar barreldir. Hazar bölgesinin onaylanan doğal gaz rezervleri ise, tahmini olarak 170 TCF (trilyon cubic feet) dir. Özbekistan da dahil bölgenin tahmini doğalgaz rezervleri 293 TCF-dir. (Ekberov, 2003)

Şunu da belirtmek gerekir ki; Hazar bölgesinin hidrokarbon rezervleri ile, bunun sonucu olarak Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz potansiyeli ile ilgili olarak da çok farklı değerlendirmeler edilebilir. (İbadoğlu, 2002)

Azerbaycan Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre, Azerbaycan'ın imzaladığı sözleşmeleri kapsayan bölgelerinde 6-8 milyar varil (1 milyar ton) petrol rezervi vardır. Sadece Azeri-Çırak-Güneşli yataklarının petrol rezervi 730 milyon tondur. Yukarıda verilen bilgiler ışığında Azerbaycan'ın dünya petrol rezervlerinin %0.7 -ne sahip olduğunu diyebiliriz.

SSCB'nin dağılmasından sonra neredeyse tüm dünyanın dikkati bağımsızlığını kazanan Türk devletlerine çevrildi. Zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan bu devletler maalesef, bağımsızlığın kazanıldığı ilk zamanlarda tek başlarına petrol ve doğalgaz rezervlerini kullanabilecek maddi ve teknik güce sahip değillerdi.

Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki petrol üretimi ve gelişimi Güneşli, Çırak, Azeri ve Kepez olmak üzere 4 alanda toplanmıştı.

Azerbaycan'ın sahip olduğu zengin petrol yataklarının kullanımı için 1992 Eylül'ünde Azərineft ve Azneftkimya birleştirilerek Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (The State Oil Company of the Azerbaijan Republic- SOCAR) oluşturuldu. Petrol üretiminin artırılması ve mevcut kaynaklarının iyileştirilmesi ancak modern teknolojinin kullanımı ve yeni projeler geçirtmekle mümkün olabilecekti. Azerbaycan'ın sahip olduğu ekonomik gücü ve teknolojisi mevcut kaynakların kullanımı ve gelişmesi için yeterli değildi. Bu sorunlar Azerbaycan'ı büyük petrol şirketleri ile müttefikliğini zorunlu etti. (Çelik & Cemalettin 1999)

XX yüzyılın 70-80'li yılları Azerbaycan petrol endüstrisinin büyük başarıları ile akılda kalarak onun gelişimi, lojistik içinde güçlendirilmesi yılları olmuştur. O

yıllarda Cumhuriyetimizin petrol sanayisinin tüm başarıları Azerbaycan'a rehberlik etmiş Haydar Aliyev'in adı ile sıkı sıkıya bağlıdır.

70'li yılların başlarından itibaren Hazar'da planlı olarak jeolojik-istihbarat çalışmalarının düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi de Haydar Aliyev'in eşsiz tarihi hizmetlerinden biridir. Bugün kararlılıkla neredeyse, Haydar Aliyev'in bu yıllarda ülkenin hayatının tüm alanlarında olduğu gibi petrol endüstrisinde de yapmış olduğu ileri görüşlü planları - Azerbaycanı "*Asrın Anlaşması*" nın gerçekleşmesine götürmüştür, bu da halkımızın bağımsızlığına ve refahına yönelik atılmış olan büyük bir adımdı.

1994 yılının 20 Eylül'de Bakü'de "Gülistan" sarayında Batı'nın petrol şirketleri ile bağlanmış petrol anlaşması bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni tarihinin şanlı sayfasını açtı. Sonradan haklı olarak "*Asrın Anlaşması*" olarak adlandırılan bu anlaşma gerçekten bağımsız Azerbaycan'ın petrol salnamesine ebedi yazılmış oldu.

"Asrın Anlaşması" ile şimdi tüm dünyada tanınmış bu sözleşmenin imzalanması ve onun gerçekleşmesi bağımsız Azerbaycan'ın ekonomik gelişim konseptini oluşturan ve büyük politikacı Haydar Aliyev tarafından geliştirilen petrol stratejisinin gerçekleştirilmesinin parlak tezahürüdür.

Azerbaycan'ın "*Asrın Anlaşması*" nden başlanan yolu hakkında Haydar Aliyev demiştir: "1994 yılından Azerbaycan devleti kendi yeni petrol stratejisini uyguluyor ve bu stratejinin de temel anlamı, temel prensipleri Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarını, aynı zamanda petrol ve gaz kaynaklarından Azerbaycan halkının refahı için daha verimli kullanmaktan ibarettir".

Geçtiğimiz dönemde Haydar Aliyev'in doğrudan katılımıyla Bakü'de, ayrıca dünyanın en büyük başkentleri - Washington, Moskova, Londra, Paris'in muhteşem saraylarında yabancı ülkelerin petrol şirketleri ile 21 petrol anlaşması imzalanmıştır. Bugün bu anlaşmaların uygulanmasında dünyanın 14 ülkesinin 30 petrol şirketi yer alıyor.

Bu anlaşmalarda Azerbaycan'ın petrol-gaz endüstrisine yaklaşık 60 milyar ABD doları değerinde yatırım yapılması öngörülmüştür. Bu tutarın 4,5 milyarı artık ülkemize yatırım şeklinde konulmuştur. Şu anda Azerbaycan'ın tüm kategorilerinde hidrokarbon rezervleri 4 milyar tondan fazladır ki, bu da Azerbaycan'ı dünyanın en büyük petrol bölgeleri sırasına çıkarmaktadır. (Web 2)

Anlaşmanın ömrü 30 yıldır. Anlaşma üzere işleri yerine getirmek için 12 Şubat 1995 yılında Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi (ABEŞ) yaratılmıştır. 1995 yılının Ekim ayında ilk petrol projesine yaptırım verilmiştir. Bu anlaşmanın imzalanması Azerbaycan petrol endüstrisinin gelişiminde yeni bir aşamanın başlangıcı olmuştur.

Anlaşma alanı yaklaşık 432,4 km² dir ve Bakü'den doğuya doğru 110-130 km mesafede, denizin derinliği yaklaşık 160-420 m olan bölümünde bulunmaktadır. Ana geliştirme nesnelere 2000-3500 m derinlikte yatan Balaxanı VIII, X ve «Fasile» lay takımından oluşmaktadır. "Asrın Anlaşması" da "Azeri", "Çırak" ve "Güneşli" yataklarının işlenmesinin mevcut bölgülerin son şekli aşağıdaki gibidir.

Çizelge 3.8: "Asrın Anlaşması" da Mevcut Şirketlerin Payı

Azerbaycan (Ey Si Ci) Limited	%11.6461
BP Exploration (Caspian Si) Limited	%35.78
Statoil Abşeron A.Ş.	%8.56
Inpex	%10.96
Türkiye Petrolleri A.O	%6.75
ExxonMobil	%8
Itochu	%4.298
Chevron Teksa co	%11.27
AmeradaHess	%2.72

Kaynak: <http://www.socar.az/socar/az/activities/production/azeri-chirag-deep-water-gunashli>

30.03.2015

Bundan başka bir çok iri petrol yatakları anlaşmaları da yapılmıştır. Bunlar sırasıyla aşağıdaki gibidir.

- **"Şahdeniz" Yatağı Anlaşması.** -Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe bulunan "Şahdeniz" perspektif alanının araştırılması, işletilmesi ve üretimin pay bölgesine dair Anlaşma 4 Haziran 1996 yılında imzalanmış, bu yılın ekim ayının 17-de yürürlüğe girmiştir. Anlaşma katılımcılarının paylaşımı aşağıdaki gibidir:

Norveç Statoil %26
İngiliz BP %25
Azerbaycan SOCAR %10
Rus Lukoil %10
İran Niko %10
Fransa Tota %10
Türkiye TPAO %9

"Şahdeniz" perspektif yapısı Hazar Denizi'nde, Bakü'den güneydoğuya 55 km mesafede, denizin derinliğinin 50 m den 500 m ye kadar olan bölümünde bulunmaktadır. Anlaşma alanı yaklaşık 859,8 km² dir. İstihbarat dönemi 3 (üç) yıldır, bu dönemde asgari 2 (iki) istihbarat kuyusu, ek istihbarat süresi boyunca daha 1 istihbarat kuyusunun kazılması öngörülmüyordu. Anlaşmaya göre işleme süresi 30 yıldır, bu süre daha 5 yıl artırılabilir. İşleri gerçekleştirmek için BP Exploration ("Şahdeniz") Ltd. şirketi kuruldu. Ana geliştirme nesnelere 5000-6500 m derinlikte yatan Balaxanı VIII, X ve «Fasile» lay takımından oluşmaktadır. (Web 5)

- **“Bahar-Kum Deniz” Yatağı Anlaşması-** Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe "Bahar" yatağının ve "Kum deniz" yatağının dahil olduğu bloğun istihbaratı, restorasyonu, işlenmesi ve üretim paylaşımı Anlaşması 22 Aralık 2009'da yürürlüğe girmiştir. Anlaşma blokunun alanı 309,7 km² dir. Buraya "Bahar" ve "Kum deniz" yatakları içerir. "Bahar" yatağı gaz kondensat yatağıdır. Bakü şehrinden 40 km güney-Doğuya doğru denizde bulunmaktadır. "Bahar" gaz-kondensat yatağı 1969 yılından sanayi işlenmesine verilmiştir. Yatakta verimli horizontlar Balaxanı, Fasile, Qirmekiüstü kumlu, Qirmekialtı lay desteleri. İşlenmenin öncesinden 1 Nisan 2011 tarihine 203 kuyu kazılmıştır. Toplanmış hasılat 1 Ocak 2011 tarihine 16,9 milyon ton kondensat, 12,9 milyar m³ gaz olmuştur.

"Kum deniz" yatağı Bakü şehrinden güney doğu yönde 21 km mesafede denizde bulunmaktadır. "Kum deniz" petrol yatağı 1955 yılından sanayi işlenmesine verilmiştir. Yatakta verimli horizontlar Balaxanı, Mola, Qirmekiüstü kumlu, Qirmekialtı ve Kale lay desteleri. İşlenmenin öncesinden

1 Nisan 2011 tarihine 491 kuyu kazılmıştır. Yatağın arazisi 145 km² dir. Toplam hasılat 1 Ocak 2011 tarihine göre 28 993 bin ton olmuştur. (Web 5)

- **"Kürovdağ" Yatağı Anlaşması-**"Kürovdağ" yatağı Bakü kentinden 120 km güney-batısında yer, Aşağı Kür neftli-gazlı bölgesine içerir. Yatak 1 Eylül 1997 yılından ortak girişim ("Shirvan OİL"), 5 Ekim 2009 tarihinden itibaren ise işletim şirketi ("Shirvan Operating Company Limited") tarafından istismar ediliyor.

Anlaşma alanı 115 km² oluşturuyor. İstismar başladıktan 1 Nisan 2011 yılına kadar yatakta 1153 kuyu kazılmıştır.

Yatağın orta kısmı çok çamur volkanları ile mürekkebleşmiş ki, bu volkanlar aracılığıyla yer yüzeyine gaz ve petrol tezahürü kaydedilir. "Kürovdağ" petrol yatağını tespit eden ilk merkezi alanın 2 sayılı istihbarat kuyusu 18 Haziran 1955 yılında Verimli Katun I horizontun 31 ton petrolle işletmeye dahil edilmiştir. Bundan sonra merkezi bölümde yoğun şekilde istismar kuyularının kazılmasına başlanmıştır.

Sonradan yatağın kuzeybatı ve güneydoğu bölülerinde petrol keşif edildi. "Kürovdağ" yatağında 1 Ocak 2011 yılına toplanmış petrol üretimi 39,3 milyon ton olmuştur. (Web 5)

- **"Kürsenği" ve "Karabağlı" Yatağı Anlaşmaları-** Azerbaycan'ın kara topraklarının Kür çökəkliyində yerleşen "Kürsenği" ve "Karabağlı" yatakları sırasıyla 1962 ve 1960 yıllarından istismar edilmeye başlamıştır. "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde" Kürsenği "ve" Karabağlı "petrol yataklarının dahil olduğu bloğun rehabilitasyonu, istihbaratı, işlenmesi ve üretim paylaşımı hakkında" Anlaşması 15 Aralık 1998 tarihinde SOCAR, "Frontera Resorses" ve "Delta / Hess" Ltd. şirketleri arasında imzalanan, 22 Nisan 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. "Kürsenği" ve "Karabağlı" petrol yataklarında çalışmaları yürütmek için "Salyan Oil" Ltd. işletim şirketi kuruldu. 2002 yılının Mart ayından "Frontera Resorses" ve "Delta / Hess" Ltd. şirketlerinin anlaşma paylarını Çin Milli Petrol Şirketi (CNODC) almıştır. Anlaşma alanı 450 km² büyüklüğündedir.

İşlenme döneminde yataklarda 808 kuyu kazılmıştır ki, bunlardan 494 kuyu "Kürsengi", 314 kuyu "Karabağlı" yataklarında bulunmaktadır. 1 Ocak 2011 yılına göre toplam petrol üretimi "Kürsengi" yatağı üzere 11 487 bin ton, "Karabağlı" yatağı üzerinde ise 6 515 bin ton olmuştur. (Web 5)

- **"Mişovdağ" ve "Kəlaməddin" Yatağı Anlaşmaları:**"Mişovdağ" yatağı Bakü şehrinden 80 km güneybatı yönde bulunmaktadır. 1956 yılından işlenmeye dahil edildi. Yatakta 754 kuyu kazılmıştır. 1 Ocak 2011 yılına toplanmış petrol üretimi 19,6 milyon ton olmuştur. "Kəlaməddin" yatağı Ağrı istasyonunun kuzeybatısında, Kəlaməddin zincirinin merkezi bölümünde bulunmaktadır. Yatak 1978'de keşif edilmiş, 1980 yılında işlenmeye verilmiştir. "Kəlaməddin" yatağında genelde 151 kuyu kazılmıştır. 1 Ocak 2011 yılına göre toplam petrol üretimi 1.384 milyon ton olmuştur. (Web 5)
- **"Zığ" ve "Hövsan" Yatağı Anlaşmaları**
Kasım 2006 yılında SOCAR, "Rusneft Abşeron Investments Limited" ve SOCAR'ın Ortak Petrol şirketi arasında "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde" zığ "ve" Hövsan "petrol yataklarının dahil olduğu bloğun restorasyonu, işlenmesi ve üretim paylaşımı hakkında" Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 8 Ekim 2007 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşma alanı 68,81 km² dir. Petrol ve gaz operasyonları Abşeron yarımadasının güney kıyısında bulunan "Zığ" ve "Hövsan" petrol yataklarında yerine getirilir. "Hövsan" yatağı Bakü şehrinden 20 km doğusunda, Abşeron yarımadasının güneyinde bulunmaktadır. Yatak 1948'den sanayi işlenmesine verilmiştir. 1 Ocak 2011 tarihine kadar yatakta 73 kuyu kazılmış, 3,3 milyon ton petrol üretimi edilmiştir. "Zığ" petrol yatağı Bakü şehrinin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Yatak 1935 yılından sanayi işlenmesine verilmiştir. 1 Ocak 2011 yılı tarihe yatakta 240 kuyu kazılmıştır. Aynı tarihte yaktan 6,3 milyon ton petrol üretilmiştir. (Web 5)

3.2.1.1. Boru Hatları

3.2.1.1.1 Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı

Kuzey yönünde çekilen Bakü-Novorossiysk petrol boru hattının uzunluğu 1330 kilometredir. Boru hattının çapı 530 mm'dir. SOCAR borununun 231 km uzunluğunda olan Azerbaycan toprakları ile geçen bölümünün operatörüdür.

Borunun petrolle doldurulmasına Ekim 1996 yılında başlanılmıştır. Borunun maksimum aktarım kabiliyeti günde 105 bin bareldir.

Bakü-Novorossiysk petrol boru 3 pompa istasyonu (Sengeçal, Sumgayıt ve Siyezen) var. Borunun ölçüm istasyonu Şirvanovkada bulunmaktadır. (Web 5)

3.2.1.1.2 Bakü –Supsa Petrol Boru Hattı

Batı İhraç Boru Hattı Hazar'ın Azerbaycan sektöründe üretilen petrolün Gürcistan'dan geçerek dünya pazarlarına naklini sağlamaktadır. Ham petrol Gürcistan'ın Supsa terminalinde tankerlere yüklenerek Bosfor boğazından geçerek Avrupa pazarlarına yola salınır.

Uzunluğu 833 kilometre olan QİBK Sengeçal terminalinden başlayarak Gürcistan sahilindeki Supsa terminaline kadar uzanır. Çapı 530 mm olan kemer 1997-1998 yılları arasında inşa edilmiştir. Bu hat üzerinde boruların doldurulmasına 1998 yılının Aralık ayında başlanmış ve 1999 yılı martına kadar devam etmiştir. Supsada ilk kez petrol 1999 Nisan 8-de gemilere yüklenmiştir. (Web 5)

3.2.1.1.3 Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Haydar Aliyev Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı "Asrın Anlaşması" çerçevesinde Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe üretilecek ham petrolün dünya pazarına çıkışını sağlamak için inşa edilmiş boru ulaşım aracıdır. Borunun uzunluğu 1767 kilometredir, onun 443 km-i Azerbaycanın, 248 km-i Gürcistan, 1076 km-i ise Türkiye'nin topraklarından geçiyor. Borunun ömrü 40 yıl, ortalama verim yeteneği yılda 10 milyon varil tasarlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi BTC projesinde yer almak amacı ile AzBTC Co. türev şirketini kurmuş ve bu şirket projenin katılımcıları olan petrol şirketlerinin konsorsiyumu tarafından kurulan BTC Company şirketine %25 lik paya sahiptir. AzBTC Co. şirketi dahil, projenin tüm katılımcıları projenin maliyetinin %30 lik bölümünü kendi malzemeleri hesabına, kalan %70 lik kısmını

ise uluslararası finans kurularından, ihracat kredi ajanslarından ve ticari bankalarından dahil edilmiş kredi malzemeleri hesabına maliyeleştirmektedir.

Azerbaycan devleti adına Azerbaycan BTC Co. Şirketindeki %80 lik payın temsilen Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma Bakanlığı (med) görür, bu payın finansman ise Devlet Petrol Fonu tarafından gerçekleştirilmiştir. BTC projesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin katılımının sağlanması ile ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesi, aynı zamanda ülkenin katılım payının finansmanı ile ilgili konular "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı projesinde Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi katılım payının finansmanı hakkında" Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 30 Temmuz 2002- tarihli kararnamesi ile düzenlenir.

2002'den 1 Şubat 2007 tarihine olan dönem boyunca genel olarak 298 mln. TL tutarında malzeme Haydar Aliyev Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı projesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin katılım payının finanse iletilmiştir. (Web 6)

BTC'nin Azerbaycan bölümünün Gürcistan bölümü ile birleştirilmesi 2004 yılının Ekim ayında baş tuttu. 2006 mayın 28-de Azerbaycan petrolü Ceyhan limanına ulaştı ve Temmuz 4-de petrole yüklenmiş ilk tanker buradan uğurlandı. 13 Temmuz 2006 yılında Türkiye'nin Ceyhan kentinde XXI yüzyılın en büyük enerji projesi olan Haydar Aliyev Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihraç boru hattının açılış töreni yapıldı.

Sengeçal terminalinden Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan terminalinadek uzanan 1774 kilometrelik hattın çekilmesine yaklaşık 4 milyar dolar kaynak harcanmıştır. Projenin operatörü BP şirkettir. Kemerin inşası ve işletilmesi için kurulan BTC Şti. şirketinin hissedarları BP (%30,1), SOCAR (% 25), Chevron (%8,9), Statoil (%8,71), TPAO (%6,53), ENI (% 5), Total (%5), İtoçu (%3,4), Inpex (%2,5), KonokoFillips (%2,5) ve Amerada Hess (%2,36) şirketleridir.

BTC hattının yılda 50 milyon ton Azerbaycan petrolü taşımak için tasarlanmıştır. Hazırda boru aracılığıyla yılda 60 milyon ton petrol taşınması mümkündür. BTC istismara verilen günden 2010 yılının Nisan ayının 1-dek Ceyhan limanından 112,8 milyon ton Azerbaycan petrolü dünya piyasalarına yola düşürülmüştür.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve genel olarak bölge, Avrupa ve genel olarak dünya için ekonomik, siyasi açıdan, enerji güvenliği yönünden çok büyük öneme sahip olmakla birlikte, Türkiye'nin Karadeniz boğazlarının aşırı yüklenmesinin de önünü almaktadır. (Web 1)

Bugün Azerbaycan petrolü, doğalgazı birkaç güzergah üzere dünya pazarına ihraç edilmektedir. Bu sistemde ulu önder Haydar Aliyev'in başyapıtlarından sayılan, günde bir milyon barrelden artık Azerbaycan petrolünü tam güvenli şekilde Akdeniz kıyılarına ihracat imkanına sahip BTC özel yeri vardır.

Belirttiğimiz gibi, BTC Azerbaycan petrolünün değil, Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının da dünya pazarlarına nakline imkan yaratan altyapı gibi büyük önem taşıyor. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in bu konuda fikirleri özel ilgi çekicidir: "Asrın Anlaşması" imzalanmasaydı, tabii ki, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı inşa edilemez, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz hattı çekilemezdi ve bugün biz "Şahdeniz" yatağından gaz hasılatına başaramazdık. Büyük ilgi TANAP, TAP, "Güney" doğalgaz koridoru ile ilgili tartışmalar aparılmazdı.

Şimdi Azerbaycan'ın enerji gelişimini istenilen açıdan ele alırsak görürüz ki, petrol ve gaz ülke nüfusunun refahına hizmet etmektedir. Bu doğal kaynaklardan elde edilen gelir adaletle , bu bölünmekte ,nüfusun sosyal güvenli teminatı için başlıca faktördür.

Azerbaycan petrolü, Azerbaycan'ın doğal kaynakları Azerbaycan halkının hizmetindedir ve bu esas amaçtır. (Web 7)

3.2.1.1.4 Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı

Hazar Denizi'nin Azerbaycan bölgesinde bulunan ve kıyından 100 km. uzaklıkta bulunan Şahdenidə zengin gaz yataklarının keşfinden sonra, doğal gazın nasıl ihraç edileceği tartışılmaya başlandı. Aliyev ve Türkmenbaşı arasındaki telefon konuşmalarında Azerbaycan'ın Trans-Hazar hattından yılda 5 milyar m³ doğalgaz konusunda anlaşılmasının karşılığında, Türkmenistan'ın Trans-Hazar projesinde yer alacak şirketin sözleşme süresini uzatmaması, hattın hayata geçmesini tehlikeye soktu.

Ayrıca Türkmenistan'ın Rusya'ya yılda 50 milyar m³ doğalgaz satacak olması bir yandan Türkmenistan'ın Trans-Hazar boru hattından soğuması demektir. Bunlar da Azerbaycan'ın kendi doğal gazını satmak için yeni yollar aramasına neden oldu. Aras & Süleymanov (2010, s. 185)

"Yeni petrol stratejisi" nın başarıyla uygulanması, petrol endüstrisine geniş sermaye yatırımları, petrol işlemlerinde modern teknik ve teknolojinin uygulanması sonucunda 1999 yılında dev «Şahdeniz» gaz kondensat yatağı tespit edildi.

«Şahdeniz» yatağının ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattının hissedarları SOCAR (10%), Statoil (% 25.5), BP (% 25.5), TotalFinaElf (10%), LukAcip (10%), OLİK (10 %), TPAO (% 9) şirketleridir. «Şahdeniz» gaz kondensat yatağının tespit edilmesi ile ilgili XXI yüzyılda Azerbaycan'da gaz endüstrisinin gelişmesine ve Azerbaycan'lı petrolle birlikte gaz ihraç eden ülkeye dönüşmesine zemin oluşturuldu.

2001 yılı 12 Mart Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Türkiye'ye resmi ziyareti sırasında "Azerbaycan doğal gazının Türkiye Cumhuriyeti'ne tedarik edilmesine ilişkin Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetleri arasında doğal gazın satışı ve alımı konusunda anlaşma" imzalandı. 2001 yılı Eylül 29-da Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadzenin Bakü'ye yaptığı ziyaret sırasında "Doğalgazın Gürcistan Cumhuriyeti topraklarından transit, nakledilmesi ve satışına dair Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetleri arasında anlaşma" imzalanmıştır.

2007 yılının Temmuz ayının 3'te Hazar'ın Azerbaycan sektöründeki "Şahdeniz" gaz-kondensat yatağından elde edilen doğal gaz Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı ile Türkiye'nin doğal gaz boru hatları sistemine dahil oldu. (Web 2)

Boru hattı yılda 20 milyar m³ aktarım gücüne sahiptir. Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattına ilk ihraç edilen gaz 2007 yılının Mart ayında vurulmuştur. Boru hattı 1'i Azerbaycan'da, 3'ü Gürcistan olmak üzere 4 gaz teslimi istasyonuna sahiptir. (Web 5)

Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum hattının fizibilite önemi ile birlikte, siyasi rolü de büyüktür. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hatları Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi, halklarımızı birbirine daha da yakınlaştıracak, bölgeye barış ve istikrar getirecek, güvenliği, ülkelerimizin dünyada konumunu pekiştirecektir.

3.2.1.2 Petrol Ve Dogal Gaz Üretimi

Azerbaycan ekonomisi geçiş dönemine girdikten sonra Petrol ve gaz endüstrisi ekonominin büyümesinde öncelikli yeri tutmaya başladı. İmzalanan petrol ve doğalgaz anlaşmaları ülkeyi ekonomik krizden çıkarmakla birlikte hem ekonomik

açından güçlü bir devlete dönüştürdü. Bununla birlikte petrol yataklarının işletilmesi ve çıkarılması diğer yıllara oranla çoğalmaya başladı ve artan yönde devam etmektedir.

Ana petrol hasilatındaki artış 1998 yılından itibaren çoğalmaya başladı. Ama bunun yanı sıra Doğalgaz üretimi ise bunun aksine 1999 yılında istisna azalma göstermeye başladı. Yıllara baktığımızda görüyoruz ki, Hazar Denizi'nden üretilen petrol 1995 yılında %82.3 iken, 1999 yılında artarak %89 faize, 2000-2004 yılları arasında ise % 90 kadar artış göstermiştir. Aras & Süleymanov (2010, s. 175)

2004-2013 yılları arası petrol üretimi yıllar itibariyle Çizelge 3.9 da açık olarak göre biliriz. Görüldüğü gibi yıllar itibariyle petrol üretimindeki rakamlar değişmektedir. Öyle ki, 2004 yılında petrol üretimi SOCAR' ın verilerine göre 8976.4, 2008 yılında 8651.3, 2013 yılında ise 8314.9 milyon ton olmuştur.

Çizelge 3.9: Petrol Üretimi (milyon ton)

Yıl	SOCAR	Azerbaycan
2013	8314.9	43483.9
2012	8289.8	43389.8
2011	8400.9	45625.4
2010	8459.7	50795.5
2009	8543.3	50419.3
2008	8651.3	44527.2
2007	8800.9	42604.3
2006	8993.8	32273
2005	8967.4	22220
2004	8976.4	15548.8

Kaynak: <http://www.socar.az> Azerbaycan Devlet Petol Şirketinin Resmi İnternet sitesi 05.04.2015

Azerbaycanda 1995-2001 yılları arasında doğal gazın üretim hacmi %16.3 azalmıştır. 2002 yılında ise doğalgaz üretimi bir kadar çok yani % 7,4 oranında azalma göstererek 5.150 milyar m³ olmuştur. Doğalgaz çıkarımı önceki yıla göre %3.1 azalma ile 2004 yılında yaklaşık 5 milyar m³ olmuştur. Bu yıllar elde edilen doğalgaz ülkenin iç talebinin sadece %40'ını ödüyordu. Bu da doğalgaz üretiminin ülkenin iç talebini karşılaya bilmemesi demektir.

Bu nedenle doğalgaz ithalatı zorunlu hale geldi. Azerbaycan 2005 yılında Rusya'dan 5.5 milyar m³ gaz ithal etmiştir. İthal edilen gaz nedeni ile 256 milyon 412 bin dolar ödenmiştir. 2005 yılında da Rusya'dan alınması planlanan aynı miktarda doğalgaz için ödenen fiyat 330 milyon dolar olmuştur. Azerbaycan 2006 yılından itibaren dışarıdan doğalgaz ithalını durdurmuş ve kendisi doğalgaz ihracatçısına dönüşmüştür. Bu neden itibariyle de Azerbaycan iç pazarın talebini ödemesiyle yanaşı Türkiye, Gürcistan ve Rusya'ya doğalgaz ihraç etmeye başladı.

Aşağıdaki Çizelge 3.10 da toplam Doğalgaz Üretimi yıllar itibariyle verilmektedir.

Çizelge 3.10: Doğalgaz Üretimi. (milyar m³)

Yıl	SOCAR	Azerbaycan
2013	7140.1	29456
2012	6924.6	26908.8
2011	7084.2	25752.9
2010	7178.9	26349.6
2009	6903	23681.6
2008	7752.6	23405.4
2007	5997.6	16964.4
2006	4456	9044.8
2005	3930.6	6487.8
2004	3999.8	5574.7

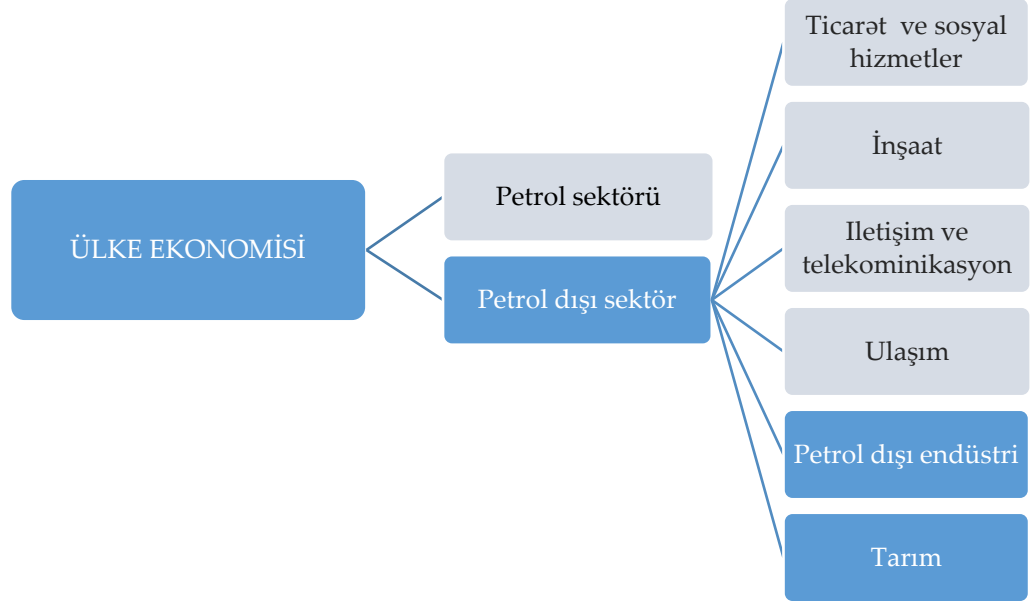
Kaynak: <http://www.socar.az> Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin Resmi İnternet sitesi 05.04.2015

Azerbaycanda Petrol ve Doğalgaz sektötünden elde edilen gelirler “Devler Petrol Fonu“ na aktarılıyor. Buda petrol servetlerinin nesiller arasında eşit bölgüsüne, onların etkin ve amaca uygun şekilde kontrol edilmesini sağlıyor.

3.2.2 Petrol Dışı Sektör

Azerbaycan Cumhuriyeti Bağımsızlığının ilk yıllarında büyük ekonomik krizle karşılaşmıştır. Fakat 1995 yılından itibaren ekonomik büyüme sağlanmıştır. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, bu ekonomik büyümenin öncelikli nedeni ülkenin petrol sektörüne celb olunan yatırımların ve bu sektörle ilgili inşaat işlerinin artmasının payına düşüyor. Dolayısıyla petrol ve petrol dışı sektörlerinde üretimin artış dinamiği üzere olan bilgiler, her iki sektörde ekonomik büyümenin aynı hızlı olmadığını, petrol dışı sektöründe ekonomik büyüme tepminin daha az olduğu gösterilmektedir.

Aşağıdaki Şekil 3.1’de ülkenin ekonomik yapısı verilmiştir.

Şekil 3.1: Ülke Ekonomisinin Yapısı.

Petrol dışı sektörüne bakıldığında onun 6 temel alandan ibaret olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Şekil 3.1. belirtilen bu alanların ilk 4'ü (ticaret ve sosyal hizmetler, inşaat, iletişim ve telekomünikasyon, ulaşım alanları) Gayri-ticari alanlar olduğundan dış ticarete önem taşımamaktadır. Ülkeyi dış ticarete petrol dışı sektörünü tarım ürünleri ve petrol dışı endüstrisi temsil etmektedir.

Petrol dışı sektörünün özelliği şudur ki, bu sektörde üretimin reel artış hızı petrol sektörü ile karşılaştırıldığında dış talebin tereddütlerinden ciddi şekilde bağımlı değildir. Bu sektörde reel üretimin artış dinamiği esasen yer alan yatırımlardan, iç talebin değişmesinden, ülkede yapılan yapısal ve kurumsal değişikliklerden daha çok bağlıdır.

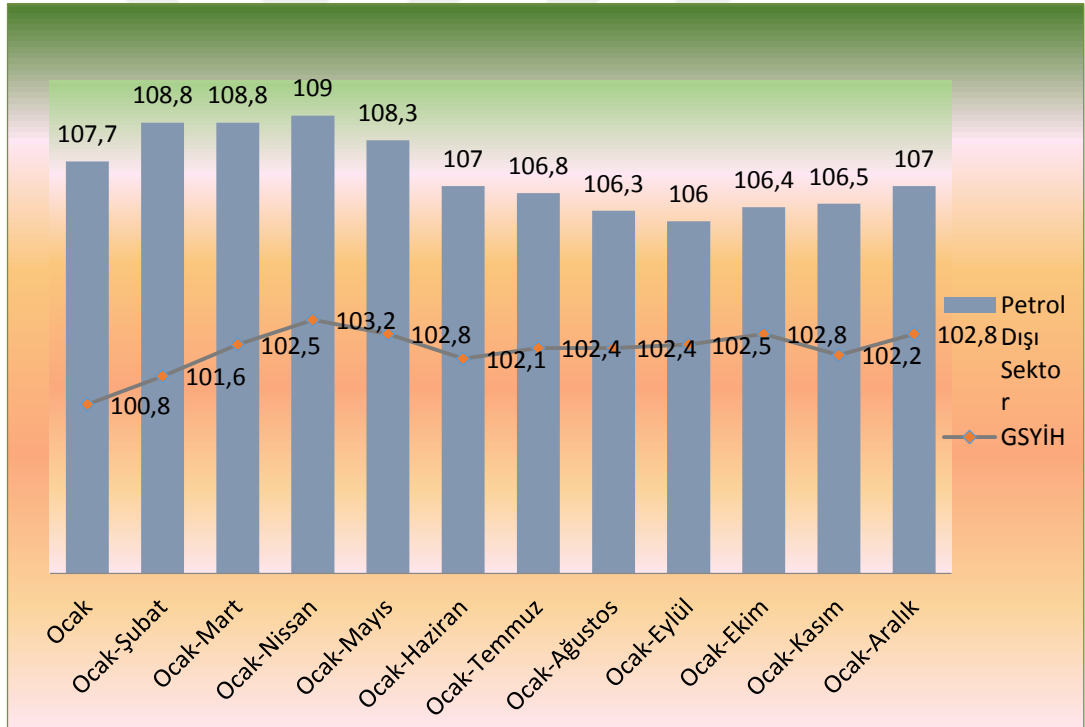
Azerbaycan ekonomisine baktığımızda petrol dışı sektör, petrol sektöründen farklı olarak zayıf gelişmektedir. Buda petrol dışı sektöre konulan yabancı yatırımların petrol sektörüne nisbeten az olmasıdır. (Aras, Süleymanov & Zeynalov 2010)

2008 yılında dünyada yaşanan küresel krizle ilgili olarak petrol fiyatlarının düşmesi ve bu sektöre investisyanın azalması ile 2008 ve 2009 yıllarında GSYİH'nın büyüme oranı azalmıştır. GSYİH'nın artış tepmi stabil değildir. İMF'nin tahminlerine

uygun olarak, 2010 yılında ise GSYİH'nin reel artışı %7,4 teşkil etmiştir. Bu %7,4'lik genel büyüme sırasında ülkenin petrol sektörünün 11 oranındaki artışı, gayri-petrol sektörünün ise 4 oranındaki artışı öngörülüyor. (Web 8)

2014 yılının Ocak-Aralık ayları boyunca ülkenin petrol dışı sektöründe 36.0 milyar liralık katma değer yaratılmış ve genellikle onun %61.4 faizi sosyal ve diğer hizmetler, ticaret, ulaşım araçlarının tamir ve inşaat alanlarının payına düşmüştür.

2014 yılının Ocak-Aralık aylarında ülke ekonomisinin petrol dışı sektörde yaratılan katma değer önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında% 7.0 artmıştır. Petrol dışı sektörde yaratılan katma değer GSYİH de payı önceki yılın aynı dönemine oranla 3.9 oranında bendi artarak 61.0% teşkil etmiştir. 2014 yılının Ocak-Aralık ayları boyunca ülke ekonomisinde yaratılan katma değer artışı tamamen petrol dışı sektörünün hesabına yaşanmıştır. Petrol Dışı sektörün alt alanlarında GSYİH'nin artışına en fazla olumlu katkıda bulunan alan inşaat alanı olmuştur.

Şekil 3.2: 2014 Yılı İçin GSYİH Üretimi ve Petrol Dışı Sektörün Dinamikleri

Kaynak: <http://www.stat.gov.az> . iletişim 05.04.2015

Petrol dışı sektörün çoğu alanlarında katma değer üretiminin büyüme oranı önceki yılın aynı dönemine kıyasla yüksek olmuştur. Petrol dışı GSYİH'nin artışına en büyük pozitif katkıyı inşaat alanı (1.9 faiz bendi) ve sosyal ve diğer hizmetler alanları (%1.4) göstermiş oldu.

2014 yılının Ocak-Aralık aylarında petrol dışı endüstrisinde 7189.8 milyon manatlık ürün üretilmiş ve önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında 6.9% artmıştır. Belirtilen dönemde petrol dışı endüstrisinde üretilen ürünün ülke genelinde tüm sanayi ürünlerinde ağırlığı önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında 2.5 bendi artmış ve 22.6% -ni teşkil etmiş, petrol dışı endüstrisi sanayinin artışına 1.4 faiz bendi olumlu katkıda bulunmuştur.

Rapor döneminde petrol dışı işleme endüstrisinin alt alanlarında sanayinin artışına en çok artırıcı etkisi makine ve ekipman kurulumu ve onarımı (0.2 faiz bendi) ve inşaat malzemeleri üretimi (0.2 faiz bendi) alanları göstermiştir. Hesaplamalara göre, Ocak-Aralık ayları boyunca petrol dışı endüstrisinin artışına maden çıkarmanın gayri petrol bölmesi 0.8 faiz bendi, gayri petrol işleme endüstrisi 4.3 faiz bendi, elektrik, gaz ve buhar üretimi, dağıtımı ve tedarik alanı 1.6 faiz bendi, su, atık arıtma ve işleme alanı 0.2 faiz bendi olumlu katkıda bulunmuştur. Rapor döneminde petrol dışı endüstrisinin artışına en fazla olumlu katkı veren gayri petrol işleme alanları makine ve ekipman kurulumu ve onarımı (1.1 faiz bendi), inşaat malzemeleri üretimi (1.1 faiz bendi) ve kimya sanayi (0.9 faiz bendi) alanları olmuştur.

Petrol dışı endüstrisinin ürün üretiminde maden çıkarma endüstrisinin payı %1.6, işleme sanayinin payı %69.8, elektrik, gaz ve buhar üretimi, dağıtımı ve donanımının payı %25.4, su temini, atık temizlenmesinin payı ise % 3.2 oluşturmuştur.

Hesaplamalara göre, 2013 yılının aynı dönemine kıyasla 2014 yılının Ocak-Aralık ayları boyunca petrol dışı endüstrisinin ürün sayısında işleme endüstrisinin payı %0.8 oranında artmıştır. (Web 3)

2014 yılının Ocak-Aralık ayları boyunca petrol dışı endüstrisinin genel kaynağı büyüme oranı 2013 yılının aynı dönemine kıyasla 2.1 oranında bendi artmıştır. Büyüme temposunun yükselmesine işleme endüstrisinin birçok önde alanlarının (gıda ürünlerinin üretimi, inşaat malzemeleri üretimi, metalurji sanayi, kimya sanayi, makine ve ekipman kurulumu ve onarımı, elektrik cihazlarının üretimi, hazır metal ürünlerin üretimi ve b.) Artış templerinin yükselmesi etkilemiştir.

2014 yılının Ocak-Aralık ayları boyunca ürün üretimi petrol dışı işleme endüstrisinin çoğu bölümlerinde, aynı zamanda gıda ürünleri üretiminde (% 1.4), inşaat malzemeleri üretiminde (%22.2), metalürji endüstrisinde (%11.0), kimya sektöründe (%32.0) , makine ve ekipman kurulumu ve onarımı alanında (%41.0), içki üretiminde

(%8.1), elektrik ekipmanları üretiminde (%12.1), hazır metal ürünlerinin üretiminde (%6.2), giyim üretiminde (%59.9), sair araç üretiminde (3.4 kez), mobilya üretiminde (%8.3), otomobil üretiminde (%58.2) ve b. bölümlerde artmıştır.

2014 yılının Ocak-Aralık ayları boyunca ekonomide esas sermaye konulmuş toplam yatırımların %66.1 -i veya 11.7 milyar manat petrol dışı sektörüne yönlendirilmiştir. Esas sermaye konulmuş yatırımların %7.5 -i, petrol dışı sektörüne yönlendirilen yatırımların ise %11.4 'i veya 1325.7 milyon manat petrol dışı endüstrisi bölümünün gelişiminde kullanılmıştır.

3.3 Azerbaycanın Dış Ticaretinde İthalat.

Dış ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi dış piyasaya çıkışa ortam yaratıyor ki, bunsuz da ülke ekonomisinin gelişmesi mümkün değildir. Dış ticaret, ithalat bağımlılığının yüksek düzeyde olduğu ve geçiş döneminin bazı spesifik sorunlarının varlığı koşullarında gittikçe kötüleşen yaşam koşullarını, kısmen de olsa sabit tutmaya olanak sağlar. Küreselleşme koşullarında bilim ve teknoloji kapasiteli ürünlerin üstün makamlara geçmesi ile ilgili olarak rekabet mücadelesinin aşırı derecede keskinleşmesi dış ticaret politikasının dinamikliyi ve çevikliyinin objektif karakter arz etmesine neden olmuştur.

Dünya ülkelerinin ilgili tecrübesinin sistemli analizi gösteriyor ki, ithal tarifi ülkenin ekonomik refah düzeyini düşürür, üreticilerin vergi yükünü artırır, ticaret savaşlarına neden olur, istihdamın seviyesini azaltır ve b.

Dünya ülkelerinin çoğunda ithalatın sadece o bölümü tam liberallaştırılır ki, onun bu veya diğer derecede öncelikli sektörlerle ilgili olsun. İthalat politikasında da ihracat politikasında olduğu gibi esasen yatırım, rekabet, döviz, kredi, gümrük ve b. politikaları var.

Genellikle azgelişmiş ülkelerin ihracatı bir kaç ürüne bağlı olmaktadır. İthalat ise geniş ölçüde olup, ülkeni dışa bağımlı hale getirmektedir.

Azgelişmiş ülkeler sanayilerini az da olsa geliştirseler bile, ülke dışından yatırım malları ve bir kısım ara malları ithal etmektedirler. Çünkü ülke sanayisi henüz bu malları kendisi üretmeye uygun olmamaktadır. Buna rağmen ülke sanayisi azda olsa geliştirilmekte, temel tüketim malları bu sanayilerde üretilmektedir. Yinede bu

durum az gelişmiş ülkelerin ithal bağımlılığını ortadan kaldırmamakta, ülkenin döviz kaynaklarını dışarı taşımaktadır. İsmayılov (2007, s.179)

Azerbaycanın ithalat yapısına bakıldığında, en çok makina ve cihazların yedek parçaları, buğday , demir çelikden borular, binek otomobilleri, şeker,telsiz telefon, , televizyon, içki, tütün, kümes hayvanlarının etleri, arazi ölçme, optik alet ve cihazlara büyük ölçekte talebin olduğu görülmektedir. (Musayev, 2008)

Azerbaycan 2014 yılı itibariyle toplam olarak 9187697.6 Bin ABD doları İthalat gerçekleştirmiştir. Aşağıdaki Çizelge 3.11'e baktığımızda Azerbaycanın son 5 yılda en çok İthal ettiği malların listesi görülmektedir.

Çizelge 3.11: Toplam İthal Olunan Mallar (Bin ABD doları ile)

Mallar	2010	2011	2012	2013	2014
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	862259.0	242783.7	113791.1	128862.8	149568.3
Hayvansal ve Bitkisel katı ve sıvı yağlar	93706.1	95064.2	107217.3	75563.1	88110.0
Kahve ,Çay, Baharatlar	19093.0	21395.4	17475.2	21603.9	20137.8
Şeker ve şeker mamulleri	208287.5	197101.3	202795.4	228972.2	236871.5
İçki ve Tütün	266181.3	291985.1	354158.7	401035.4	470372.8
Tahıllar	315890.0	315378.1	373860.4	434614.7	339287.4
Makine ve Ulaştırma Araçları	725045.0	7621665.0	1052635.5	995754.0	8108882.2
Siyah Metal ve onlardan alınan ürünler	787199.0	1171946.2	1310523.0	1132888.6	1015615.4
Optik, fotoğrafik, ölçü, kontrol, tıbbi veya cerrahi aletler	170021.0	193770.0	336464.5	311281.2	279494.8

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 09.04.2015

Azerbaycanın Bağımsız Devletler Topluluğundan (BDT) yapmış olduğu toplam ithalat 5 yıllık olmak üzere aşağıdaki Çizelge 3.12 de verilmiştir.

Çizelge 3.12. BDT ülkelerinden İthalat (Bin ABD Doları ile)

Gösterge	2010	2011	2012	2013	2014
BDT ülkeleri	2051109.3	2553455.6	2378019.4	2553243.0	2083187.9
Beyaz Rusya	112549.9	64540.1	68028.3	87334.8	83937.6
Kazakistan	293552.9	217307.9	340557.1	306763.3	221056.1
Kırgızistan	1006.5	923.4	2240.7	1767.1	1702.7
Moldova	5924.3	5576.6	8785.9	4015.5	5433.0
Özbekistan	12332.7	50555.1	8027.4	10769.4	23611.9
Rusya	1145008.7	1641094.8	1378416.5	1505178.4	1314480.4
Tacikistan	1256.1	2773.5	159.6	42.9	188.0
Türkmenistan	13918.4	12913.6	32714.2	48300.3	13198.4
Ukrayna	465559.8	557770.3	539089.7	589071.3	419579.7

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 09.04.2015

Çizelge 3.12'ye baktığımızda Azerbaycanın BDT' dan en çok Rusya sonra Ukrayna ile İthalat yaptığı görülmüktedir.

Şimdi de Çizelge 3.13'de Azerbaycanın son 5 yıl itibariyle en fazla İthalat yapmış olduğu 10 ülkeye sıralamasıyla dikkat yetirelim.

Çizelge 3.13: İthalat Yapılmış İlk 10 Ülke (Bin ABD Doları ile)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014
Rusya	1145008.7	1641094.8	1378416.5	1505178.4	1314480.4
Türkiye	771442.4	1302443.1	1520405.1	1463804.9	1286641.4
Birleşik Krallık	302757.2	485722.8	496188.3	1333987.1	978337.1
Almanya	607067.6	845291.0	779971.3	823024.4	703636.9
Çin	588355.0	630427.8	635067.7	567153.1	698958.2
ABD	206271.1	630492.2	715665.0	376485.7	563419.2
Ukrayna	465559.8	557770.3	539089.7	589071.3	419579.7
İtalya	118312.1	254566.4	261622.1	249256.9	272643.4
Japonya	146304.8	174883.9	243112.9	288357.5	240506.5
Brezilya	161634.7	175937.9	183275.9	371801.2	221431.1

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 09.04.2015

2014 yılına bakarsak ülkenin ithalatındaki ilk yerleri Rusya %14.3 , Türkiye %14.0, Birleşik Krallık %10.65, Almanya %7.66 faiz oranı ile tutmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyetinin 2014 yılında toplam ticaret hacmi, 31.02 milyar ABD doları, ayrıca İthalat hacmi 9.19 milyar ABD doları, İhracat hacmi ise 21.83 milyar ABD doları olmuştur. Geçtiğimiz yılda Azerbaycan 150 ülke ile ticari anlaşmalar sağlamış ve dış ticaret fazlası 12.64 milyar ABD doları olmuştur.

3.4 Azerbaycandaki Yabancı Yatırım

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra finasan açıdan kötü zamanlar geçirmiştir. Lakin Azerbaycanın ekonomik yapısı yabancı yatırımlar için daima açık olmuştur. bağımsızlık elde etmiş ve piyasa ekonomisi sistemine geçen cumhuriyetimiz için bu yatırımlar ekonomik açıdan önemli olmuştur . Bu onunla

anlatılıyor ki, ekonominin büyüme hızının sağlanması onun sabit seviyesinin oluşturulması ulusal ekonominin tüm alanlarının dengeli gelişiminin korunması, halkın çıkarlarına cevap veren piyasa mühütünün oluşumu, doğrudan iç ve dış yatırımın harekete alınmasından, onun doğru yönetilmesine bağlıdır. Yatırım milli ekonominin kalkınmasının önemli finans kaynağıdır. Bu kaynak hesabına sadece üretim geliştirilmiyor, aynı zamanda ekonominin yapısında da ciddi sosyal odaklı değişikliklerin yaşanmasına neden oluyor. Yatırım milli ekonominin neredeyse tüm alanlarını olumlu derecede etkilemektedir. (Qanizade, 2010)

Azerbaycan ekonomisine yabancı sermaye yatırımı 1994 yılından itibaren başlamıştır. 1994-1997 yıllarında ülkeye yabancı sermayenin katılımı için uygun ortam oluşturulmaya başlandı ve sonuçta ekonomide bir canlanma oluştu. Aras, Süleymanov (2010, s. 234)

Yabancı yatırımın ülkede ilk önce halk tarafından olumlu karşılanmalıdır. Belirtmek gerekir ki, elverişli yatırım ortamını etkileyen faktörler içerisinde siyasi faktör önemli bir rol oynamaktadır. Yabancı serbayecilerin ilk önce dikkat ettiği konu yatırım yapacağı ülkenin ekonomik ve siyasi stabilliyeye sahip olup – olmamasıdır. Bu iki faktörlerden biri olursa sermayeciler yatırım yapmaktan çekinmektedirler. Çünkü yatırımcılar ilk önce emniyet ve güven beklemektedirler. (Sabiroğlu, 2006)

Toplum üyelerinin artmakta olan sosyal ekonomik talebinin ödenmesi mevcut üretim kapasitelerini tam ve verimli kullanılmasını önemli bir görev olarak öne sürüyor. Bu açıdan, toplumun hayatında yatırımların rolü ve önemi son derece yükselmiş olur. Ülkede makroekonomik göstergelerin yükseltilmesi, yerli ürünün yapısında önemli alanların, özellikle, stratejik alanların rolünün ve öneminin giderek artırılmasını gerektirir.

Bu açıdan ülkede yabancı sermayenin artırılması ve onun devlet tarafından düzenlenmesi, ekonominin alanlarının gelişiminde gerekli ortamın sağlanması, büyük bilimsel ve pratik önem taşımaktadır.

Burada bir yandan dış yatırımlar bazında ülkenin ihracat potansiyelini artırmak, diğer yandan dış ekonomik ilişkilerin giderek daha da genişletilmesi öngörülüyor. Bu bakımdan, henüz 1994 yılının 20 Eylül'ünde imzalanan «Asrın Anlaşması" nin sosyo-ekonomik önemi doldurulamaz. Öyle ki, 1999 yılının Ağustos ayında "Asrın Anlaşması" nin beşinci yıldönümünün yapılması konusunda Azerbaycan

Cumhurbaşkanının imzaladığı özel talimat, tarihi önem taşımaktadır. Aynı fermenda gösterilen, Uluslararası alanda "Asrın Anlaşması» adını almış bu anlaşmanın bağlanması, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yaşamında tarihi bir olay olarak değerlendiriliyor.

«Asrın Anlaşması" nin imzalanması, Azerbaycan'ın bağımsız devlet olarak kendi milli servetine tam sahip olduğunu dünyaya bir kez daha gösterdi. Azerbaycan ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonu için tam esas yarattı. (Aliyev, 2008)

Böylece, uluslararası konsorsiyum oluşturularak, şimdiye kadar ülkede 19 petrol anlaşması imzalanmış ve bu önemli süreçte 14 yabancı ülkeden 33 ünlü şirketin katılımı sağlanmıştır. Hesaplamalara göre bu önemli anlaşma, ülkede hidrokarbon kaynaklarının kullanım alanında ülkenin Hazar bölgesinde lider konuma sahip olacaktır. Analizler gösteriyor ki, şimdiye kadar «Asrın Anlaşması" nin uygulanması ile ilgili 2,4 milyar ABD Doları tutarında yatırım konmuştur. Genellikle, petrol-gaz üretimi üzere bağlanmış anlaşmalar 30 yıl ve daha fazla süre tasarlanmış, bunun da sonucu ülkemize yaklaşık 60 milyar ABD doları tutarındaki yatırımların yapılması öngörülüyor. Analiz gösteriyor ki, Azerbaycan'ın sözleşmelerde katılım payı %7,5 faizden %50 faize kadar oluşturmaktadır.

Ülkede geniş alanları almış yabancı ülkelerin yatırım faaliyeti Azerbaycan Cumhuriyetinin 1995 yılında kabul ettiği "Yatırım faaliyetleri hakkında» kanuna göre düzenlenir. Aynı kanunda rehabilitasyonunun, mülkiyet biçimi ne olursa olsun tüm yatırımcıların haklarının beraber savunucusu devlettir. Bununla birlikte, mevcut yasalarca belirlenmiş yatırım faaliyeti konuları sözleşme ilişkilerine devlet organlarının ve görevlilerinin aşırı müdahale etmesine izin verilmez.

Odur ki, yatırımcılar amaç ve faaliyetlerinde tam serbesttirler. Demek, bu yüzden Azerbaycanda en verimli ve umut verici alanlardan biri olan petrol-gaz sektörü yatırımcılar tarafından büyük ilgi çekmektedir .

Belirtmek gerekir ki, ülkede oluşan elverişli siyasi, ekonomik ve hukuki koşullar ekonominin sağlamlaştırılmasının önemli göstergesi olan yatırımların hacminin hayli artmasına ortam oluşmuştur. Öyle ki, 1995 yılına oranla 1998 yılında yatırım akımının hacmi 3,7 kat artmıştır. Yatırımların %60-65 faizden çoğu petrol endüstrisinin payına düşüyor. Olumlu durum olarak belirtmek gerekir ki, ülkede ortak işletmeler ve yabancı firmalar tarafından yatırımların yapılması da yüksek

tempo ile artmaktadır. Bunun yanı sıra yabancı firmalar tarafından sarf edilen yatırımların da kapsamını genişleterek, yabancı yatırımların miktarı da artmıştır.

Yabancı firmalar arasında Türkiye, ABD, İngiltere ve İran'ın firmaları yatırım da önemli bir rol oynamaktadır. Buna 1995 yılında kabul edilmiş "Yabancı yatırımların korunması hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu da geniş olanaklar açmıştır. Yabancı yatırım faaliyetlerini teşvik amacıyla düzenleyici yasal düzenlemeleri uluslararası dünya standartlarına uygun olarak geliştirmek gerekir. (Allahverdiyev & Mammadov 2003)

İşte bu yüzden de ülkede yabancı yatırım faaliyetinin sağlanması ortamında, devletin düzenleyici rolü ve işlevi daha da artmış olur.

1994-2000 yılları arasında Yabancı yatırımcılar Azerbaycan ekonomisine yaklaşık 5.9 milyar dolar sermaye yatırmışlardır. Doğrudan yatırımlar bu yatırımların %77.2'sini, mali krediler %22.8'ini oluşturmuştur. Petrol senayisi ile doğrudan yatırımların %73'ü üstlenmiştir. (Aras, 2003)

Aşağıdaki tabloda Azerbaycan ekonomisine yatırılmış olan yabancı sermayenin son 5 yıllık miktarı verilmiştir. Çizelge 3.14 de görüldüğü gibi 2013 yılında ülke ekonomisine toplam yabancı yatırımlar 10540.9 milyon ABD doları civarında olmuştur. Yine tabloya baktığımızda Azerbaycana 401.3 milyon ABD doları hacminde en çok yatırım yapan ülke Türkiye olmuştur. Hollanda ise 141.6 milyon ABD doları ile 2 ci sırada yer almaktadır.

Çizelge 3.14: Yabancı Yatırımlar (milyon ABD doları ile)

	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam Yanabcı Yatırımlar	5 468.6	8 247.8	8 73,90	10 314,0	10 540,9
O cümleden					
Maliye Kreditleri	1 438.3	3 405.9	3 692,5	3 135,5	2 655,8
Petrol Endüstrisine	2 412.7	2 955.3	3 407,8	4 287,8	4 935,2
Ortak ve Yabancı Yatırım Şirketleri	624,4	659,6	886,0	1094,5	1041,0
Ondan					
Türkiye	76,8	147,5	89,1	185,9	401,3
Hollanda	28,0	163,5	173,3	186,0	141,6
ABD	117,6	40,0	73,8	92,5	24,4
İran	6,8	3,2	11,2	-	-
Almanya	38,8	17,0	32,5	45,6	15,1
Rusya	50,3	11,7	35,0	21,8	36,1
Büyük Britanya	160	144,0	148,8	149,3	136,0
Birleşik Arap Emirlikleri	43,2	30,3	75,3	92,4	109,3
İsviçre	16	11,7	26,7	79,4	18,2
Fransa	4,5	6,2	14,3	14,4	6,1
Kıbrıs	-	1,6	-	6,6	5,4
Çin	25,9	33,5	-	6,7	5,7
İtalya	9,8	10,3	-	22,1	21,3
Japonya	2,8	1,4	2,5	5,4	3,0
Diğer ülkeler	43,9	37,7	203,5	186,0	117,5
Petrol Bonusu	1	2	19,9	2,0	2,4
Diğer Yatırımlar	992,2	1 225.0	667,7	1794,2	1 906,5

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi,

10.04.2015

1995-2013 yılları arasında Azerbaycan ekonomisine toplam 83779.1 milyon ABD doları hacminde yabancı yatırım olmuştur. Bu miktarında 48700.2 milyon ABD doları Petrol Sektörüne, 35078.9 milyon ABD doları ise Petrol Dışı Sektöre yatırılmıştır. (Web 3)

2011-2013 yılları arasında doğrudan yatırıma yönelik yabancı sermaye ise aşağıdaki Çizelge 3.15' e bakıldığında görülmektedir.

Çizelge 3.15: Azerbaycanda Yabancı Sermaye (Bin Azerbaycan Manatı ile)

	2011	2012	2013
Tarımçılık, ormançılık ve balıkçılık	463.8	5696.0	12341.2
Sanayi	21214722.2	2668144.0	39956.5
İnşaat	74262.7	109826.4	18805.2
Ticaret,	9470.4	7627.0	
Ulaşım	322994.3	351921.4	464152.3
Bilişim ve İletişim	41982.7	49391.7	-
Devlet yönetimi ve savunma, sosyal güvenlik	1233.6	2495.6	2433.0
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyet	-	19055.4	8780.7
Eğitim	3021.9	244.2	520.6
Diğer alanlar	19742.5	-	-

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 12.04.2015

Çizelge 3.15 da görüldüğü gibi esas yabancı sermaye akımı sanayi sektörüne olmuştur. 2013 yılında bu rakam 39956.58.2 bin manat olmuştur. İkinci büyük sermaye ise Ulaşım ve depolama sektörüne yatırılmıştır.

3.4.1 . Yatırım ve Ticaret Alanları

Ülke ekonomisine olumlu etki sağlaması için yabancı yatırımcılara “Açık Pencere” politikası uygulanmaktadır. Hazırda Azerbaycan devleti ülkede ekonomik reformların sürdürülmesi , iş ortamının daha da iyileştirilmesi, petrol sektörü ile yanaşı, petrol dışı sektöründe geliştirilmesi ile ilgili müvafik adımlar atmaktadır.

Hazırda yabancı yatırımcılar ülke ekonomisinde özelleştirmeye katılım hakkına da sahipler. Bunun için özelleştirme opsiyonu almaları yeterli. Yabancı yatırımcılar için aşağıdaki yatırım alanları başlıca yer almaktadır: Aras (2003, s. 200)

- **Hafif İmalat Sanayi**

Klima İmalatı Kompresör
Elektrikli Ürünler İmalatı,
Transformatörlerin Tamiri ve İmalatı
Ev Aletleri İmalatı,
Ev Donanım Ürünleri İmalatı
Kağıt ve Mukavva İmalatı
Plastik Boru İmalatı
Buzdolabı ve Dondurucu İmalatı
Sabun Üretim Tesis Modernizasyonu,
Lastik İmalatı

- **Tarım ve Gıda**

Tarım Makineleri Üretimi ve Tesisi,
Tereyağı Üretimi,
Çocuk Gıda Ürünleri Üretimi,
Bitkisel Yağlar (Mısır ve Ayçiçek Yağı) Üretimi,
Gıda Katkı Maddeleri ve Konsantreleri Üretimi,
Zeytinyağı Üretimi,
Çikolata ve Şekerleme Ürünleri Üretimi,
Nar Suyu ve Nar konsantresi Üretimi,
Salça Üretimi,
Konserve Ürünleri Üretimi,
Konserve fabrikasının modernizasyonu,
Tarım Ürünlerinin saklanması ve Ambalajı,
Modern seralarında İnşası,
Soğuk Hava depolarının İnşaatı,
Seker fabrikasının İnşaatı,
Şarap fabrikasının İnşaatı.

- **Kimya Sanayisi**

Deterjan İmalatı,

Etilen-propilen fabrikasının modernizasyonu,
Gübre Üretimi,
İyot ve Brom İmalatı,
Polietilen Ürün İmalatı,
Polipropilen Üretimi,
Soda ve Klor Üretim Tesis İnşaatı,
Glas Fiber ve Doku İmalatı,
Şişe Üretim.

- **İnşaat ve Turizm**

İnşaat malzemeleri üretimi
Demir madeni üretimi
Dağcılık spor dinlenme, Turizm ve Eğlence Merkezi İnşası
Otel inşası
Turizm komplekslerinin yapılması
Dinlenme ve Tedavi merkezlerinin inşaatı
Sanayi bölgelerinin inşaatı
Mozaik ve mermer işleri
Tibbi kompleks ve Keramik malzemeler üretimi

- **Ulaşım**

Lokomotif deposunun yeniden yapılması
Otomobil ulaşım için yeni yedek parça ve onarım tesisleri
Bakü Metropoliteneinin yeni 3. kuzey alanının yapılması

Bu gün Azerbaycan hızla gelişmekte ve yatırım alanlarında önemli yer tutmaktadır. Böyleki, Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu tarafından hazırlanan "Doing Business 2009" raporunda Azerbaycan iş ortamının iyileştirilmesi alanında en reformcu ülke ilan edilmiştir. "Doing Business 2010" raporunda ise ülke konumlarını korumuş ve "Doing Business 2011" raporunda Azerbaycan 183 ülke arasında 54. sırada yer almıştır. Raporda, 2006 yılından itibaren 5 yıl içinde Azerbaycan'ın iş ortamı için önemli reformlar yaptığı ve iş ortamının iyileştirilmesine özel dikkat ayırdığı kaydedilmiştir. "Küresel Rekabet Raporu" da Azerbaycan BDT ülkeleri arasında ilk sırada gösterilmiştir. (Web 3)

3.5 Azerbaycan Türkiye Ticaret İlişkileri

Sovyetler Birliğinin yıkılmasının ardından Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycanın bağımsızlığını tanıyan ilk devlet oldu. 14 Ocak 1992 yılında Azerbaycanla Türkiye Cumhuriyeti arasında ilk diplomatik ilişkiler kuruldu. (Web 9)

Azerbaycan Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 1992 yılının Kasım ayında imzalanan “Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”, ekonomik ve ticari ilişkilerin yürütülmesine katkı sağlamıştır. Aras (2003, s 201)

1994 yılının 20 Eylülün 'de imzalanan "Asrın Anlaşması" nde "Türk Petrolleri" şirketinin yabancı petrol şirketleri konsorsiyumunda temsil olunması, iki kardeş ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelecekte daha da sağlamlaştırılmasının ilk temelleri olmuştur.

Azerbaycan ve Türkiye ticari ilişkileri Azerbaycan kendi bağımsızlığını ilan ettikten sonra olumlu bir artış göstermektedir. İki kardeş ülke arasında baş veren dış ticaretteki gelişmeler oldukça memnuniyet vericidir.

2003 yılından bu yana Türkiyenin ihracatına baktığımızda aynı yılda ihracat 315 milyon ABD doları, 2008 yılında ise 1.668 milyon ABD doları olmuştur. 2009 yılında 1.400 milyon ABD dolarına ulaşmış, ardından 2010 yılında %10.7 faiz artışla 1.550 milyon ABD doları, 2011 yılında %33.2 faiz artış göstererek 2.064 milyon ABD doları seviyesine yükselmiştir. 2012 yılına baktığımızda ise Türkiyenin ihracatı 2011 yılına nisbeten %25.4 oranında bir artışla 2.585 milyon ABD doları olmuştur.

Türkiyenin Azerbaycan'dan yapmış olduğu ithalata baktığımızda yine aynı okşar durum görülmektedir. Öyleki, İthalat 2003 yılında 123 milyon ABD doları, 2008 yılında 363 milyon ABD doları, ardından yaşanmış olan kriz itibariyle 2009 yılında 141milyon ABD doları hacminde olmuştur.

Sonrakı 2010 yılında artış göstererek 253 milyon ABD doları, 2011 yılına bakarsak ithalattaki bu rakam 262 milyon ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Türkiyenin Azerbaycandan yapmış olduğu ithalat 2012 yılında ise 2011 yılına nisbeten %29,6 faizlik bir artışla 340 milyon ABD doları civarında olmuştur. (Web 10)

Türkiye'nin kendi enerji kaynaklarının az olması nedeniyle dışarıdan ülkeye enerji ithal etmesi zorundadır. Bu nedenle Türkiye'nin Azerbaycandan yapmış olduğu ithalatın büyük bir kısmı enerji sektörü çerçevesindedir. Gelecek olan yıllar itibarıyla Türkiye'nin Azerbaycan'dan daha da büyük miktarda ithalat yapabileceği öngörülmektedir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Azerbaycan ve Türkiye ticari ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz boru hattı projeleri, Azerbaycan ile Türkiye ekonomik ve ticari ilişkiler açısından çok büyük bir önem taşımaktadır.

2015 yılında temeli atılan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP)'nin gerçekleşmesi halinde, Türkiye ve Avrupa Birliği (AB)'nin enerji ihtiyacı Azerbaycan doğalgazı ile temin edilecektir. Bu da iki kardeş ülkenin ticari ilişkilerine olumlu bir katkıda bulunarak, Türkiye'nin enerji sorununu aradan kaldıracaktır. (Web 11)

Bu gün Azerbaycanda faaliyetde olan Türk iş adamları, firmaları, yatırımcıları esasen petrol, telekomunikasyon, turizm , otelcilik, gıda malları imalatı, tekstil, bankacılık ve sigorta gibi sektörlerdedir. Aynı zamanda Azerbaycanda istihdam açısından önemli yeri tutmakta, devlet bütçesine katkıda bulunmaktadırlar. (Hüseyinov, 2009)

Türk Eximbank tarafından Azerbaycan Cumhuriyetine toplam olarak 250 milyon ABD doları kredi açılmış ve bununda 100 milyon ABD doları İhracat (mal) kredisi, geri kalan 150 milyon ABD doları ise proje kredisi hacminde olmuştur. Açılmış olan toplam kredinin sadece %26' faizi kullanılmıştır.

Türk Eximbankın açmış olduğu kredilerin tam olarak kullanılmamasının nedeni ise Azerbaycan Devleti tarafından kabul edilmiş projelerin Türkiye'ye geri gönderilmesinde yaşanan gecikmelerdir. Ayrıca Nahçıvan bölgesine Türk Eximbank 19.63 milyon ABD doları, Baku' deki Dışişleri Kompleksi için ise 10 milyon ABD doları civarında kredi açmıştır. (Doğan, 2001)

Azerbaycanda yatırım yapabilmeleri için yabancı ve Türk iş adamlarına son zamanda gerekli yatırım atmosferi yaratılmıştır. Bu da Türk iş adamlarının Azerbaycanda yeterli sayıda ister büyük, ister küçük, istersede orta ölçekte şirketlere sahip olmaları dikkat çekmektedir.

Azerbaycan ve Türkiye ticari ilişkilerinde geçen dönem bu ilişkiler için sağlam bir temel oluşturmuş, gelecek yıllar için ise, ticari ilişkilerin ve işbirliğinin daha kapsamlı projelerle geliştirilmesi ve artırılması için olumlu bir zemin yaratmıştır.

Bunun yanı sıra iki kardeş ülke arasındaki "Bakü-Tiflis-Ceyhan" petrol ve "Bakü-Tiflis-Erzurum" doğal gaz boru hatlarının gerçekleşmesi, ülke ekonomisinde beklenen olumlu gelişmelerin yanı sıra, Azerbaycan ve Türkiye ticari ilişkilerinin karşılıklı artmasına sebep olmaktadır. (Süleymanov & Hasanov 2013)

Azerbaycan Türkiyeye yatırmış olduğu sermayenin hacmine göre BDT ülkeleri arasında Rusyadan sonra ikinci yeri tutmaktadır. Azerbaycanın Rusya, İtalya gibi petrol-gaz alıp- sattığı ülkeleri dikkate almazsak, ticaret hacmine göre Türkiye Azerbaycanın bir numaralı ticaret ortağı olarak kalmaktadır. Azerbaycan ise Türkiyenin ticaret hacminde Rusya, Ukrayna ve Kazakıstandan sonra dördüncü yeri tutmaktadır.

Petröl sektörüne gelince ise Türkiye mali imkanlarına uygun olarak TPAO (Türk Petrölleri Anonim Ortaklığı) birkaç projede çalışıyor. Böyleki, Türk Petröl şirketi "Asrın Anlaşması" nda %6.75 faiz, " Şahdeniz" doğal gaz anlaşmasında ise %9 faiz, " Araz – Alov –Şark" anlaşmasında %10 faiz, Bakü-Tiflis-Ceyhan" petrol anlaşmasında ise %5 faizlik bir paya sahiptir. 2001 yılının verilerine göre , TPAO "Asrın Anlaşması" na yatırdığı 100 milyon ABD doları sermaye karşılığında 300 milyon ABD doları kar elde etmiştir. (Veliyev, 2013)

Azerbaycan ve Türkiye arasında yapılmış ticari ilişkileri üç aşama olarak aşağıdaki gibi görülmektedir .

Çizelge 3.16: 1994-2000 yılları arası Azerbaycan Türkiye Ticari İlişkileri.

Yıllar	İhracat Milyon ABD doları	İhracattaki Payı %	İthalat Milyon ABD doları	İthalattaki Payı %	Yatırım Milyon ABD doları	Yatırımdaki Payı %
1995	26.4	4.1	140.5	21.0	6.8	1.8
1996	39.0	6.1	216.2	22.5	45.3	7.3
1997	41.2	5.2	179.7	22.6	129.6	9.9
1998	135.8	22.4	219.6	20.4	160.3	10.8
1999	69.0	7.4	142.9	13.8	67.8	6.2
2000	104.9	6.0	128.5	10.9	31.6	3.4

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 16.04.2015

1995-2000 yılları arasına baktığımızda Türkiyenin ihracattaki en yüksek payı %22.4 ile 1998 yılında olmuştur ve ardından 1999 yılında keskin düşerek %7.4 -e ulaşmıştır. İthalata baktığımızda ise Azerbaycanın Türkiyeden ithal ettiği mallar en yüksek seviyesine 1996-1997 yılları arasında ulaşmış ve % 22.5-22.6 faiz olmuştur. En düşük ithalat payı ise %10.9 faiz olarak, 2000 yılına denk gelmiştir. 1995-2000 Türkiyenin Azerbaycana yatırım yaptığı en büyük sermaye 1998 yılında gerçekleşmiş, aynı yılda olan toplam yatırımların %10.8 faizini oluşturmuştur. 1995-2000 yılları arasında yatırımdaki en düşük pay ise 1995 yılında yaşanmış, aynı yılda konulmuş olan toplam yatırımların % 1.8 oranını göstermiştir.

Bu yıllar arasında diğer ülkelere nisbeten Azerbaycan Türkiye ticari ilişkileri yeterlice olmamış, 1998-2000 yılları içerisinde diğer ülkelerin Azerbaycanla yaptığı ticari anlaşmalar kadar artıma neden olmamıştır. (Haydarov, 2011)

Çizelge 3.17: 2001-2007 Yılları Arası Azerbaycan Türkiye Ticari İlişkileri.

Yıllar	İhracat Milyon ABD doları	İhracattaki Payı %	İthalat Milyon ABD doları	İthalattaki Payı %	Yatırım Milyon ABD doları	Yatırımdaki Payı %
2001	67.3	2.9	148.1	10.3	11.8	1.0
2002	83.3	3.8	156.2	9.3	17.2	0.7
2003	107.0	4.1	195.2	7.4	17.1	0.5
2004	182.6	5.0	224.9	6.3	80.1	1.7
2005	275.9	6.3	313.0	7.4	96.2	1.9
2006	388.1	6.0	385.0	7.3	136.6	2.7
2007	1056.3	17.4	624.6	10.9	109.2	1.6

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 16.04.2015

Çizelge 3.17'den de görüldüğü gibi 2001-2007 yılları arasında Azerbaycan-Türkiye ticari ilişkilerinde İhracatın en yüksek olduğu yıl 2007 yılı olmuştur. Böyle ki, 2007 yılında ihracat 1056.3 milyon ABD doları, ihracatın oranı ise %17.4 olmuştur. Azerbaycanın Türkiye ile yapmış olduğu ithalatta ise en yüksek rakam yine 2007 yılına denk gelmiştir. İthalat oranı %10.9, toplam rakam ise 385.0 milyon ABD doları olmuştur. İki kardeş ülke arasındaki yatırım ise en yüksek oranını 2006 yılında göstermiş Türkiyenin Azerbaycana yatırmış olduğu sermaye aynı yılda 136.6 milyon ABD doları civarında, 2006 yılında Azerbaycan ekonomisine yatırılmış olan tüm yabancı yatırımların ise %2.7 ni oluşturmuştur.

Çizelge 3.18: 2008-2014 yılları arası Azerbaycan Türkiye Ticari İlişkileri.

Yıllar	İhracat Milyon ABD doları	İhracattaki Payı %	İthalat Milyon ABD doları	İthalattaki Payı %	Yatırım Milyon ABD doları	Yatırımdaki Payı %
2008	626.1	1.3	807.0	11.2	60.8	0.8
2009	107.5	0.7	906.9	14.8	76.8	1,4
2010	170.8	0.8	771.4	11.6	147.5	1.7
2011	455.7	1.7	1302.4	13.3	89.1	1.0
2012	600.0	2.5	1520.4	5.7	185.9	1.8
2013	525.9	2.1	1463.8	13.6	401.3	3.8
2014	502.4	2.3	1286.6	14.0	-	-

Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin Resmi İnternet Sitesi, 17.04.2015

Yukarıdaki Çizelge 3.18' e dikkat yetirdiğimizde görüyoruzki, her yeni yılda Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler daha da artmakta, daha da genişlenmektedir. Son olarak 2008-2014 yılları arasında baş vermiş ithalat , ihracat ve Yatırım alanlarına dikkat yetirelim. Azerbaycanın Türkiye ile yapmış olduğu ithalatın en düşük olduğu yıla bakarsak bu yıl 771.5 milyon ABD doları ile 2010 yılı olmuştur. En yüksek ithalat yapılmış yıl ise 1520.4 milyon ABD doları ile 2012 yılı olmuştur. Tablo 3.18' den de görüldüğü gibi Azerbaycanla Türkiye arasında gerçekleşmiş olan ithalat payı ise en yüksek göstergesini %14.8 faiz ile 2008 yılında göstermiş, en düşük ithalat payı ise %5.7 faiz ile 2012 yılında gerçekleşmiştir.

2014 yılında Azerbaycan ve Türkiye arasında toplam ticaret hacmi 1789.13 milyon ABD doları, toplam İthalat hacmi 1286.64 milyon ABD doları, toplam İhracat ise 502.49 milyon ABD doları olmuştur. Geçtiğimiz 2014 yılında Türkiye Cumhuriyetinin Azerbaycan ekonomisi üzerindeki toplam ticaret hacmindeki payı %5.77, İthalatda %14, İhracatda ise %2.3 olmuştur. (Web 3)

4. SONUÇ

Azerbaycan 1991 yılında Bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomisinde bir takım değişiklikler baş vermiş, dış ticaret politikasını kendisi belirlemiş, ekonomisi yıllar itibariyle büyümeye başlamıştır.

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Azerbaycan ekonomisini üç büyük döneme ayrılmaktadır. Böyle ki, 1991-1994 yılları arası olan birinci döneme Buhan Yılları, 1995-200 yılları arası ikinci döneme İstikrar Çabaları, 2001 yılından günümüze kadar olan döneme ise Büyüme yılları adı verilmiştir.

Bu dönemler içerisinde Azerbaycan bir çok mali-kredi ve ticari kurumlarla ilişkiler kurmuş, 1992 yılında Uluslararası Para Fonu (İMF) , Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB), İslam Kalkınma Bankası (İKB) ile 1999 yılında ise Asya Kalkınma Bankasına (AKB) karşılıklı anlaşmalar sağlamış ve üye olarak kabul edilmiştir.

Bağımsızlıktan sonra Azerbaycanın Dış Ticaret Politikasında Petrol ve Doğalgaz anlaşmaları önemli rol oynamıştır. 21 yıl önce, 1994 yılı 20 Eylül Hazar denizinin Azerbaycan sektöründe "Azeri", "Çırak" yataklarının ve "Güneşli" yatağının derinliklerde bulunan kısmının birlikte işlenmesi ve petrol üretimi paylaşımı hakkında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile dünyanın tanınmış petrol şirketleri arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma tarihe "Asrın Anlaşması" diye geçmiştir.

Bu anlaşmanın sonucunda Azerbaycan Petrolü dünya pazarına girmiş oldu ve böylelikle anlaşmadan gelen gelirler Azerbaycan ekonomisinin büyümesine büyük katkı sağlamış oldu.

2013 yılında Azerbaycanda toplam petrol üretimi 43483.9 milyon ton, toplam Doğalgaz üretimi ise 29456.0 milyar m³ olmuştur. Şu anda Petrol ve Doğalgaz sektötünden elde edilen gelirler "Devlet Petrol Fonu" na aktarılmaktadır. 2013 yılında Petrol ve doğal gazın satışından 16 261,2 milyon ABD doları gelir elde edilmiştir. 2015 yılında ilk üç ayı için bu sektörden elde edilen gelirler 2028.0

milyon manat olmuştur. Bu gelirlerin 1941.7 milyon manatı ise devlet bütçesine aktarılmıştır.

Bunun yanı sıra Azerbaycanda Petrol Dışı sektör için de önemli adımlar atılmaktadır. Son 20 yıl içerisinde Petrol Dışı Sektör 2.7 kat büyüme göstermiştir. 2014 yılına bakarsak bu yılda bu sektör de toplam 7189.8 milyon manat civarında ürün üretilmiştir. Bu rakam 2013 yılından % 6.9 faiz fazla olmuştur.

Azerbaycanın 2013-2014 yılları arası yapmış olduğu dış ticaret politikasına bakarsak 2013 yılında gayri safi yurtiçi hasılanın 73560,5 milyon ABD doları, Kişibaşına düşen GSYİH'nin seviyesi ise 7912,5 ABD doları olmuştur. Dış ticaret hacmi 34687.9 milyon ABD doları, aynı zamanda ihracat 23975,4 milyon ABD doları, ithalat ise 1071,2 milyon ABD doları olmuştur.

Geçtiğimiz 2014 yılına bakarsak bu rakamlar sırasıyla böyle görülmektedir. Toplam Dış ticaret hacmi 31016306.5 Bin, İthalat 9187697.6 Bin, ihracat ise 21828608.9 Bin ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.

İhracatdaki payına göre İtalya Azerbaycanın en çok İhracat yapmış olduğu ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır. Azerbaycanla İtalya arasındaki toplam İhracat 2014 yılının verilerine göre 4805617.6 Bin ABD doları hacminde gerçekleşmiştir. Toplam ihracatımızda İtalyanın payı %24.9 faiz olmuştur. Endonezya %9.2 faizlik pay ile 2. sırada, Türkiye ise İhracatda 502492.8 Bin ABD doları ile 4.sırada yer almaktadır, Toplam İhracatdaki payı ise %2.3 faiz civarındadır.

2014 yılında Ülkenin yapmış olduğu İthalatda ilk sıranı Rusya tutmaktadır. Böyle ki, Rusya ile 1314480.4 Bin ABD doları civarında İthalat gerçekleşmiş, bu rakam ise toplam İthalatımızın %14.3 faizini oluşturmaktadır. İkinci sırada olan ülke %14.0 faiz pay ile Türkiye, üçüncü sıranı ise %10,65 faiz payı ile Birleşik Krallık tutmaktadır. Geride bıraktığımız 2014 yılında Azerbaycanın Dış ticaret fazlası 12.64 milyar ABD doları olmuş ve 150 ülke ile Ticari anlaşmalar gerçekleştirmiştir.

2013 yılında Azerbaycana yönelik toplam yabancı yatırımlar 10540.9 milyon ABD doları civarında olmuştur. Azerbaycana sermaye koyuluşunda Türkiye ilk sıranı tutmaktadır. Türkiyenin Azerbaycana yatırmış olduğu yatırımın miktarı 401.3 milyon ABD doları hacminde olmuştur. Ülke ekonomisine yabancı sermaye koyuluşunda ikinci sıranı ise 141.6 milyon ABD doları ile Hollanda tutmaktadır.

Tüm bu olumlu gelişmelerle birlikte Azerbaycan Dış Ticaret Politikasında bir takım sorunlarda yaşanmaktadır.

Olumlu Dış Ticaret Politikasının kurulması için öncelikle güçlü bir ekonominin ve ulusal pazarın oluşturulması gerekmektedir. Yapılan araştırmaların sonucu olarak Azerbaycanın dünya piyasasına entegrasyonu şimdiki gelişme modeline ve uzun vadeli umut verici ekonomik çıkarlara uygun gelmemektedir.

Bunun için yeni ekonomik ortamda ülkemizin Dış Ticaret Politikasında üretim-yatırım-ticaret karakterli bir model oluşturması zorunludur. Bu zaman onun mevcut karşılaştırmalı avantajları ve ekonominin zayıf kritik yönleri mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu model oluşturulan zaman ülkenin mevcut ekonomisindeki zayıf yönler ve büyük ölçekte yatırım koyulmadan çözülmesi zor olan hususlar mutlaka dikkate alınmalıdır.

Azerbaycan'ın yeniden kurulacak olan dış ticaret modelinin temel elementlerinin terkiib hisselerinden birisi, dış ticaret işlemlerinin etkinliğinin bilimsel esaslarının geliştirilmesi ve teşekkülü meselesidir.

Azerbaycan'ın yerel özelliklerini ve ekonomik gelişim yönlerini dikkate alarak şu sonuca varabiliriz ki, günümüzde ülkemizin dış ticaret ilişkileri etkinliğini yükseltmek için yukarıda belirtilen hususlar dikkate alınarak aşağıdaki ilkelere uyulmalıdır:

-Dış ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi üzerinde görülen tedbirlerle birlikte onun entegrasyonunu zayıflatan önemli faktörlerle daima mücadele yapılmalıdır.

-Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üye olmanın geçikmesi, Monopolisme (Tekelçilik) karşı mücadelenin yeterince yürütülmemesi.

KAYNAKLAR

Aliyev, H. (2001) "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bağımsızlığının Onuncu Yıl Dönümü Hakkında", Azerbaycan Cumhurbaşkanının 20 Mart 2001 Tarihli Kararnamesi, Bakü,

Aliyev, Q. (2008) "İnvestisiyanın Maliyyələşdirilməsi və Kreditləşdirilməsi" Dərslik. Bakı. S.194

Aliyeva, S. (2013) "Azərbaycanın Gömrük -Tarif Siyasətinin Əsas Xüsusiyyətləri" Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. S.34

Alizade, F. (2011) "Azərbaycanın Respublikasının Xarici Ticarət Əlaqələri." Qərb Universiteti. Bakı. S 4

Allahverdiyev, H. & Mammedov, Z.(2003) "İnvestisiya Proseslərinin Tenzimlənməsi " Dərslik. Bakı. s.4-7

Appleyard, D & Field, A.(1992) "International Economics". Irwin. Boston, s 20

Aras, O, N. (2002) "Azerbaycan ve Dönüşüm Süreci" Qafqaz Universiteti. Bakı.S 6

Aras, O, N. & Süleymanov, E. (2010) "Azerbaycan İqtisadiyyatı" Bakü. S.24

Aras, O, N. (2003) "Azerbaycan Ekonomisi ve Değişim Süreci" Qafqaz Universiteti. Azərbaycan Müstəqillikdən Sonra Kongresi. Bakü 2003. s 117.

Aras, O, N. (2003a) " Azerbaycan Ekonomisi-Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz" Bakü s 187

Aras, O, N. (2005) "Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları" TÜSİAB Yayınları-001, Bakü,

Aras, O, N. Süleymanov, E. & Zeynalov, A. (2010) "Azerbaycan Respublikasında Qeyri-neft Sektoru Üzre İtxal-İxracın Mövcüd Vəziyyətinin Təhlili və Qiymətləndirilməsi" Jorunal of Qafqaz University .Bakı. s51

Aydemir, C & Güneş, H.H. (2006) "Merkantilizmin Ortaya Çıxışı" Elektronik Sosial Bilimler Dergisi. s. 145

Aydın, E. (2003) "Azərbaycanın iqtisadi siyasəti. Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqələri". Bakı.s.46

Azerbaijan Ekonomik Research Center, (2005) "Azərbaycanın Dünya Ticarət Təşkilatına Üzvlüyünün Müqayisəli Təhlili" Bakı 2005.

Bachetta, M & Jansen, M. (2003) “*World Trade Organization, Adjusting to trade liberalization: the role of policy, institutions and WTO disciplines*”, special studies 7, Geneva, “WTO Publications”, 69 p. s.11

Bayraktutan Y. (2003) “*Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri*”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, s.177

Bayramov, E.(1997) “*Regionların İqtisadi İntegrasiyası , Nezeriyye ve Praktika*” Bakı. s12-13

Bayramov, V. (2010) “*Azərbaycanın ÜTT-ə Üzvülük Prosesinin Qiymətləndirilməsi Üzrə Siyasət Sənədi*” Bakı. s 4

Bölek, B. (2014) “*Azərbaycanın Xarici Ticarət Əlaqələrinin Səmərəliliyinin Yüksəldilməsi İstiqamətləri*” Qafqaz Universiteti. Bakı s 92

Bulut, C.(2007) “*Azərbaycanın Dünya Ticarət Örgütü Üyeliğinin Değerlendirilmesi*” Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9 / 2. 59 – 73. S 66.

Caves, R.E., Frankel, J, A & R.W. Jones, (1999) “*International Economics*”, Addison-Hesley, 8th ed., USA. s 67

Ceferzade, İ. (2001) “*Esaslı İnkişaf İlleri*”, İqtisadiyyat. Bakı. s.3.

Doğan, K. (2001) “*Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkilerinde Bakü -Ceyhan Ham Boru Hattı*”. İzmir. s 120.

Ekberov, İ, T. (2003) “*The Role and Economic İmportance of Caspian Sea Region*”, Materials of the International Conference on a Theme Caucasus and Central Asia During Globalization, Baku, ss.66-67.

Eldaroğlu, E. (2001) “*Azərbaycan Hökuməti Yoxsulluq Problemini Həll Etməyə Çalışır*” Azərbaycan Milli Demokratiya Fondu. Azərbaycan Bülleteni No:32(152), Bakü.

Emiraslanov, A. (2001) “*Dövlət Müstəqilliyi və Milli İqtisadiyyatın Formalaşması Problemləri*” Məşvərət Bülleteni No:7(43), Oktyabr, s.52

Eyyubov, M. (2001) “*Bazar İqtisadiyyatına Keçid və Sənaye Kompleksi*” Məşvərət Bülleteni, No:7(43), s.66-67.

Gurbanlı, Ş. (2010) “*Azərbaycan Ekonomisində Pertölün Önemi ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme*” Eskişehir Anadolu Üniversitesi. Yüksek Lisans Bitirme Tezi. S.25

Hasanov, R. (2001) “*Azərbaycanın İqtisadi İnkişaf Paradiqması və İqtisadi Təhlükəsizlik Konsepsiyasının Seçimi*”, Məşvərət Bülleteni No:7 (43), Bakı, ss. 6-8.

- Haydarov, G. (2011) “*Azərbaycan Türkiyə İktisadi İlişkilerinin Çağdaş Durumu və Gelişmə Perspektivləri*” Bakü. s 9
- Husted, S. & Melvin, M. (1993) “*International Economics*”, HarperCollins Publishers, New York. s 63
- Hüseynov, V. (2009) “*Türkiyə-Azərbaycan Ticari İlişkileri və Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*” İstanbul. s 114-115
- İbadoğlu, Q. (2002) “*Azərbaycanın İnkişaf Strategiyasında Neftin Rolü: Protestan Nəzər Nöqtəsiylə*” 2023 Dərgisi, S.18, s.73.
- İsmayilov, A. (2007) “*Az gelişmiş Ülkelerin İktisadi Kalkınma Sorunu: Bağımsızlık Sonrası Azərbaycan Ekonomisi Örneği*” T.C Selcuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Konya. S. 104
- İyibozkurt, E. (1989) “*Uluslararası İktisat Teorisi*”, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Yayın No:22, s.15
- Koçak, İ. (2005) “*Azərbaycan Ülke Raporu*” KOSGEB Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü, İstanbul, s.114–115
- Krugman, P. (1980) “*Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade*”. American Economic Review, No:70, s. 30-47
- Memmedov, Z. (2004) “*Azərbaycan Respublikasının İqtisadi Əlaqələri*” Bakı. s37-38
- Musayev, A. (2001) “*Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Strategiyası və Vergi Siyasəti*”, İqtisadiyyat və Audit Jurnalı, No:10, s.12.
- Musayev, V. (2008) “*Azərbaycan Ekonomisinin Dünya Ekonomisinə Açılması*” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. S.33
- Nadirov, A. (2001) “*İqtisadiyyatın Yeni İnkişaf Mərhələsi*”, Azərbaycan Gazetesi, 15 Eylül Bakı, s.2.
- Nonaka, İ. (1991) “*The Knowledge Creating Company*” Harvard Business Review. s 232
- Qanizade, A.A (2010) “*Azərbaycan Sənayesinin İnkişafında Xarici İnvestisiyanın Rolü*”. Bakü. s 27
- Ricardo, D. (1996) “*The Principles of Political Economy and Taxation*” Prometheus Books. s 338-341
- Sabiroğlu, N. (2006) “*Globallaşma və Xarici İnvestisiyalar*” Bakü. S 50-51

Smith, A. (2002) “*Ulusların Zenginliği*”. Cilt 2. Alan Yayıncılık. Çevirmen: M. T. Akad. s 21

Süleymanov, E. & Hasanov, F. (2013) “*Azerbaycan'ın Türkiyenin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan - Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rolü*” Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2 (2): 073-100. s.90

Seyidoğlu, H. (2001) “*Uluslararası İktisat*” İstanbul: Güzem Yayınları, 2001. s.16

Şekeraliyev, A. (2006) “*Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Gömrük Tarif Tənzimlənməsi*” Bakı. s. 156-157

Şekeraliyev, A. (2009) “*Dövlətin İqtisadi Siyasəti: Reallıqlar və Perspektivlər*” Bakı S 44

TİKA (1996) “*Azerbaycan Ülke Raporu*” Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları No:32, Ankara, s.11

Veliyev, F. (2013) “*Azerbaycan Türkiye İktisadi İlişkilerinin Bugünü ve Perspektivi*” Kafkaz Üniversitesi Sosyal İşler Şubesi. Bakü. S.35

Vernon, R (1996) “*International Investment and International trade in the product cycle*” Quarterly Journal of Economics. s 190-207

Walther, T. (2002) “*The World Economy- Dünya Ekonomisi*” Çeviri: Ünal Çağlar, Alfa Yayıncılık, İstanbul. S 17

World Investment Report. (2006) “*United Nations Conference on Trade and Development – Unctad*”, p. 4

Yaqubov, Ş. E. & Mahmudzadə, A. M. (2001) “*Azərbaycan Respublikasında Aparılan Aqrar İslahatların Qiymətləndirilməsi, Azərbaycanada İqtisadi İslahatların Həyata Keçirilməsi Xüsusiyyətləri və Problemlər*” İqtisadi İnkişaf Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Mərkəzi, Bakı, 2001, ss.60-63; Cəfərzadə, s.3.

Yıllık Rapor, (2006) Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi Yayınları, Bakü,

Yılmaz, Ş, E. (1992) “*Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*” Ankara. s.13

İnternet Kaynakları:

<https://www.e-gov.az> Azerbaycan Elektron Hükümet Portalı. (Web 1)

<http://www.azerbaijans.com> (Web 2)

<http://economy.gov.az> Azerbaycan Devlet Ekonomi ve Sanayi Bakanlığının Resmi İnternet Sitesi (Web 3)

<http://taxes.gov.az> *Azərbaycan Dövlət Vergilər Bakanlığının Rəsmi İnternet Sitesi*
(Web 4)

<http://www.socar.az/> *Azərbaycan Cümhuriyyəti Dövlət Petrol Şirkətinin Rəsmi İnternet Sitesi* (Web 5)

<http://www.oilfund.az> *Azərbaycan Dövlət Petrol Fonunun Rəsmi İnternet Sitesi*
(Web 6)

<http://xalqqazeti.com> *Azərbaycan Cümhuriyyəti Rəsmi Gazetəsinin İnternet Sitesi*
(Web 7)

<http://az.trend.az/> *Trend News Agency* (Web 8)

<http://lib.aliyevheritage.org> *“HEYDAR ALIYEV HERITAGE” International Online Library* (Web 9)

<http://www.tusiab.az/> *Azerbaijan International Society of Turkish Industrialists and Businessmen* (Web10)

<http://www.tanap.com/> *Tanap Rəsmi İnternet Sitesi* (Web 11)

<http://www.stat.gov.az/> *Azərbaycan Dövlət İstatistik Komitəsinin Rəsmi İnternet Sitesi*

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Oruj BAYRAMOV

Doğum Tarihi: 19.02.1990

Adres: Yeşilkent Mah. Nazım Hikmet Bulvarı. İnnovia 2. Esenyurt.

e-mail: oruc.bayramov@live.ru

GSM: +905535530665

Askerlik Durumu: Yapıldı

Medeni Durumu: Bekar

Eğitim: Azerbaycan Devlet Tarım Üniversitesi. (2007-2011) Lisans.
İstanbul Aydın Üniversitesi (2013-) Yüksek Lisans.

İş Tecrübesi: Ners Advertising Company - Media Planlama ve Satış Müdürü

Dil Bilgileri: Azerice (Ana dil)

Rusca (orta)

Türkçe (orta)

Bilgisayar Bilgileri: Windows, İnternet, MS Office: Word, Excel, Power Point
Auto Cad, 3 D Max

